

Carl-Erik Lundbladh

Handledning till Svenska Akademiens ordbok

NORSTEDTS

Mångfaldigandet av innehållet i denna bok, helt eller delvis, är enligt Lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk förbjudet utan medgivande av Norstedts Förlag AB, Stockholm. Förbudet gäller varje form av mångfaldigande genom tryckning, kopiering, bandinspelning etc.

ISBN 91-1-915681-2

© 1992 Carl-Erik Lundbladh, Svenska Akademien och Norstedts Förlag AB
Tryckeri: Studentlitteratur AB, Lund 1992

Innehåll

Förord 3

1 Inledning 4

1.1 Svenska Akademiens ordbok och syftet med den här skriften 4

1.2 Disposition 5

1.3 Litteratur om SAOB 6

2 Hur man hittar i SAOB 7

2.1 Huvudord. Sammansättningar. Avledningar. Särskilda förbindelser 7

2.2 Homografer 7

3 Betydelsebeskrivningen 9

3.1 Placeringen av huvudordens betydelsebeskrivning 10

3.1.1 Betydelsebeskrivningens uppdelning i moment 12

3.1.2 Huvudmoment och undermoment 12

3.1.3 Övermoment och momentgruppering 16

3.2 Ordens bruklighet 16

3.3 Definitionsspråket 19

3.3.1 Stil och stavning 19

3.3.2 Definitionsfraser 21

Bildligt, i bild, mer eller mindre bildligt 21

Oegentlig användning 23

Överförd användning. Subjektsväxling 25

Allmännare användning 27

Utvidgad användning 28

Inskränkta användning. Speciellare användning 29

Närmande sig eller övergående i betydelsen... 29

Absolut användning, utan objekt 31

Pregnant 32

Konkretare 33

Förhållandet eller verksamheten att... 33

Definitionsintroduction om 34

Med avseende på 37

Så eller så, sådan eller sådan 38

I fråga om 39

Passivum övergående i deponens 40

Adjektivisk användning 42

Och så vidare (osv.) 44

Även (älv.) 44

	Och dylikt (o.d.)	45
	Särskilt (<i>särsk.</i>) före definition	45
	Uttryck, förbindelse	46
3.4	Parenteser	46
3.5	Hänvisningar	47
4	Språkprov	49
4.1	Redovisning av språkproven	49
4.2	Redaktionsexempel	53
4.3	Hänvisningar efter språkproven	54
5	Sammansättningar	55
5.1	Sammansättningarnas uppslagsord	56
5.2	Indelning efter sammansättningsfog	56
5.3	Sammansättningarnas anknytning till huvudordets betydelse	57
5.4	Betydelsebeskrivning av sammansättningarna	57
5.5	Sammansättningar och avledningar till sammansättningar	58
6	Avledningar	61
6.1	Särskilt (<i>särsk.</i>) före hänvisning och definition	63
7	Särskilda förbindelser	64
8	Redogörelse för ordets form	67
8.1	Uttal	67
8.2	Genus	69
8.3	Böjning	69
8.4	Olika stavning och annan formvariation	70
9	Etymologi	71
9.1	Etymologiredovisningens placering	71
9.2	Sättet att presentera etymologien	72
9.3	Hänvisningar till andra uppslagsord	74
9.4	Etymologiska termer	74
10	Ordbokens historia och det redaktionella arbetet	75

Stilsorter 79

I SAOB använda förkortningar 80

Teckenförklaring 90

Litteratur 91

Register 92

Förord

Jag är en relativt ny och intensiv användare av Svenska Akademiens ordbok. Det bör vara en god utgångspunkt för att avgöra vad i ordboken som behöver kommenteras och förklaras. Jag har skrivit den här handledningen samtidigt som jag själv har lärt mig hur ordboken ser ut och fungerar. Mina arbetskamrater har generöst bistått med hjälp, som varit både nödvändig och berikande. I störst tacksamhetsskuld står jag till ordbokschefen, professor Hans Jonsson, som noggrant har läst mitt manus, gjort ovärderliga påpekanden och lagt ner mycket tid på stimulerande samtal kring såväl teoretiska som praktiska frågor.

Jag tar tacksamt emot frågor och synpunkter som rör handledningen. Ni kan också vända er till SAOB-redaktionen med sådant som direkt handlar om ordboken eller med frågor om ord i svenskan. Om ni själv vill leta i språkprovssamlingarna är ni på kontorstid välkomna att besöka redaktionen. Den har sin ingång på östra gaveln av Lunds universitetsbiblioteks huvudbyggnad.

Carl-Erik Lundbladh

Svenska Akademiens ordboksredaktion
Box 3
221 00 Lund

046/11 13 56

1 Inledning

1.1 Svenska Akademiens ordbok och syftet med den här skriften

Svenska Akademiens ordbok (SAOB) är en ordbok som behandlar det svenska skriftspråket. Hittills (1992) har 30,5 tjocka band i folioformat, från *A* till *strutshår*, kommit ut. SAOB är en historisk ordbok. Den behandlar språket från 1521¹ till idag.

Att SAOB inskränker sig till skriftspråk betyder bland annat att den i allmänhet inte beskriver dialektord (se s. 72, not). Liksom vanliga ordböcker utelämnar den också rena person- och ortnamn. Tillfälliga ordbildningar behandlas i allmänhet inte heller. Det som slutligen blir beskrivet är ändå oerhört mycket. SAOB-redaktionens språkprovssamling består av mellan 7,5 och 8 miljoner lappar, var och en med ett omsorgsfullt valt och upptecknat exempel på ett ords användning. Alla språkprov tas inte med i ordboken, men SAOB beaktar alla och behandlar sitt material utförligt. För att rymma så mycket information som möjligt uttrycker sig ordboken i viss mån formaliserat. Definitionsspråket är komprimerat, som det vanligtvis är i definitionsordböcker.

SAOB är en mycket informationstät ordbok. En översiktlig beräkning av mängden behandlade ord och total textmängd i SAOB under jämförelse med Oxford English Dictionary visar att den engelska ordboken behandlar fler ord men att SAOB genomsnittligt ger mer information om de behandlade orden.² Att den engelska ordboken har valts för jämförelse beror på att denna och den svenska är de mest strikta av de stora ordböckerna. Grimms *Deutsches Wörterbuch* har till exempel ofta långa resonerande beskrivningar av ordens form, betydelse och utveckling och ger ibland ganska omfattande saklig information om det som orden betecknar (encyklopedisk information; se avsnitt 3). Den tyska ordboken, liksom den nederländska *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, är dessutom mycket generösare med språkprov som exempel på ordens betydelse. Att SAOB i jämförelse med sina likar satsar mer på definitioner än på information via språkprov bidrar till att dess framställning är i så hög grad komprimerad.

En beskrivning av ett stort språkmaterial på SAOB:s utförliga sätt leder ofrånkomligt till en viss svårillgänglighet. Man har knappast en ordbok av sådana dimensioner hemma i bokhyllan för att vid behov kunna ta reda på hur ett ord stavas eller vad ett främmande ord betyder. Då anlitar man lättast ordböcker som Svenska Akademiens ordlista eller Svensk ordbok. Om man däremot vill ha en detaljerad betydelsebeskrivning ska man använda SAOB. Och önskar man besked om ett ords äldre betydelse el-

1. Årtalet 1521 beror på att Ordbok öfver det svenska medeltidsspråket, av K. F. Söderwall, slutar ca 1520 och att Gustav I:s registratur, en viktig SAOB-källa, börjar just 1521.

2. Beräkningen har gjorts av ordboksredaktör Sture Hast.

ler vill veta när ett ord eller en viss betydelse av ett ord uppträder första gången i svenskan, så är Svenska Akademiens ordbok outhärlig.³

Den här skriften är avsedd som en praktisk hjälpre. Den kan inte ge en heltäckande beskrivning av ordboken. Den tar i stället fasta på sådant som är viktigt att belysa: ordboksartiklarnas uppställning, betydelsebeskrivningen och SAOB:s terminologi. Att säga allt som skulle kunna framhållas för att hjälpa läsaren med det som kan vara besvärligt i SAOB skulle ha resulterat i en alltför omfattande bok. Svenska Akademiens ordbok är emellertid inget monstrum, helt hopplöst att få kontakt med och att förstå sig på. Läs i ordboken och vänj er vid textsidorna, uttryckssätten och arrangemangen! Använd SAOB för att få svar på frågor, och var inte främmande för att använda ordboken för nöjes skull! Sträckläsning är inte att rekommendera, men läs lite här och var! Det finns mycket att upptäcka i svenskans ordförråd, och Svenska Akademiens ordbok innehåller en del.

1.2 Disposition

Tyngdpunkten i denna handledning ligger på SAOB:s betydelsebeskrivning. Framställningen är disponerad så här:

I kapitel 2 visas hur uppslagsorden är ordnade i ordboken och vad man därför har att tänka på för att hitta det man söker. I kapitel 3 förklaras först (avsnitt 3.1) hur betydelsebeskrivningen är uppdelad i moment, vidare hur upplysningar om ordens bruklighet ges (avsnitt 3.2) och i det längsta avsnittet (3.3) innebörden av de uttryck och formler som används i definitionerna. I kapitel 4 beskrivs hur ordboken exemplifierar betydelserna. I kapitel 5, 6 och 7 redogörs för behandlingen av sammansättningar, avledningar respektive särskilda förbindelser (partikelverb). Det som presenteras allra först i en ordboksartikel,⁴ nämligen uppgifter om uttal, böjning och stavning, kommenteras inte förrän i kapitel 8. Kapitel 9 visar helt kort hur ordboken ger upplysning om ordens etymologi. I kapitel 10 står att läsa lite om ordbokens historia och om det redaktionella arbetet. Därefter följer en förteckning över stilsorter i SAOB, en lista med ordbokens förkortningar, en teckenförklaring och en litteraturlista. Skriften avslutas med ett register över använda termer.

3. SAOB finns i allmänhet tillgänglig på kommunernas huvudbibliotek och på gymnasieskolor. Man kan naturligtvis köpa ordboken i bokhandeln. Den kostar (år 1992) obunden i häften ca 12.000 kronor utan moms. Att få den enkelt bunden hos en bokbindare kan kosta ungefär 6000 kronor.

4. Med artikel menas i detta sammanhang den text som inleds av ett huvuduppslagsord (se avsnitt 2.1) och sträcker sig till nästa uppslagsord i alfabetisk följd.

1.3 Litteratur om SAOB

Den som vill ha en summarisk orientering om SAOB:s innehåll och framställningssätt hänvisas till Sigurd 1968 (se litteraturlistan s. 91). Där finner man kopierade ordboksartiklar. Pilar och korta upplysningar förklarar artiklarnas uppbyggnad och innebörden av förkortningarna.

Den som både vill ha svar på praktiska frågor och ta del av teoretiska sprörsål kring Svenska Akademiens ordbok hänvisas till Ekbo & Loman 1971. Där ges, förutom en kort historik, en utförligare beskrivning av ordboksartikelns huvud, dvs. den del som föregår betydelseredovisningen. Vidare finns där en uppsats om betydelseanalysens problematik, en uppsats om betydelseutveckling och en om historisk lexikografi.

En annan bok som behandlar SAOB är Allén, Loman, Sigurd 1986. Där står bl.a. något om ordbokens historia. Man får också en allmän presentation av SAOB som språkbeskrivande uppslagsverk, liksom av arbetet att göra ordboken tillgänglig i data-maskinell form. Man finner slutligen en utförlig litteraturlista, nyttig för den som vill söka andra verk om och kring ordboken.

I litteraturlistan på s. 91 nämns ytterligare några språkvetenskapliga böcker och uppsatser om SAOB.

2 Hur man hittar i SAOB

Uppslagsorden i SAOB är tryckta med stora bokstäver (versaler) i fet stil. De är alfabetiskt ordnade, men följderna kan brytas av sammansättningar, avledningar och partikelverb (särskilda förbindelser). Man bör också ha i minnet att flera ord kan ha samma stavning.

2.1 Huvudord. Sammansättningar. Avledningar. Särskilda förbindelser

Huvudord är de vanligtvis enkla, dvs. inte sammansatta eller avledda, ord som behandlas under en uppslagsform tryckt i vad redaktionen kallar stor rubrik (**STOR RUBRIK**, se stilförteckning s. 79). Huvudordens uppslagsform inleder ordboksartiklarna. Den står också ovanför texten, längst upp på sidan ute vid marginalen. Där ges varje ordbokssidans första eller, på högersidan, sista huvuduppslagsord eller sådan hänvisning som kommer i alfabetisk följd med huvuduppslagsorden. I förekommande fall står ovanför texten ett sådant uppslagsord som sidan fortsätter med.

Normalt inleder uppslagsordet en ny rad. Om artikeln är kort och omedelbart föregås av artikel där besläktat huvudord behandlas, kan uppslagsordet emellertid stå var som helst på raden. Ordens första del är i så fall etymologiskt identiska. Så presenteras t.ex. *därbakom* följt av *därborta* och andra adverb med *där* som förstavelse. Uppslagsorden inne på raden har som annars stor rubrikstil men föregås av ett streck. Andra exempel är *scheelesgrön* följt av *scheelisera* etc., *skvis* följt av *skvisa* samt *skurril* av *skurrilisk* och *skurrilitet*.

Om man inte hittar det ord man söker beror det kanske på att det är en sammansättning eller avledning. Dessa behandlas normalt efter sitt huvudord i egna s.k. ramsor. Huvudordet är det som utgör första delen i sammansättningen (*sjöslag* t.ex. står under rubriken *S s g r* efter all betydelseredovisning av huvudordet *sjö*) eller tjänar som avledningsbas (t.ex. står *spretig* under rubriken *A v l e d n.* efter verbet *spretat*). Beträffande sammansättning och avledning, se vidare kapitel 5 och 6.

Förbindelser av verb och betonad partikel, t.ex. *skruva av*, *skruva ner*, *skruva på* behandlas också för sig. Se Särskilda förbindelser, kapitel 7.

2.2 Homografer

Homografer är ord som stavas lika, t.ex. *bal* 'bunt' och *bal* 'danstillställning'. Sådana

utgör var sitt huvudord och behandlas i var sin artikel. Man måste alltså vara uppmärksam på om det finns fler uppslagsord med samma stavning som det man söker. Om det finns mer än ett ord med samma stavning som dessutom tillhör samma ordklass framgår detta i samband med ordklassangivelsen. Denna står i liten rak stil (liten antikva) omedelbart efter uttalet, alltså som den andra upplysningen efter uppslagsordet. Om uppslagsordet t.ex. är ett verb, betecknas det v. Om det då finns fler verb med samma stavning står det en liten upphöjd siffra omedelbart efter ordklassbeteckningen: v.¹, v.² etc.

När uppslagsordet är ett substantiv kanske det inte finns någon ordklassbeteckning efter uttalet. Har substantivet inte någon homograf anges nämligen i regel bara vilket genus (se avsnitt 8.2) substantivet har. Om det däremot finns fler substantiv med samma stavning anges ordklassen uttryckligen och med numrering: sbst.¹, sbst.² etc.

3 Betydelsebeskrivningen

Betydelsebeskrivning med illustrerande språkprov utgör den ojämförligt största delen av SAOB:s innehåll.

Ordens betydelse beskrivs antingen med **definition** eller med **synonym**. Det normala är definition, en direkt sådan eller en omskrivande (se avsnittet Definitionsinledande om, s. 34). Enbart synonym kan ersätta en definition när synonymen själv har definierats eller med all sannolikhet kommer att definieras på sin plats i ordboken. Se illustrationen s. 17 – *pälsa* –, där synonymen *ympa* beskriver betydelsen.

När ordboken definierar försöker den klargöra vad ordet betecknar eller har betecknat. Ordboken ger inte i första hand information om den sak, företeelse, egenskap eller vad det vara må som ordet betecknar. Den talar inte om hur järnvägar anläggs, hur isbjörnar föder upp sina ungar eller hur skördetröskor fungerar. Sådana beskrivningar hör hemma i det som vi normalt menar när vi talar om uppslagsböcker, alltså encyklopedier. Visserligen kommer en hel del så kallad encyklopedisk information med, men definitionernas syfte är att beskriva ordet. De ska klargöra vilka slags företeelser och annat som vi betecknar med det aktuella ordet, så att det framgår hur ordet skiljer sig från andra med snarlik betydelse.¹ Dessutom kan definitionerna klargöra vilken funktion ordet har för att vi ska kunna kombinera ord enligt de språkliga regler som gäller, dvs. vad ordet har för uppgift att fylla inom svenskans grammatiska system.

För att få en illustration av skillnaden mellan en ordbok och en encyklopedi kan man jämföra hur t.ex. ordet *järnväg* behandlas i SAOB med hur många rent sakliga upplysningar som ges i motsvarande artikel i en encyklopedisk uppslagsbok. Man kan också lägga märke till att ord som *jänta*, *jämväl*, *jämn* och *sitta* inte bereds plats i encyklopedier. Å andra sidan tar en ordbok som SAOB inte upp person- eller ortnamn, såvida de inte används för att bilda vanliga substantiv, dvs. appellativ; *Sibelius* och *Rumänien* är inga uppslagsord i ordboken, men väl i en encyklopedi. Personnamnet *Siemens* däremot har kommit att användas som appellativ, betecknande enhet för elektrisk ledningsförmåga. Därför har det sin plats i ordboken.

Att SAOB är en ordbok och ingen encyklopedi hindrar inte att man har god nytta av den för att få veta vad någonting är. Man kan till och med få förklarat sådant som van-

1. I synnerhet i de tidigare banden förekommer det ganska ofta utförliga anmärkningar (förkortat *Anm.*) med utredande innehåll av encyklopedisk karaktär, t.ex. på *god*, spalt G 718. Visserligen kan dessa vara intressanta, men informationen hör egentligen inte hemma i en ordbok. Därför finner man inte många anmärkningar av det slaget i de senare banden. De är emellertid ibland oundgängliga. Se t.ex. *skilling* i ordboken och för övrigt Bengt Sigurds uppsats i Allén, Loman, Sigurd 1986, s. 186 ff.

liga uppslagsböcker inte tar upp därför att företeelsen är alltför speciell eller beteckningen mycket ovanlig. Se t.ex. **LITS**, sbst.¹, som upplyser den vetgirige att en lits kan vara ett snömakeriarbete bestående av snott snöre, som ofta används på uniformer, livréer och dylikt. Man får dessutom informationen att samma sak kan kallas kordong. På **LITS**, sbst.² får man veta att en lits också är ett band eller en ring som håller fast ett segel. Vidare kan man t.ex. på **SPANSK**, 2 j β ta reda på vad ett spanskt parti i schack är. Definitionerna beskriver alltså betydelsen, och det räcker ibland som information om företeelsen.

3.1 Placeringen av huvudordens betydelsebeskrivning

Om det främst är ordens betydelser man är intresserad av som användare av ordboken kan man hoppa över de första, övervägande småstilta raderna i en ordboksartikel, huvudet, och gå direkt till betydelsebeskrivningen. Huvudet redovisar ordens böjning och stavning och hur dessa varierat genom tiderna samt etymologien (se nedan kapitel 8 och 9). Denna redovisning är av varierande längd. Därför kan definitionerna med exemplifierande språkprov börja olika långt in i artikeln, allt ifrån två rader till en spalt eller mer.

Ordens betydelse står tryckt i stor antikva (se stilförteckning s.79), en stil och storlek som mest liknar den brödtext som oftast används i böcker.

**Huvudordets
uppslagsform
(uppslagsord)**

→ **REGATTA** *regat*³*a*², äv. ⁰⁴⁰, r. l. f.; best. -an; pl.-or (*UB* 7: 555 (1875) osv.) ((†) -er **ADLERBETH** *DagbRes.* 9/5 1784 (: Regaterne), se vidare under **regatt** nedan; -as *Cooper Band.* 1: 138 (1833; i bet. 1), *DN* 1894, nr 8982 B, s. 1 (i bet. 3)); förr äv. **REGATT**, r. l. f.; pl. -er (ä. att hänföra till sg. **regatta**, *SD* 1892, nr 38, s. 8 (i bet. 3)) l. -s (*DN* 1892, nr 8405 A, s. 4 (i bet. 3), *KatalLeja* 1897—98, s. 7 (i bet. 3)). (**regater**, pl. 1784. **regatt** 1892—1898. **regatta** c. 1800 osv. **regatte** 1791. **regatter**, pl. 1892) [jfr holl. *regatta*, *regatte*, t. o. eng. *regatta*, fr. *régate*; av ä. it. *regatta* resp. it. *regata*, eg.: tävlan, strid, till ä. it. *regatar*, tävla (jfr ä. it. *ragatar*, strida, tvista), möjl. till it. *gatto* (se **KATT**)] 1) kapprodd (urspr. på Canal grande i Venedig); numera vanl. allmänna, om större tävling l. serie av tävlingar mellan segelbåtar (l. rodd- l. paddel- l. motorbåtar); äv. om fest som firas med samling av fartyg l. om själva samlingen av fartyg vid sådan fest o. d. Regaterne (i Venedig) räckte från klockan 2 til 8 om aftonen. **ADLERBETH** *DagbRes.* 9/5 1784. I Köpenhamn har den 29 sistl. Juli en kapprodd eller Regatta varit arrangerad. *VexjöLT* 1846, nr 32, s. 2. Den stora regattan var delad mellan Nynäs och Sandhamn samt i Olympiska och All-

Huvud

Betydelse-
beskrivning
med språkprov

männa internationella kappseglingar. *VFl.* 1912, s. 143. Kongressmiddagen hade kombinerats med en vattenfest, en illuminerad regatta. *SIWERTZ JoDr.* 241 (1928). *SvUppslB* (1935; äv. om samling av fartyg). Regatta mellan modellbåtar. *SvFl.* 1939, s. 100. jfr **RODD-, SEGEL-REGATTA**. särsk. (†) i utvidgad anv., om hästkapploppning l. travtävling o. d. *EKBOHRN* (1868). **2)** [jfr motsv. anv. i holl. o. t.; tygnamnet torde ha givits med tanke på tygets lämplighet för användning till lättare sommarkläder (för segling) o. d.; jfr äv. **KADETT**, sbst.¹ **4**, **KADETT-TYG**] *textil.* ett slags smalrandigt, kyp-
rat bomullstyg. *KatalIndUtstSthm* 1897, s. 259. *KJELLSTRAND TextVaruk.* 135 (1940). **3)** [jfr motsv. anv. i holl. o. fr.; kravatten liknade i viss mån en sjömansrosett] (†) ett slags färdigknuten (randig) slips l. kravatt. *DN* 1892, nr 8405 A, s. 4. *JulKatalLeja* 1898, s. 51.

Betydelse-
beskrivning
med språkprov

S s g r (i allm. till **1**): **REGATTA-BÅT**. båt som deltar i (l. är byggd l. lämpad för att delta i) regatta l. regattor. *SDS* 1948, nr 296, s. 22. — **-FÖRBUND**. (†) roddförbund. *Balck Idr.* 2: 630 (1887). — **-KOMMITTÉ**. kommitté med uppgift att organisera en regatta. *SvD(A)* 1923, nr 148, s. 3. — (jfr **2**) **-TYG. textil.** = **regatta 2. SvUppslB** (1952).

Samman-
sättningar

Uppslagsord

→ **LÖK** *lø⁴k*, r. l. m., i bet. **6** m.; best. -en; pl. -ar ((†) -er *BRASK FörlSon.* D 3 a (1645)). (*löch* 1534—1543. *löck* 1534—1737 (: *Löckäple*). *lööck* 1541—1647. *lök* (-ö-) 1538 osv.) [fsv. *löker*, motsv. fd. *løk*, *løgh*, d. *løg*, nor. *lauk*, isl. *laukr*, urnord. *laukaR*, mnt. *lōk*, fht. *louk*, t. *lauch*, feng. *lēac*, eng. *leek*; av ett germ. *laukaz*, eg.: växt som insamlas, i avljudsförhållande till **LUKA**, v., i bet.: taga (draga) till sig (jfr *NysvSt.* 1940, s. 89 ff.)]

Huvud

1) benämning på växter av släktet *Allium* Lin., vilka ha *lök* (i bet. **2**) samt en karakteristisk stark lukt o. smak; ss. enkelt ord företrädesvis koll., om arter odlade ss. köksväxter; i ssgr äv. om växter av andra släkten som ha *lök* (i bet. **2**) l. i ngt annat avseende erbjuda likhet med växter av släktet *Allium* Lin.; särsk. (i sht *trädg.*) i uttr. som äro benämningar på olika kulturformer av *Allium cepa* Lin., ss. *gul*, *portugisisk* (äv. *spansk*), *holländsk lök*. *FRANCKENIUS Spec.* D 4 b (1638). *Löök* skal såås in *Nedanet*. *IERICI Colerus* 1: 148 (c. 1645).

Betydelse-
beskrivning
med språkprov

3.1.1 Betydelsebeskrivningens uppdelning i moment

Beskrivningen av ett ords betydelser kan vara mycket detaljerad. För att trots det vara klar och upplysande är den ofta indelad i moment.

Ett moment innehåller åtminstone en synonym till ordet eller en definition av en betydelse. Ibland redogörs i ett och samma moment för flera betydelser eller betydelsenyanser. En definition kan alltså följas av en eller flera varianter eller nyanseringar, som ibland har karaktär av eller utgör separata definitioner. Det beror på betydelsernas antal och karaktär hur deras beskrivning delas upp på olika moment, en uppdelning som främst har syftet att skapa klarhet och ge möjlighet att överblicka beskrivningen.

Förutom betydelsebeskrivningen, i stor antikva, innehåller varje moment ett växlande antal språkprov hämtade ur tryckta eller handskrivna texter från 1521 till våra dagar (se kapitel 4 s. 49). Språkproven exemplifierar betydelserna.

Ordningen mellan momenten bestäms i viss mån av betydelseutvecklingen hos ordet. Härvid beaktas vid lånord inte bara ordets historia i svenskan utan också dess bakgrund i långivande språk. Sålunda presenteras först den äldsta betydelsen, även om denna skulle vara sen hos ordet i svenskan.² Därefter återger redovisningen och momentindelningen om möjligt ordets betydelseutveckling. Men eftersom uppdelningen i moment också och framför allt har det praktiska syftet att underlätta översikten, får ordanvändningar som ligger varandra nära genom att beteckna företeelser inom samma verklighetssfär en sammanhållen presentation. Betydelseutvecklingen framgår alltså inte genomgående eller entydigt av momentens ordningsföljd. Ibland kan kompletterande upplysning beträffande sådant stå inom hakparentes [etymologisk parentes] före en definition.

På ord som har många betydelsemoment finns ibland en översikt av betydelserna före själva redovisningen. Se t.ex. **STAT**, sbst.³

3.1.2 Huvudmoment och undermoment

Momenten ordnas hierarkiskt och utmärks, om det finns fler än ett moment på samma

2. Observera att den betydelse som redovisas först inte behöver vara den som förekommer tidigast i svenskan. Om ett lånord har kommit till oss i en förhållandevis ung betydelse och i ett senare skede i en ursprungligare betydelse, så redovisas den ursprungligare först, fastän den kanske har funnits bara kort tid hos ordet i svenskan. På detta sätt beaktar SAOB ordets hela historia, inte bara dess svenska öde. Se *spekulera*, som i moment 2 a redovisar det tidigaste belägget (1582), medan den betydelse på svenska som överensstämmer med ordets allra äldsta redovisas i det första momentet och där belägges med ett språkprov som inte är äldre än 1831.

nivå, med siffra eller bokstav. Siffermomenten, utmärkta med **1), 2), 3)** etc., kallas vanligen **huvudmoment**.

Under varje huvudmoment kan det finnas ett eller flera **undermoment**. Dessa utmärks med ett föregående —*särsk.* eller endast *särsk.*, såvida inte det överordnade momentet bara sammanfattar eller antyder den definition eller de definitioner som står i undermomenten. Då saknas *särsk.* Om det finns flera undermoment utmärks vart och ett med *a), b), c)* etc.

Redovisningen kan vara ytterligare uppdelad i undermoment. Nivån under *a), b), c)* osv. betecknas med grekiska bokstäver: $\alpha), \beta), \gamma)$ och nivån därunder, som är den lägsta, också med grekiska bokstäver men med ett litet streck uppe till höger: $\alpha'), \beta'), \gamma')$. Dessa utläses "alfa prim", "beta prim" osv. Eftersom moment på de två lägsta nivåerna sällan börjar på ny rad eller föregås av ett streck kan de vara lite svåra att lokalisera.

Ett ensamt undermoment föregås inte av någon bokstav, men omedelbart före står oftast det vanliga och säreget använda ordet *särskilt* (förkortat: *särsk.*). Det spelar en viktig roll i SAOB. Betydelsen är inte 'framför allt', 'i synnerhet' utan den som lättast uppfattas om man tänker på vilka delar ordet består av: *sär* och *skilt*. Efter *särsk.* redovisas nämligen något som har skilts ut från det tidigare nämnda, alltså från det överordnade momentet, och tagits för sig. Det har skilts ut och presenterats för sig som specialfall, inte nödvändigtvis därför att det har den i övermomentet redovisade betydelsen på ett synnerligen representativt sätt. Nej, redovisningen efter ett *särsk.* görs av från fall till fall varierande skäl. Den efter *särsk.* beskrivna betydelsen ingår alltså i den som presenterats i det överordnade momentet men förtjänar att framhållas åtskild, antingen eftersom den med sin nyans är vanlig eller därför att nyansen är intressant på annat sätt. Skälen kan vara olika. *Särsk.* i SAOB är ingen bruklighetsbeteckning utan ungefär liktydigt med *bland annat*.³

Momentgruppering	→	SPETS <i>spet</i> ⁴ s, sbst. ² [...]	
Huvudmoment	→	A.	
1) 2) 3)		1) till en minimal punkt avsmalnande yttersta l. utskjutande parti av ngt o. i anv. som närmast ansluter sig härtill.	
Undermoment på 1:a nivån	→	a) till en (i det närmaste) minimal punkt avsmalnande o. vass l. genomträngande ytters- ta del av ngt (t. ex. spjut, pil, värja, nål, tagg), spetsig (se d. o. II 1 a) yttersta del; udd; äv. dels	Definition
a) b) c)			Synonym

3. När förkortningen *särsk.* på detta sätt markerar att en underordnad definition följer står den i slutet av det överordnade momentet, efter språkproven (se kap. 4) och efter de eventuella hänvisningar till sammansättningar med det behandlade ordet som efterled som följer språkproven (se avsnitt 4.1). Jfr s. 18 not, och avsnittet *Särskilt (särsk.) före definition*, s. 45, där en annan innebörd av *särsk.* förklaras. Förkortningen kan nämligen också stå före någonting, t.ex. först i ett moment som inte följer på ett överordnat. *Särsk.* anger då att det som presenteras är det enda som SAOB kan belägga.

	(se α): spetsig (se d. o. II 1 a) utskjutande del (av sten o. d.), dels (se β) om uddvasst föremål; [...] — särsk.	särskilt
Undermoment på 2:a nivån α) β) γ)	→ α) spetsig utskjutande del l. spetsig upphöjning (på sten l. dyl.), spetsighet (se d. o. I). Spets .. (dvs.) skarp kant af en sten. LINDFORS (1824). β) i sht <i>tekn.</i> om smalt uddvasst järn i verktygshållare o. d. (särsk. om stiftliknande svarvstål); stift; äv. om vissa nål- l. sylliknande handverktyg som l. vars verksamma del utgörs av smalt uddvasst järn. De (<i>tidigaste freskomålarna</i>) brukade att, på den fullkomligt torkade muren, med själva penseln contourera sina figurer, då åter de nya dertill betjena sig af en hvass spets. HAMMARSKÖLD <i>KonstH</i> 84 (1817). Spets .. (dvs.) Ett slags instrument, hvilket begagnas för att skära papp. <i>BokbOrdl.</i> (c. 1847). [...]	
Undermoment på 1:a nivån	→ b) enbart med tanke på formen: spetsig (se d. o. I 1 b) ända l. spetsig yttersta del; spetsigt utskott o. d. (se ζ); äv.: fristående spetsigt föremål l. fristående spetsig figur o. d.; [...] — särsk. α) om projektilspets; jfr a . En spetskula består af tvenne delar spetsen och lifvet. BILLMANSON <i>Vap.</i> 46 (1880). WRANGEL <i>SvFlBok</i> 165 (1898). — jfr KUL-, PROJEKTIL-, STRIDS-, TÄND-SPETS m. fl. β) på fan- l. standarstång; jfr a . <i>KlädkamR-Sthm</i> 1676 A, s. 286. Estandar medh förgylta spetzar. <i>Därs.</i> 1707, s. 202 b. [...] ϵ) ($\dagger$) Spetsar kallas de pennor (<i>hos svanar</i>), som sitta först i wingen, en i hwardera, och äro mycket smala på yttra sidan af fjädern. LINNÉ <i>Sk.</i> 228 (1751).	särskilt
Undermoment på 2:a nivån	→ ζ) spetsigt utskott (jfr ϵ , η) l. spetsig mindre upphöjning (jfr c) o. d.; flik; äv. i ytterkant av ngt: udd l. tand; förr äv.: stråle. Blifwer .. (<i>för enskilda personer</i>) här medh aldeles förbudt, at, här efter föra Chronones Flaggor, eller elliest sina egne gjorde med tre Spitzer. STIERNMAN <i>Com.</i> 3: 174 (1663). Knappt har Solen sträkt ut sin första spits, förrän Månan bleknar och förswinner. NORDENSKJÖLD <i>Oneir.</i> 1: 4 (1783). (<i>Sv.</i>) Små spetsar på blomblad. (<i>Fr.</i>) Béquillons. NORDFORSS (1805). Jenny Lind-tårtans sju spetsar eller strålar .. påminna om tonskalans sju toner. GRAFSTRÖM <i>Kond.</i> 233 (1892). — särsk. α') (numera mindre br.) spetsudd (se SPETS-udd, sbst. ²); jfr SPETS, sbst. ⁴ Ett inventarium från 1650-talets slut upptager (<i>för Örebro kyrka</i>) ett "altarkläde af rödt sammet forat med rödt parkum samt med breda gullspetsar rundt omkring, med spetsar 5 stycken tvärt öfver samt med tvenne vapen". <i>MeddNerFmF</i> 1: 62 (c. 1658). β') (numera bl. tillf.) på (buk l. ben av) färpåls: spetsig (hoptovad) tott; jfr IL <i>QLm.</i> 5: 23 (1835). γ') [jfr motsv. anv. av t. <i>spieess</i> (se SPIS, sbst. ²)] ($\dagger$) = SPIS, sbst. ² <i>Täubel Boktr.</i> 1: 188	särskilt
Undermoment på 3:e nivån α') β') γ')		

Undermoment
på 2:a nivån → (1823). η) (†) snås, pip; äv. om ränn- l. trattliknande anordning använd vid "vinränning" vid kröningsfest; jfr ζ . Ett hwitt Saltkaar medh tallrik dertill ... Ett Dito medh een Spetz påå. KARLSON *EBraheHem* 176 (i *handl. fr.* 1675). Till Graanrÿss och Spitzens omkostnadh som förbrukadess der Wÿnet uthran. *HovförtärSthm* 1680 B, s. 711.

Undermomenten redovisar alltså egentligen inte någon annan betydelse än den som ges i det överordnade momentet. Undermomenten framhåller och exemplifierar i princip en användning av ordet som täcks av övermomentets beskrivning. Betydelsen som redovisas i undermomenten utgör helt enkelt en urskiljbar del av den betydelse som beskrivs i övermomenten. I undermomenten framhålls inte sällan den i övermomentet definierade betydelsen i speciella användningar eller i speciella uttryck. Se t.ex. ordet *släde*, 'fordon med parallella medar', i fackspråk använt om föremål som påminner om en släde. Denna användning redovisas i moment 2, som ger en översiktlig beskrivning. Efter detta huvudmoment följer fem undermoment (*a–e*) som visar betydelsen i några varianter. *Släde* finns t.ex. som skeppsbyggnadsterm: I moment *a* beskrivs en användning om avlöpningsläde. I moment *b* redovisas *släde* använt om racksläde eller "kraftigare travare varmed rundhult fasthålles vid skena på mast". (*Racksläde* och *rundhult* kan man naturligtvis slå upp i ordboken.) I moment *c* redovisas 'aktersläde på repslagarbana' och i *d* 'glidande underlag för eldrör som upptog rekylen, överlavytt'. Den användning som redovisas i *c* och *d* gäller föremål som fanns förr (se avsnitt 3.2). Slutligen beskrivs en användning av ordet *släde* för att beteckna en viss förskjutbar del på svarv. Alla undermomenten behandlar alltså *släde* i fackspråk där ordet betecknar något som påminner om en släde.

Undermoment med visst ordningsnummer kan ha varierande slags innehåll. Ord-språk brukar emellertid alltid redovisas i ett första undermoment. Vidare presenteras oftast ordets eventuella användning i benämning på lekar i ett andra undermoment, och det förklaras, åtminstone i de senare banden, hur leken går eller gick till (t.ex. *Adam hade sju söner* på **SON**, sbst.¹ 1 b). Om ordet i den aktuella betydelsen har haft eller har en etablerad användning i jämförelser, kan detta visas i ett följande undermoment (t.ex. *fattig som en kyrkråtta* på **FATTIG** 1 b). Därefter kommer ofta en bildlig användning, om en sådan beskrivs i undermoment.

Man drar som läsare nytta av momentindelningen bl.a. genom att söka vidare på nästa moment med sifferbeteckning, alltså på nästa huvudmoment, om man har konstaterat att den betydelse som man först har läst inte är den man söker. Då har man ju inte anledning att gå till undermomenten bara för att få en mer nyanserad beskrivning, utan man går direkt till ett annat huvudmoment och en helt annan betydelse.

3.1.3 Övermoment och momentgruppering

Betydelse-redovisningen kan indelas i ytterligare två delar. Den ena utgör en överordning och markeras med romerska siffror: **I**, **II**, **III** osv. Denna indelning har ofta grammatisk grund. Ett verb kan t.ex. ha en intransitiv användning (*intr.*), den då verbet inte kan ha objekt, redovisad under **I**, en transitiv (*tr.*), då verbet konstrueras med objekt, redovisad under **II**, kanske en reflexiv användning (*refl.*), då verbet tillsammans med reflexivt pronomen bildar en fras med egen betydelse, redovisad under **III**, och kanske de fall då ordet är deponens (*dep.*), dvs. slutar på -s utan att ha passiv innebörd, redovisade under **IV**.

Grunden för indelning i dessa övermoment rubricerade med romerska siffror varierar från ord till ord. Indelningen görs i synnerhet när en betydelse eller en grupp betydelser klart skiljer sig från de övriga, medan ordet av etymologiska skäl är att betrakta som ett och samma. Oftast finner man de romerska siffrorna vid beskrivning av gamla svenska ord. Dessa har för det mesta en rikt utvecklad betydelsevariation.

Ytterligare en anordning förekommer. Den består i att moment som rubriceras **1)** **2)** **3)** osv. är sammanhållna i grupper utmärkta med stora bokstäver: **A**, **B**, **C** osv. I motsats till **I**, **II** osv. är detta en indelning av en löpande räkka moment med arabiska siffror. Indelningen gäller oftast sådana betydelsedrag som inte återspeglas i hur ordet grammatiskt konstrueras. De moment som står under samma bokstav beskriver t.ex. betydelser inom en och samma verklighetssfär, stilområde eller genre. Se t.ex. **SPEL**, sbst.¹ där momenten under **A** presenterar betydelser som har att göra med rörelse, momenten under **B** beskriver betydelser som handlar om att agera inför publik och momenten under **C** slutligen visar ordet *spel* använt om musikinstrument.

3.2 Ordens bruklighet

Om ett ord i en viss betydelse är fullt brukligt idag lämnas som regel ingen upplysning om det. Om ordet, i sin helhet eller i en viss betydelse, har inskränkt bruklighet framgår det däremot genom en upplysning inom parentes före definitionen.⁴ Bruklighetsbeteckningen kan ange a) att ordet i fråga har inskränkt bruklighet i det allmänna språket, b) att det är fackspråkligt, c) att det har en speciell stilprägel.

Oftast kan man inte vara säker på vilken bruklighet eller vilket stilvärde orden har haft i svunna tider. Därför inleds uppgifter om inskränkt bruklighet eller visst stilvärde i många fall av *numera*. På så sätt markeras att uppgiften om bruklighet gäller ordets användning i vår tid.

⁴. Bruklighetsangivelser kan också ges på annat sätt än i en inledande parentes. Se Även (äv.), s. 44.

Den gradering av brukligheten som görs är följande, i en skala med den mest inskränkande angivelsen först.

Korstecken (†), som innebär att ordet nu inte längre används i den beskrivna betydelsen.^{5, 6, 7}

(numera) knappast br.

(numera) föga br.

(numera) mindre br.

Vidare de följande, som oftare än de förra används utan *numera*, alltså också om svunna tider.

ngn gg = någon gång; SAOB har konstaterat att ordet har använts någon gång i den beskrivna betydelsen men misstänker att denna användning är ytterst tillfällig.

(numera bl.) *tillf.* = (numera blott) tillfälligt.

(numera bl.) *mera tillf.*

PÄLSA, v.² (**pel-**) [efter t. *pelzen*, sannol. utgående från prov. *empeltar*, *ympa*, av ovisst urspr.] (†) **ympa** (fruktträd). Så framt Träen icke pelsas och skötas, blifwa the wilde och ofruchtsamme. SCHRODERUS *Albert*. 1: 21 (1638).

Korstecken

SKOLLING *skol³ij²*, m. l. r.; best. -en; pl. -ar. (skå- 1892) [möjl. till **SKULLA**, v., lysa, skifta färg o. d.] (numera föga br.) abborre. SMITT *SkandFisk*. 29 (1892; i *Närke*).

Bruklighet →

Om ett ord används med lokal begränsning och har dialektal klang är bruklighetsbeteckningen (numera bl.) i vissa trakter, *bygdemålsfärgat*.

SKRABB *skrab⁴*, sbst.², n.; best. -et. [sv. dial. *skrabb*, *skräp*, *skröplighet*, sämre o. stenig äng m. m.; jfr nor. dial. *skrabb*, torr o. mager fläck i äng; till stammen i **SKRABBA**, v.] (i vissa trakter, bygdemålsfärgat) 1) om ngt dåligt l. mindervärdigt, *skräp* l. *smörja* o. d. Ska jag serveras, så skall det ske inne, kom ihåg det. — Men inne är det hett .. och fullt med flugor ... —

Bruklighet →

5. Naturligtvis kan SAOB missta sig på ett ords bruklighet. Det kan också inträffa att ett ord i en viss betydelse har varit dött vid den tid då ordboksartikeln skrevs men sedan börjat användas igen, kanske genom att någon författare blåst liv i ordet eller genom påverkan från främmande språk. Se t.ex. *kognition*, som inte skulle ha dödförklarats idag.
6. Se s. 53 om korstecken före språkprov.
7. Normalt använder SAOB inte s.k. döda ord i sina definitioner. Se dock s. 63 (not).

Det gör detsamma! In med skrabbet. ENGSTRÖM *Bläck* 146 (1914). 2) koll., om timmerstycken som användas för uppallning av båt. RYDHOLM (1967).

Några bruklighetsangivelser som ofta används vid och signalerar kulturhistoriskt intressanta ord eller användningar är:

om ä. förh. = om äldre förhållanden
förr
(numera bl.) i skildring av ä. förh.

De två första anger att när ordet i den beskrivna betydelsen används nu gäller det föråldrade företeelser, t.ex. *lod* i betydelsen 'kula eller bly för gevär'.⁸ Markeringen (*numera bl.*) i skildring av ä. förh. anger däremot att företeelsen också finns i dag men att vi använder det aktuella ordet bara om företeelsen i äldre tid. Ett exempel är *självstart*. Fastän detta fenomen förekommer idag används termen bara i fråga om bilar i äldre tid, som motsats till det alternativ som fanns då, nämligen start med vev.

Att ordet är fackspråkligt innebär att det används som term av yrkesmän eller människor som har specialkunskaper eller färdigheter inom ett visst område. Detta redovisas i kursiv förkortning före definitionen. Hur förkortningarna utläses förklaras i förkortningslistan (se s. 80). Om möjligt uppger SAOB ett visst fackområde. Oprecisare är *i fackspr.*, som används när passande fackbeteckning inte finns i ordbokens arsenal eller när ordet används i många fackspråk.⁹

Fackspråk **SKOTA** *skw³ta²*, v.² -ade. vbalsbst. -ANDE, -NING; -ARE (se *avledn.*). [till **SKOT**, sbst.², o. **SKOTA**, sbst.] 1) *skogsv.* motsv. **SKOTA**, sbst. 1: (med tillhjälp av skotkälke l. annat fordon) släpa (timmer) till basväg o. d. för uppläggning i skotor; jfr **LUNNA**, v. Till basvägarna skall timret släpas ned, eller som man äfven benämner det lunnas eller skotas. **EKMAN SkogstHb.** 32 (1908). **TNCPubl.** 43: 151 (1969). 2) (numera i sht i skildring av ä. förh.) motsv.

8. Bruklighetsbeteckningen *förr* kan användas på två sätt, med en lömsk skillnad i innebörd. Om *förr* står inom parentes är det synonymt med *om ä. förh.* Det anger då att ordet nu bara används om föråldrade företeelser. Om *förr* däremot står utan parentes i definitionstext och följs av *äv.* är det synonymt med korstecknet. Angivelsen *förr äv.* innebär alltså att den omedelbart följande definitionen avser en död betydelse.
9. Förkortningen *särsk.* kan stå före en fackspråksbeteckning, t.ex. *särsk. fisk.*, ofta efter den övergripande beteckningen *i fackspr.* Då menas att den preciserade fackspråkliga användningen är vad SAOB kan eller väljer att stödja med belägg, men att det är fullt tänkbart med en användning även utanför det nämnda fackområdet. (Jfr avsnittet *Särskilt (särsk.)* före definition, s. 45, samt s. 63, som beskriver *särsk.* före hänvisning och definition.)

SKOT, sbst.², o. SKOTA, sbst. 2: lägga (plankor o. d.) i skot. [...]

SKORODIT *skor*¹*odi*⁴ t l. *skå*¹r-, l. -*wd*-, r. l. m.; best. -en; pl. (om olika slag av mineralet) -er. (förr äv. sc-) [jfr. t. *skorodit*, eng. o. fr. *scorodite*; till gr. *σκόροδος*, (jfr SKORDIUM)] *miner.* ett grönt metalliskt mineral (innehållande järnoxid, arseniksyra o. vatten) som utmärkes därav att det vid smältning ger ifrån sig en vitlöksliknande doft av arsenikångor. BERZELIUS *Blåsr.* 178 (1820). Metz (o. Fanck) *MinKrist.* 251 (1969).

Fackspråk

Så något om upplysningarna om ords och uttrycks stilkaraktär. T.ex. anges vardaglig karaktär med *vard.* Därmed menas sådant vardagligt språk som man normalt undviker att skriva eller använda när man talar till människor som kan tänkas vara obekanta med uttrycket eller ta anstöt. Den lite underliga stilbeteckningen *starkt vard.* finns också. Dess innebörd är närmast att ordet eller uttrycket uppfattas som vulgärt.¹⁰ Andra stilmarkeringar förekommer, t.ex. i *vitte stil*. Med *vitte* menas 'litterär'.

3.3 Definitionsspråket

Definitionsspråket är strikt. Visserligen är formuleringarna inte så förkortade och ordskygga som i redogörelserna för ordens form eller etymologi (se kapitel 8 och 9), men för att spara utrymme och ändå ange betydelseerna med detaljerad skärpa har ordboken en koncis stil.

I vissa fall är betydelsebeskrivningarna maximalt korta. Ibland ges ju bara en synonym (jfr s. 9). Då finns en uttömmande definition på detta ords plats i ordboken. Oftare förekommer både synonym och en detaljerad definition, eller bara det senare.

Definitionerna är ibland svåra att förstå på grund av sin informationstäthet, sin speciella stil och på grund av en del speciella uttryck. I det följande ger jag förklaringar och råd som kan göra det lättare att tillgodogöra sig dem.

3.3.1 Stil och stavning

Mängden av information kan göra beskrivningen svårgenomtränglig. Att det finns en uppdelning i moment underlättar naturligtvis läsarens möjligheter att urskilja enskild-

¹⁰. Vulgära ord, t.ex. råa könsord, behandlas inte i de äldre banden. Numera utesluts de inte om de i övrigt uppfyller kraven för att få komma med i ordboken.

heter i en rik betydelseflora, men det är ingen garanti för fullständig klarhet. Man bör betänka att SAOB beskriver språket från en period på mer än 450 år, ett språk som till vissa delar är dött och under hela perioden har varit stätt i utveckling och fortfarande förändras. Detta leder med nödvändighet till att det är svårt och ibland rent av omöjligt att finna klart avskilda betydelsemoment, och definitionerna blir bland annat därför många gånger svåra att få grepp om med alla tillägg, inskränkningar och nyanseringar. Ett gott råd är: Läs både definition och illustrerande språkprov (se avsnitt 4)! Avbryt gärna läsningen av en definition som gör motstånd och gå till språkproven för att vinna klarhet!

Språket i definitionerna kan verka stelt eftersom det saknar huvudsatser och substantiven betydligt oftare än normalt står utan bestämd eller obestämd artikel, alltså i naken form. Detta har sin förklaring i en strävan efter koncentration – att ge mycket information på litet utrymme – och en inriktning på beskrivning av ordens betydelse när de betecknar ett visst slag eller en viss art av något.

Artikellösheten kan illustreras med t.ex. **STIL**, sbst.², och den definition som ges i moment II 2 c. Där står inte *om den siffertyp som är avsedd för en stämpel* utan *om siffertyp som är avsedd för stämpel eller stämplar*. Anledningen till den nakna formen hos substantiven är att det i betydelsen av ordet *stil* inte finns någon nödvändig anknytning till något som verkligen förekommer någonstans i världen. Hade det stått t.ex. *den siffertyp som...*, skulle det ha varit mindre lyckat därför att ordet *stil* skulle ha antytts beteckna en specifik siffertyp avsedd för stämplar (t.ex. den siffertyp som ser ut så och så och används på Centraltryckeriet i X-stad). Något sådant ligger inte i den generella betydelse hos ordet *stil* som en ordbok vill beskriva utan erhålles i sammanhang som ordet används i. Det hade inte heller varit lämpligt om det i definitionen stått *en siffertyp...*. Då skulle det ha antytts att betydelsen av ordet *stil* är knuten till en viss siffertyp, låt vara icke-specifierad – det kan vara den eller den siffertypen – men i alla fall en som finns någonstans. Även denna innebörd realiseras först i sammanhang där ordet används.

Det som har sagts ovan beträffande svåra och lite stela definitioner gäller för ordböcker i allmänhet och för en historisk ordbok i synnerhet. Mer speciellt för SAOB är ett språkligt drag som inte gör texten svår men väl lite gammaldags. Det är plurala verbformer vid plurala subjekt, som användes ända till de senare banden. SAOB skrev alltså sin redaktionella text med verbformer som i exempelvis *artiklarna äro utformade* och *betydelseerna gå även att hänföra till...*. Först i de delar som slutredigerades 1976 och gick i tryck 1977 (från och med *slabat*) övergav SAOB de plurala verbformerna, förmodligen som sista institution i Sverige.

När man använder SAOB bör man vara klar över en i viss mån avvikande stavning i de äldre banden. Längre stavades kort e-/ä-ljud genomgående med *ä*. Se alltså upp med *ebb*, *berg*, *regn*, *pensel*, som har stavats *äbb*, *bärg* osv. Denna stavning infördes på rekommendation av Esaias Tegnér d.y., som var en framsynt språkman i mycket men hade fel i sin förmodan att ä-stavning i detta fall skulle bli allmänt accepterad.

På grund av den tidigare stavningen med *ä* har ju ett ord som *egg* 'skärande kant' inte behandlats än. Det står inte under *e*, utan kommer att beskrivas först under *ä*. Ordboksanvändaren råkar ibland ut för detta att förgäves söka ett ord där man tycker att det bör stå. Besvärligheterna har förutsetts: Före uppslagsorden på *e* uppmanas man att under *ä* söka sådana ord som ej återfinns under *e*.

En annan stavning som, till skillnad från den med *ä*, blev allmänt accepterad var den förenklade *v*-stavningen, som snabbt spred sig efter en stavningsreform 1906. Den fick emellertid inget genomslag i SAOB förrän ganska sent. I de tidigare banden har *v*-ljudet därför stavats med variation; *brev* och *druva* t.ex. har som uppslagsform **BREF** respektive **DRUFVA**.

3.3.2 Definitionsfraser¹¹

Vissa ord och fraser används i betydelsebeskrivningen närmast som termer med en speciell innebörd. Nedan förklaras de uttryck som läsaren oftast stöter på och som inte är sådana grammatiska, stilistiska eller andra slags termer som förklaras i andra handböcker.

Bildligt, i bild, mer eller mindre bildligt

I samma mån som det finns rikligt med bilder i människans språk förekommer i SAOB ofta förkortningen *bildl.* (=bildligt) liksom *i bildl. anv.* (=i bildlig användning), *mer l. mindre bildl.* (mer l. mindre bildligt) och *i mer l. mindre bildl. anv.*

SPIS *spi*⁴*s*, sbst.⁴, r. l. m.; best. -en; [...]

1) föda, mat, näring (se **NÄRING**, sbst.² 1); födoämne; kost, förplägnad; stundom (i utvidgad anv.) närmande sig l. övergående i bet.: livets nödtorft, utkomst; jfr **SPISNING** (se **SPISA**, v.² 13); utom i ssgn **SPIS-KUMMIN** numera bl. dels ålderdomligt, i sht i vitter l. högre stil, dels (nästan bl. ss. förled i ssgr, oftast med anslutning till **SPISA**, v.² 9) i vissa trakter, bygdemålsfärgat. *En-*

Egentlig
betydelse

¹¹. De förklaringar som här ges av innebörd och användning är inte alltid hela sanningen. Det finns möjlighet att vara mer uttömmande, men jag har försökt framhålla det viktigaste i sammanhanget. Viss variation i användning av termer och uttryck är inte att undra över, eftersom ordboken har en hundraårig tillkomsthistoria med många personer inblandade i dess produktion. Bruket är emellertid långt ifrån regellöst, varför förklaringarna torde gälla åtminstone de flesta fall.

kel men närande spis. Hans dagliga spis bestod av gröt och sill. [...]

3) (numera företrädesvis i vitter l. högre stil, i sht i religiöst spr.) bildl.; särsk. om ngt (äv. ngn) som är för själen l. ngns andliga l. religiösa l. intellektuella liv vad födan är för kroppen l. om ngt (äv. ngn) som stimulerar ngns andliga l. religiösa l. intellektuella liv. Ath wij honom (*dvs. Kristus*) ey forgäte, / gaff han oss en spijsz att äte, / vnder brödh lekamen sin, / gaff oss dricka sin blodh j wij. *GudlVis. A 7 a (1530)*; jfr 1. [...] För läsekretsen kan .. (*F. Frödings litteraturanmälningar i Wermlands Allehanda*) ha varit ett litet kulturinslag i det provinsiella notisstoffet och ett avbrott i den enformiga andliga spisen. OLSSON *Fröding* 114 (1950). — jfr SJÄLA-SPIS.

SNÖ ⁴ snø [...]

S s g r (i allm. till 2): SNÖ [...]

— MOS [sv. dial. *snömos* (i bet. 1—3)] [...] 3) (nu-

numera nästan bl. i skildring av ä. förh., *kok.*) till 2 i γ, om gräddskum l. om gräddskum med vissa (smak)tillsatser; i sht förr äv. om efterrätt bestående av uppvispat (gräddskumsliknande) mos (se MOS, sbst.¹ 1, 2) av frukt o. d. [...] 4) (numera i sht i vissa kretsar) i utvidgad l. bildl anv. av (2.) 3, i uttr. anspelande på egenskapen hos *snömos* att dels vara fagert att se på, dels under sitt fagra o. fylliga yttre mest bestå av luft (o. därför vara av föga värde ss. föda betraktat); särsk. använt för att beteckna ngt ss. varande bl. utanverk l. förrädiskt sken l. av ringa l. föga värde l. strunt l. skräp (i sht förr äv. om ytlig (halvbildad) person). Hwad är dock Rijkedom .. / En Skugga äret Mann (*dvs. bara*), en Fragga och Sniö Mos. VULTEJUS *Post. S 1 b (1686)*. [...] Rune Ottoson var utmärkt som en halvgammal, lönnfet svensk medelåldring, som aldrig kunde höja sig över det ytliga *snömosets* allmänningar. *Expressen* 1968, nr 156, s. 32.

bildligt

Betydelse-
moment

snömos
i bildlig
användning

Betydelse-
moment

Hänvisning
till moment där
den egentliga
betydelsen de-
finieras

Bildlig användning av ett ord innebär att det används om en företeelse på så sätt att denna liknas vid det som ordet betecknar i sin egentliga betydelse. Vi kallar t.ex. en person som tyst och obemärkt följer efter en annan för en *skugga*. När vi solar mycket kan vi beskriva det som att vi *steker* oss. Ordet *spricka* betyder 'genom bristning bildad smal streckliknande öppning', 'rämna'. Det används bildspråkligt när vi talar om *en spricka i den fackliga rörelsen* med betydelsen 'motsättning', 'tecken på bristande enighet'.¹²

De flesta bildliga uttryck är så gamla och invanda att vi aldrig tänker på dem som bilder, en del t.o.m. så förbleknade att deras bildlighet helt har förlorat sig i ett historiskt töcken. Exempel på det senare är *lugn*, om det stämmer att ordet ursprungligen har med *lysa* att göra och har betytt 'ställe där vattnet står stilla och reflekterar solen'

(se SAOB och Hellquist). När vi är lugna skulle vi alltså ha som ett stilla vatten inom oss eller känna oss som ett stilla vatten (eller kanske känna oss så som det känns när vi betraktar ett stilla vatten) vari solen speglar sig. Sådana spekulationer kring förbleknade bilder görs ibland i SAOB:s etymologiska parenteser.

En använd bild kan växa och breda ut sig; den blir en utförd bild och får liksom ett eget liv. Resultatet blir att ord präglas av andra ords bildliga användning. Begrunda en mening som *De företag som red ut stormen, hade utfört en försiktig seglats och revat segel i tid*. Där leder det ena bildliga uttrycket till det andra, kanske uttrycket *rida ut stormen* till uttrycken *utföra en försiktig seglats* och *reva segel*, vars bildliga användning i detta sammanhang då är osjälvständig; uttrycken används tack vare ett annat uttryck som är bildligt. Ett ord eller uttryck som på detta sätt har sin förekomst i ett bildspråkligt sammanhang motiverad av en bildlig användning av annat eller andra ord beskrivs i SAOB som uppträdande i bild.

Nedan illustreras hur *blåsa* uppträder i bild. Verbet har sin egentliga betydelse men färgas av att stå i en bild, där ordet *snömos* har den bildliga användning som visas i illustrationen på s. 22. Med andra ord betyder *blåsa* inte 'pröva', 'syna', 'ventilera' eller liknande, men får i bilden den innebörden.

BLÅSA *blā³sa²*, v.² [...]

3) [jfr motsv. anv. i fsv., d., isl., mnt., holl. o. t.]
pressa luft ur lungorna (gm förträngd munöppning), gm munnen (l. näsan) utsända en luftström. [...]

i bild (jfr bildlig
anv. av *snömos*, i
illustration s. 22)

a) i bild. (*Den ryske officerens bildning är*
ett *snömos* .., som ej håller blåsa på. TOPELIUS
(1835) hos VASENIUS *Topelius* 2: 63.

En i bild-användning framhålls inte så ofta ensam. Däremot är det vanligt att den behandlas tillsammans med en bildlig. Det faktum att ett ord kan användas både bildligt och i bild åsyftas med formuleringen *mer l. mindre bildl.* eller *i mer l. mindre bildl. anv.* (=i mer eller mindre bildlig användning).

Oegentlig användning

Det händer inte sällan att SAOB redovisar andra användningar tillsammans med den bildliga. Det gäller framförallt oegentlig användning. Skälet är att det i många fall är

12. Typiskt nog använder jag bildspråk när jag beskriver den bildliga användningen av *spricka*. Orden *motsättning* och *bristande* har ju bildlig betydelse. Vårt språk flödar (sic) av bilder, i synnerhet när vi talar om abstrakta förhållanden. Det är nästan omöjligt att beskriva sådana utan att begagna bilder. SAOB klargör ursprunget eller den egentliga betydelsen, antingen uttryckligen eller genom momentens ordningsföljd. Ofta hänvisas, t.ex.: *i bildl. anv. av 3*.

svårt att klart skilja dem från varandra. Därför kan det i definitionen sammanfattande anges att ordet förekommer i *oeg.* (=oegentlig) l. mer l. mindre bildl. anv. eller *oeg.* l. mer l. mindre bildl. (=oegentligt eller mer eller mindre bildligt).

Som beskrivning av ords användning skulle ju *oegentligt* kunna täcka allt som inte har en egentlig användning, men termen är snävare än så. Låt oss först se vad SAOB menar med *egentligen* och *egentlig* (förkortat *eg.*).

Egentligen betyder 'i grunden'. SAOB beskriver en betydelse så i t.ex. **RAMLA**, v.¹ moment 10. Där redovisas betydelsen 'falla omkull' (med sakligt subjekt). I denna ligger enligt ordboken *egentligen* det kompletterande 'under ljudligt buller eller brak'.

Förkortningen *eg.* kan också brukas i frasen *i eg. anv.* (=i egentlig användning). Då avses en ordanvändning som inte är bildlig och inte är oegentlig (se nedan).

Oftare än *egentlig* och *egentligen* förekommer *oegentlig* i frasen *i oeg. anv.* eller bara *oeg.* Termen markerar en ordanvändning som oegentlig i språkets vanliga mening i förhållande till vad ordet "skall betyda" och hur det normalt används. Man bortser emellertid från bildlighet. Denna markeras i stället med *bildl.* och varianter (se ovan), men eftersom gränsdragningen ofta är svår redovisas som sagt oegentlig och bildlig användning inte sällan i samma moment.

Oegentlig innebär att språkbrukarna mer eller mindre klart upplever att ordet används felaktigt men accepterar användningen som hävdvunnen eller praktisk. Om vi t.ex. vid matbordet ber någon att skicka smöret får vi antagligen vår önskan uppfylld även om det bara står smörgåsmargarin på bordet. Ordet *smör* används nämligen också om margarin, en användning som skulle kunna beskrivas som oegentlig.

SKINN *fin*⁴, sbst.¹, n.; best. -et; pl. =. [...]

1) hud (hos människa l. djur); äv. om hud inklusive hårbeklädnad hos pälsbärande djur (ofta med särskild tanke på hårbeklädnaden), päls. *Kölden biter i skinnet. Våt ända in på skinnet. Jag föll och skrapade av skinnet på knäet. Dra l. flå skinnet av ett får.* [...]

2) från (djur)kropp avskilt skinn (i bet. 1); oftast om avflått skinn från mindre l. pälsbärande djur (motsatt: hud) l. om på olika sätt (särsk. gm garvning) behandlat o. till olika ändamål använt (äv. tillskuret) skinn, ofta med kvarsittande hårbeklädnad (l. fjäderbeklädnad); äv. ss. ämnesnamn. [...]

oegentligt — *f* oeg., om skinnliknande vävnad av textilt material; äv. (motsv. *b.*) i uttr. *engelskt skinn* (jfr *d* α), om ett slags (urspr. i Engl. tillverkad) tjock, stark, glättad, satängartad vävnad (jfr under **ENGELSK**, adj.¹ α) l. om mollskinn.

SMÖRJA *smær*³ *ja*², r. l. f.; best. -an; pl. -or. [...]

1) till smörjning (se **SMÖRJA**, v. 1—3) l. ngts bestrykning l. polering o. d. använt ämne l. preparat (i sht fett l. olja); smörjmedel; svärta; [...]

oegentligt — *d*) oeg. (jfr 2), om ämne alstrat av l. förekommande i kroppen. *α*) om fetthaltig avsöndring från hud (l. slemhinnor) som tjänar till att hålla denna smidig (resp. dessa smidiga); i ssgn HUD-SMÖRJA. *β*) om senskideväska l. ledväska; i ssgrna LED-SMÖRJA, SEN-SMÖRJA.

i mer eller mindre oegentlig eller bildlig användning — 2) i mer l. mindre oeg. l. bildl. anv. av 1, 1 *a* (jfr 1 *b*, *d*, ävensom 3—6). — särsk.

a) i fråga om (givande av) mutor till ngn l. om traktering o. d. som består ngn l. smickrande l. uppmärksam uppträdande som visas ngn i syfte att göra honom medgörlig l. gynnsamt stämd; äv. i ordspr. *sådan läder ska (ll) sådan smörja ha* (jfr *b*); jfr SMÖRJA, v. 6.

Såväl ett oegentligt som ett bildligt använt ord brukas alltså om något annat än det vanligtvis och egentligen betecknar. Användningen är en annan än vad ordets kärnbetydelse eller egentliga betydelse bjuder. Vad gäller överförd användning (se nedan) förhåller det sig i detta avseende något annorlunda.

Överförd användning. Subjektsväxling

I överförd anv. förekommer ibland ungefär synonymt med *bildl.* eller *i bildl. anv.*¹³ Vanligen anger dock frasen, åtminstone i senare band, att en adjektivisk bestämning har annat huvudord än bestämningen egentligen hänför sig till. Ett adjektiv kan nämligen, utan att ändra betydelsen, användas om en företeelse som i sig inte äger den egenskap som adjektivet uttrycker. Vi kan t.ex. tala om dumma förslag och mena att det egentligen är förslagsställaren som är dum och inte de förslag han lägger fram. I *ett vänligt brev* används adjektivet *vänlig* överfört om *brev*, men beskriver egentligen den person som skriver brevet. Ett annat exempel är *desperata åtgärder*, 'åtgärder som röjer att den person som vidtar dem är desperat'. Ett ord i överförd användning har alltså samma betydelse som i sin egentliga användning, vi bara använder det om någonting annat.

SAKLIG *sa*³*klig*², adj. -are. adv. -T. [...]

3) om framställning l. bedömning l. värde-

13. Termerna och begreppen i SAOB har i vissa fall en innebörd som avviker från andra sammanhang. Det gäller delvis *överförd användning* och *överföring*, som i andra ordböcker och i annan språkvetenskaplig litteratur (och ganska ofta även i SAOB) anger en betydelse som har utvecklats ur en viss annan betydelse med bortseende från bildlig användning, alltså det som SAOB också kan kalla *utvidgad användning* (se s. 28). Att låta *överföring* ha denna senare innebörd har stöd i en tradition från Aristoteles. Hos honom och hos många lexikografer ännu i vår tid brukar därvid *utvidgning* beteckna det som SAOB benämner *allmänare användning*.

ring l. syn på ngt l. kritik o. dyl. l. person med avs. på (det sätt som utmärker) hans framställning osv.: som är baserad på föreliggande, relevanta fakta l. omständigheter (o. icke är påverkad av subjektiva synpunkter l. omdömen o. d.) resp. som (i ett enskilt fall l. i allm.) utmärkes av en sådan framställning osv.; som håller sig till sak(en); objektiv; stundom liktydigt med: vederhäftig, realistisk, nykter, oromantisk; äv. i överförd anv. t. ex. om tonen l. stilen i en sådan framställning l. tid som utmärkes av sådan syn. VL 1892, nr 272, s. 4. Sitt egentliga, så att säga naturliga, område har normalprosan i rent saklig framställning, som vänder sig endast till läsarens förstånd, och där hvarken författarens eller läsarens personliga känslor direkt framträda eller anslås. CEDERSCHIÖLD *Skriftspr.* 320 (1897). Kritiken hos oss är .. icke alltid saklig, (utan) ofta personlig och politiskt färgad. PT 1915, nr 122 A, s. 3. Den nya tiden med dess torra, sakliga syn på livet. HEDIN *Jehol* 210 (1931). Vad säger årets "sakliga" student med sin inställning på en skarp livsspurt om 1840-talets romantiska skönande? DN(A) 1934, nr 127, s. 13. Jag säger mig nyktert och sakligt att sanningen .. är denna, att (osv.). LIDMAN *Blods-
arv* 310 (1937). HEDBERG *VäckerTänd.* 137 (1943; om ton i yttrande). Till sin läggning var han saklig utan att vara kärv och påstridig. ARONSON *SångPolstj.* 91 (1948). *LundagKron.* 4: 321 (1957; om tid). — jfr O-SAKLIG. — särsk.

i överförd
användning

Språkprov (utan
citerad text men
med kommentar i
årtalsparentesen.
Se s. 52.)

[...]
b) i överförd l. bildl. anv.: som kommer ngn att se ngt l. ngt att framträda på samma sätt som i saklig framställning l. vid en saklig bedömning l. dyl. Han hade totalt tappat vetenskapens objektivt sakliga glasögon. ASPLUND *Stud.* 87 (1912). De stodo åter ensamma i det fördömt kalla, sakliga ljuset. BLOMBERG *Pass.* 117 (1934).

i överförd eller
bildlig använd-
ning

SJUK *fu⁴k*, adj. -are. adv. -T. [...]

A. i eg. l. bildl. anv. (jfr **B**).

1) om människa l. djur l. växt (se *j*) l. kropp(sdel) l. sinne o. d.: som icke är i sitt friska l. sunda tillstånd, som lider av funktionsrubbing nedsättande den normala verksamheten l. (vid allvarligare fall) ledande till organismens död; [...]

k) i överförd anv. α) om utseende l. (ansikts)färg l. röst l. blick l. pulsslag l. tillstånd o. d.: som är uttryck för l. vittnar om l. ger intryck av l. kännetecknas av sjukdom l. illabefinnande (jfr **SJUKLIG** 1 c α); stundom äv. om trakt l. bygd o. d.: drabbad av sjukdom; ngn gg äv. om dag, angivande att ngn då är sjuk. Om .. (mästaren) har

i överförd
användning

en gesäll eller flere, så tillåtes dem hålla den så kallade fri Måndag, som gör sofwe Tisdag och ofta siuk Onsdag. NORDENCRANTZ Arc. 205 (1730); möjl. ssg. Sjelf underlät jag icke, at under mina resor i de sjuka byggder gifva akt på alt, som var värdt en Medici upmärksamhet. *Vet-AH 1771*, s. 24. ZETZELL *PVetA 1779*, s. 10 (*om tillstånd*). (*Jag som var sängliggande i feber*) svarade .. med en sjuk ton, att öfverste Chapman torde väl draga försorg om skeppens aftackling och inläggning. TERSMEDEN *Mem.* 5: 187 (1781). Hans sjuka färg, utseende. WESTE *Försl-SAOB* (c. 1815). Hans pulsar slogo sjukt och ojemt. ALMQVIST *AmH* 2: 31 (1840). NILSSON *HistFärs* 152 (1940; *om blick*). jfr (†): *Känslan / Af sjuka smärtan bortdör / uti den usles hjerta (då han somnar om kvällen)*. THOMANDER 2: 593 (1828; *lat. orig.: doloris aegri*). **Korstecken före språkprov** (se avsnitt 4.1)

Oftast gäller den överförda användningen ett adjektivs överföring från personbestämning till bestämning av något sakligt som på ett eller annat sätt utgår från personen.

Liksom adjektiv kan verb användas som bestämningar till andra ord än dem som de egentligen säger något om eller beskriver. Några exempel är *golvet flyter av vatten*, *landet som flyter av mjölk och honung* och *trädet hänger fullt av frukt*. Det är inte golvet som flyter utan vattnet, inte heller landet utan mjölken och honungen. Vidare är det frukten som hänger i trädet; trädet är platsen för hängandet.

En överförd användning av verb framhålls ofta i SAOB, dock sällan med termen *överförd*. I regel används ingen term alls eller *subjektsväxling*. När t.ex. *hänga* används om *träd* som subjekt med betydelsen att frukt hänger i trädet, så beskrivs detta som subjektsväxling; verbet *hänga* har kvar sin betydelse men har bytt ett subjekt betecknande något som hänger mot ett som betecknar plats där något hänger.¹⁴

Allmännare användning

Att ett ord har en allmännare användning innebär att det används vidare än vad en tidigare definierad betydelse av ordet tillåter.

Inom mer eller mindre hierarkiskt ordnade delar av ordförrådet kan *i allmännare anv.* gälla ett överordnat begrepp. T.ex. används *katt* om det pälsförsedda husdjur som

¹⁴ Termen *subjektsväxling* förekommer också som beskrivning av en företeelse som är förvillande lik den ovan redovisade men kanske lämpligtvis analyseras som en betydelseutvidgning hos det ord som är subjekt. Det gäller t.ex. om verbet *pösa* att det kan användas med ett subjekt som betecknar kärl o. dyl. (*pannan pöser*). Eftersom *pösa* normalt används med subjekt betecknande innehåll i kärl och eftersom det egentligen är innehållet och inte kärlet som pöser, har en konstruktion som *pannan pöser* kommit att få beskrivningen *subjektsväxling*. Konstruktionen kan emellertid också betraktas som en utvidgad användning av *panna* till att beteckna innehållet (se s. 44).

har den latinska benämningen *Felis ocreata domestica* men *katt* betecknar också katt-djur i allmänhet, alltså såväl vårt bekanta husdjur som lodjur, bengalisk tiger och andra.

Men *i allmännare användning* behöver inte gälla ett överordnat begrepp. Så vill man t.ex. uppfatta användningen av *spricka* i betydelsen 'öppning, springa' (**SPRICKA**, sbst., moment 3). Denna betydelse beskrivs som en allmännare användning, dvs. en vidare betydelse än den tidigare presenterade 'genom bristning bildad smal öppning'. Ordet *spricka* betecknar alltså i sin allmännare användning sådan öppning som inte har bildats genom bristning.

Utvidgad användning

Frasen *i utvidgad anv.* markerar ofta en sådan vidare användning av ordet som är resultat av utveckling ur en viss betydelse. Termen skiljer sig alltså från *i allmännare användning* genom att ange en utveckling till en vidare betydelse.

Substantivet *skyttel* betyder bl.a. "vid vävning använt (vanl. båtformigt) redskap som inrymmer en spole varpå inslagsgarn är upplindat o. som upprepade ggr slungas så att det glider genom varpen från den ena sidan av väven till den andra (varvid det upplindade garnet drages ut och bildar inslag)". *Skottspole* är synonym till *skyttel* i denna betydelse. Så kan *skyttel* också ha en utvidgad användning och beteckna olika redskap som till sin funktion erinrar om en skyttel. Se **SKYTTEL**, moment 2 och 3.

SPARTAKIST *spar*¹*takis*⁴*t*, [...] (förr) medlem l. anhängare av spartakusförbundet; äv. i utvidgad anv., om (tysk) vänsterradikal l. revolutionär person; i sht i pl. Dock ha spartakisterna ännu icke förmått att bemäktiga sig rikskanslerpalatset. *SuD(A)* 1919, nr 8, s. 3. *2NF* 38: 444 (1926; *i utvidgad anv.*). *SuD* 1972, nr 124, s. 9.

Men *i utvidgad anv.* har ofta också använts som generell beteckning för en ur betydelse A utvecklade betydelse B, som är av annat slag än bildlig användning (jfr *i överförd anv.*, s. 25 med not). *Utvidgad* anger alltså inte alltid sådan användning av det aktuella ordet som täcker ett vidare betydelseområde. Ordet *skymning* t.ex., som betecknar 'tillstånd mellan dagsljus och nattmörker', har således enligt SAOB utvidgad användning när det betyder 'dagning', 'gryning'.

Substantivet *springa*, med betydelsen 'långsmal öppning med tydliga mellanrum mellan åtskilda delar' har i samma mening utvidgad användning i den döda betydelsen 'av bergartsmassa utfylld spricka som bildar en smal ådra eller gång i berg(art)', synonymt med *slag*, *sköl* och *gång* (se **SPRINGA**, sbst. moment e).

Inskränktares användning. Speciellare användning

Inskränktares står som motsats till *allmännares*. Termen markerar att en betydelse är snävare, bara innefattar en del jämfört med en viss annan betydelse hos ordet.

Även *speciellare* innebär en jämförelse med en annan redovisad betydelse eller användning. Den speciellare betydelsen är mer precis. Språkanvändaren avser alltså något mer detaljerat när han eller hon enligt SAOB:s terminologi ger ett ord speciellare betydelse.

Den rakvuxna stammen av ett högt träd eller tillkapad stock av sådan stam kan kallas *spira*. När vi använder *spira* om jämnt avsmalnande stock av sådan stam, eventuellt avsedd för visst ändamål (t.ex. flaggstångstillverkning), så har vi använt *spira* speciellare, gett ordet en speciellare betydelse.

SPIRA *spi*³*ra*², sbst.¹, r. l. f.; best. -an; pl. -or [...]

1) [...]

f) [med anslutning till 5, 6] (numera i sht i viter stil) om (uppstickande) långsmalt o. långsträckt o. uppåt avsmalande (i en spets slutande) grenverk med inbegrepp av blad hos ett träd l. en buske; äv. *inskränktares* om *inskränktares* (översta spetsen av) spetsig trädkrona. [...] Som ur buskarnes hop cypressen höjer sin spira, / Lyfter ock denna stad (*dvs. Rom*) bland andra städer sitt huvud. ADLERBETH *Buc.* 10 (1807). (*Om G. III varit*) Död på fläck, se då hade de varit i trädet straxt, ja i kronan, ända upp i spiran! ALMQVIST *DrJ* 189 (1834).

2) [eg. specialfall av 1 (jfr 1f)] om uppskjutande högt (barr)träd med rakvuxen smäcker stam (äv. med särskild tanke på l. enbart om stammen o. dess dimensioner, o. i denna anv. förr äv. pregnant, om barrträd av angivet slag med klänare dimensioner än ett mastträd); äv. i utvidgad anv., om avkvistad o. tillkapad stock l. slana l. på annat sätt bearbetat råämne av dylikt träd, särsk. (numera nästan bl. i skildring av ä. förh.) *skogsv. speciellare*, om *hela stammens* längd omfattande l. till viss bestämd grovlek i lilländan utdragen, jämnt avsmalnande (fullkomligt rak, frisk samt från större kvistar fri) stock (avsedd att användas för specifikt ändamål, särsk. tillverkning av flaggstång l. (jfr 3) mast l. dyl.);

Närmande sig eller övergående i betydelsen...

Frasen *övergående i betydelsen...* kan ange att en betydelse är en variant eller specialisering av ordets egentliga betydelse och samtidigt sammanfaller med ett annat ords betydelse. Oftare används den längre frasen *närmande sig eller övergående i betydelsen...*

sen... (närmande sig l. övergående i bet.:). Efteråt definieras varianten eller beskrivs med synonym.

Adjektivet *skarp* med betydelsen 'förträfflig eller utmärkt' kan användas om flicka eller ung kvinna. Ordet kan då ha övergått i betydelsen 'snygg, stilig, raffig'. *Slott* i betydelsen 'fängelse på slott' utgör exempel där den längre definitionsfrasen, *närmande sig eller övergående i betydelsen...* har använts.

SKARP *skar*⁴*p*, adj. -are [...]

12) (vard.) utan (speciell) tanke på skicklighet l. förmåga: (mycket) förträfflig l. utmärkt l. bra; särsk. (i sht om flicka l. ung kvinna) övergående i bet.: snygg, stilig, raffig. Vi äta en glad spelmiddag uppåssade af la belle Sophie från Ingarön. Jag har skarp tur både på spelet och kärleken, samt vinner på det förra öfver 100 Rsd och på det sednare — endast fylliga bondkyssar. EDHOLM *SvunnD* 273 (1859). (Den nye kollämparen) har nog haft ett skarpt jobb i land eftersom han har en så skarp rigg (dvs. kostym). HOLMSTRÖM *Däck* 131 (1927). De stannade (vid en biograf) och tittade på fotografierna. — Skarpa tjejer, sade Tjabo gillande och pekade på en benparad. Ser'u vilka lär! ASKLUND *Fanfar* 211 (1934). Nordenfeldt (som föreslagits till ordförande för Stockholms idrottsförbund) är en skarp grabb, en verklig idrottsman ..; god talare ..; representativ, arbetsam och bra. *IdrBl.* 1935, nr 37, s. 2. Man (var) ju elva år fyllda redan och hade .. läst "Grefven af Monte Christo", en skarp sak som alla borde läsa. KARLZÉN *BlåNov.* 240 (1951). Trottoarerna var .. spikade med skarpt svidade (dvs. klädda) storspelare. Mezzrow o. Wolfe *Dans* 16 (1953).

övergående i
betydelsen

Illustrerande
språkprov

SLOTT *slot*⁴, sbst.¹, n.; best. -et; pl. = [...] befäst plats l. byggnad, fäste (se d. o. 3), borg (se **BORG**, sbst.¹ 1); äv. (o. i fråga om nutida förh. bl.) om större (särsk. med torn o. tinnar försedd o. med vallgrav helt l. delvis omgiven) monumental byggnad (som förr utgjorde ett fäste l. en borg) bebodd l. ursprungligen avsedd att bebos av konung l. annan furstlig person l. av adelsman l. kunglig styresman o. d. (särsk. i vissa anv. liktydigt med: palats (se d. o. 1)); äv. i utvidgad anv., om slott (i ovan angiven bet.) dels med inbegrepp av omgivande markområde (o. därpå befintliga byggnader), dels ss. säte för administrativ l. (numera i sht om ä. förh.) rättsskipande l. beskattande myndighet l. överhet; äv. i oeg. anv., om (större o. förnämligare) byggnad som liknar l. erinrar om ett slott (i ovan angiven eg. bet.). [...]

c) [jfr bet.-utvecklingen hos **FÄSTNING**] (numera i sht i vissa trakter o. nästan bl. om ä. förh., ng

vard.) närmande sig l. övergående i bet.: (slotts)fängelse. Den .. här på slottet sittande Herman Christenson .. blef effter långh ransakning .. frij ehrkiendh. BANÉR *GenGuvBer.* 45 (i *handl. fr.* 1667). Sit- ta på slottet, (*dvs.*) sitta arresterad i slottet. WESTE *Förs- slSAOB* (c. 1815). Att "komma på slottet" var i Skåne liktydigt med att bli insatt "på Malmö fästning", som blif- vit förvandlad till fängelse. *LfF* 1913, s. 22. Han kom på "slottet" i Landskrona för saken (*dvs. för lagbrott i sam- band med järnvägsbygge*). JÖNSSON *Skån.Somr.* 42 (1928, 1935).

närmande sig
eller övergå-
ende i betydel-
sen:

De bägge definitionsfraserna innebär olika grader av övergång från en betydelse A till betydelsen B. Med den kortare frasen (*övergående i bet.:*) avses en betydelse A i en specialisering som övertygande har övergått i en annan betydelse. Om språkanvända- ren tänker efter upplevs emellertid fortfarande den ursprungliga betydelsen. Det läng- re uttrycket (*närmande sig l. övergående i bet.:*) innebär att mer av den ursprungliga betydelsen finns kvar och att således bägge föreligger.

Det finns också exempel med ord i en icke längre bruklig användning: *Stat* har betytt 'belägenhet eller tillstånd eller situation', och man har t.ex. kunnat tala om någons samhällsställning som personens *stat*. Denna användning av ordet beskrivs som *när- mande sig eller övergående i betydelsen* 'ämbete eller rang eller värdighet eller makt'. När man förr kunde säga att landshövdingen uppehöll den kungliga staten i majestä- tets frånvaro, användes *stat* i den senare betydelsen 'ämbete' eller 'värdighet' men på samma gång i betydelsen 'samhällsställning'. Se **STAT**, sbst. ³ I 1.

Den ursprungligare betydelsen 'samhällsställning' och den betydelse som denna hade närmat sig eller övergått i ('ämbete' osv.) var förenade med varandra; de utgjorde knappast två enskilda betydelser. Användningen av ordet *stat* om 'ämbete' osv. torde ha uppfattats som en variant av det som *stat* egentligen betydde, nämligen 'samhälls- ställning'.

De båda definitionsfraserna anger emellertid mycket ofta en betydelse bredvid en annan. De har alltså inte alltid den ovan beskrivna funktionen att ange en betydelse som innebär en specialisering och som bara är på väg mot men inte helt har blivit en ny betydelse.

Absolut användning, utan objekt

Att konstrueras med objekt är ett huvudkännetecken för transitiva verb. T.ex. har en sats med *läsa* oftast ett objekt som anger vad som läses, och *köpa* kombineras med ett objekt som anger vad som köpes. Men objekt kan saknas utan att verbet ifråga egent- ligen ändrar karaktär eller i varje fall utan att man för den skull vill kalla det intransi- tivt, dvs. verb vars betydelse inte har samband med något objekt, t.ex. *springa* och *snarka*. Ett transitivt verb som *spruta* används utan objekt i ett sammanhang där det

talas om att spruta bekämpningsmedel på växter och man får uppmaningen: *Spruta aldrig på utslagna blommor* (**SPRUTA**, v., moment 4).

Sådana objektslösa användningar av verb som annars vanligen har objekt anges antingen med *abs.* (=i absolut användning) eller med *utan obj.* (=utan objekt). Termerna brukas utan klar åtskillnad i SAOB. Dock finns det en tendens till gränsdragning så, att *utan obj.* förekommer när det gäller bara tillfälligt utelämnande av objektet och när verbet konstrueras med andra bestämmningar. T.ex. beskrivs *spruta* i exemplet ovan med *utan obj.* I sådana fall då ett verb däremot står utan objekt och dessutom saknar andra bestämmningar kan SAOB hellre bruka termen *abs.* När t.ex. *spruta* av Strindberg används utan någon bestämmning, men med en klar föreställning att något sprutas, och har betydelsen 'ge lavemang', så beskriver SAOB detta som absolut användning.

SPRUTA *spru³ta²*, v. -ade [...]

4) med ett redskap (spruta o. d.) komma (ngt, i sht vätska) att fara upp l. ut l. spridas (i form av små partiklar l. en l. flera strålar) l. att utgjutats (på l. över ngn l. ngt); med spruta o. d. införa (ngt, i sht vätska, i l. genom ngt); äv. med bestämmning inledd av prep. *med*, betecknande redskap; äv. utan obj. *Spruta vatten med en brandspruta.* [...] Spruta (*vid bekämpning av insekter*) aldrig på utslagna blommor, ty då kunna bin eller blomdelar taga svår skada. TULLGREN *Skadeins.* 133 (1906). [...]

utan objekt
Illustrerande
språkprov

a) med avs. på läkemedel l. sköljande l. avförande medel o. d.: äv. *abs.*, i sht förr särsk. (mera tillf.) liktydigt med: ge lavemang. HOORN *Jordg.* 2: 100 (1723). Barberaren får .. behålla hår och naglar, när han skär och klipper, och när han snäppar eller sprutar, så må han taga bloden och det andra som sportler. STRINDBERG *Folkung.* 108 (1899).

absolut användning

SPRIDA *spr³ida²*, v. -er [...]

I. tr. [...]

4) [...]

b) i fråga om hagel (l. skrot o. d.) i skott l. om flera skott avlossade med samma vapen (jfr 1 c); särsk. *α*) *jäg.* om hagelgevär: icke hålla (hagel l. hagelskott) samlade resp. samlat; äv.: (i sådan l. sådan utsträckning) sära (hagel l. hagelskott); ofta *abs.*; *sprida haglen* (i ovan angiven bet.); jfr *β*. BRUMMER 42 (1789; med avs. på *hagelskott*). Den bössan sprider, sprider mycket. WESTE *FörelSAOB* (c. 1817).

absolut användning

sådan eller
sådan (se s. 38)

Pregnant

Ett ord kan ha *pregnant* användning. Så beskrivs det ibland när ordet kan sägas ha en innehållsdiger betydelse. Vi använder t.ex. vissa vanliga adjektiv *pregnant* när de be-

tecknar hög grad av det som adjektivet anger. När vi säger *Han är lång* betyder satsen 'han har avsevärd längd'. Adjektivet *lång* i denna användning är pregnant till skillnad mot den neutrala i t.ex. *Han är en och femtio lång* eller *Hur lång är han?*, där *lång* bara betecknar dimensionen längd, utan att ange hög grad.

Även substantiv kan vara pregnanta. I frågan *Vilken standard har en medelklassfamilj?* är *standard* neutralt. I meningen *Medelklassen ser med förakt på landsbygdsbefolkningen som saknar standard* finns däremot den pregnanta betydelsen 'hög standard', 'sådan standard som man bör ha enligt viss norm' eller 'standard i ordets rätta bemärkelse'.

KLASS *klas*⁴, r. l. m.; best. -en; pl. -er^{3 2} [...]

5) [...]

c) i mera abstr. anv., för att beteckna ngn's l. ngt's kvalitet, nivå, grad av betydenhet o. d.

α) i förb. med ordningstal (*första*, *andra* osv.) l. adjektiven *god*, *hög*, *låg* (l. komparationsform av dessa) för att beteckna att ngn l. ngt är av en viss större l. mindre betydenhet l. förträfflighet o. d.; ofta i gen. l. styrt av prep.; äv. allmännare i uttr. *av första klass* l. *första klassens*, av *prima* slag, *prima*; stundom äv. pregnant, i uttr. *av klass*, av hög standard. [...]

pregnant →

Säsongens hittills så gott som enda konsert av klass. SvD(A) 1929, nr 79, s. 10.

Konkretare

Termen *konkretare* beskriver viss användning av sådana substantiv som i sin kärnbetydelse är abstrakta. Det kan t.ex. gälla substantiv på -ning. Dessa behandlas normalt i samband med det verb som de är avledda av och lämnas ofta okommenterade då deras abstrakta betydelse är självklar. Exempelvis *skärpning* betyder 'handlingen att skärpa (=göra (egg och dylikt) skarpt)', 'det att skärpa', men kan också beteckna det mer eller mindre konkreta resultatet av skärpning, nämligen 'sätt att vara slipad', 'eggform'. Den senare användningen är konkretare. Se **SKÄRPA**, v.¹ I 1 d; spalt S 6024.

Ett annat exempel erbjuder *sotning*. Såsom abstrakt används ordet om 'handlingen att rensa från sot', bland annat om 'handlingen att yrkesmässigt rensa från sot (*Vem sköter sotningen inom kommunen?*). Ordet har en konkretare betydelse i en mening som *Vid den senaste sotningen var sotarmästaren själv närvarande*. Där betecknar det enskild akt av sotning eller tillfälle då sotning sker. Jfr **SOTA**, v.².

Förhållandet eller verksamheten att...

Den abstrakta betydelsen hos verbalsubstantiv på -ning eller -andel/-ende brukar som nämnts ovan vanligtvis inte framhållas. Om det emellertid finns anledning kan bety-

delsen beskrivas med bl.a. frasen *förhållandet att...* + ett verb. Termen *förhållandet* i denna användning är liktydig med *skeendet*. Den används när det som verbet betecknar inte är utsträckt i tiden, t.ex. *vinnande*, eller inte är viljestyrt, t.ex. *exploderande*: *Förhållandet att vinna*, 'det att vinna'; *förhållandet att explodera*, 'det att explodera'.

Ibland används *handlingen* eller *verksamheten*. Dessa termer beskriver ett fortgående och viljestyrt skeende, t.ex. *springande*: *Handlingen/verksamheten att springa*, 'det att springa'.

SKIFTA *fif³ta²*, v.¹ -ade; [...]

13) [...]

e) ss. vbalsbst. -ning, om det förhållandet ← **förhållandet**
att ngt företer l. utvecklar l. framträder med ett
(skimrande, glänsande) färgspel (se d. o. 1) l. ett
skimrande i olika färger l. färgnyanser l. (kon- ← **konkretare**
kretare) om färgnyans l. schattering o. d. Färger-
nas skiftning. NORDFORSS (1805). Den granna skiftning,
som löfvet höstetid antager. ABELIN VT: 59 (1903).
Prästgården .. liknade ett gammalt skrin .., och locket
var ett underbart tegeltak, som i de skönaste skiftningar
upprepade alla naturens färger i grönt och brunt. WÄG-
NER *Silv.* 5 (1924). Bergens skiftning i färg från violens
till djupaste indigo. TAUBE *Svärmerier* 41 (1946).

SKÄNK *fän³ka²*, v. -er [...]

1) i fråga om servering av drycker (i sht rus-
drycker): (eg.: gm att luta på ett kärl) hålla upp
l. servera l. slå i (dryck), skänka i; [...]

handlingen → d) (numera föga br.) ss. vbalsbst. -ning, om
handlingen att hålla upp dryck l. servera o.
traktera med dryck (förr äv. mat), förr äv. att
förse ngn med välgkost o. d.; äv. konkretare, om ← **konkretare**
sammankomst med (ätande o.) drickande (i
ssgn SAMMAN-SKÄNKNING). Wij (*hava*) the knechter
saa handlath mæth teras betalningh och skænkingh
ssaa the ære tiil ffredz. *GIR* 1: 111 (1523). Skådemästar-
ne få (*då de granska mästerstycken*) ingen skænckning af
öl eller win fordra af styckemästaren. SILVERSTOLPE
BokbSthm 102 (*i handl. fr. 1736*). Fordom gaf bruden ..
(*vid bröllopsmiddagen*) hwar och en gäst någon liten gåf-
wa; men nu består merendels skänknungen deruti, att
hon kringbär äpplen eller något bakverk. AFZELIUS *Sag.*
6: 231 (1851);

Definitionsinledande om

Prepositionen *om* inleder ofta en definition. *Om* har i huvudsak samma innebörd då som i vardagsspråket. Man förstår åtminstone ordet utan vidare på ett sätt som kan räcka i sammanhanget, men det definitionsinledande *om* är egentligen i hög grad preciserat. Det tas i bruk dels för att beskriva hur verb eller adjektiv kombineras med and-

ra ord, dels för att inleda en omskrivande definition av substantiv.

I definitionen av verb anger *om* vilken typ av subjekt verbet kan ha. Vid t.ex. verb som kan konstrueras med subjekt som betecknar människa eller djur men inte sak står det *om person l. djur*. Därefter följer efter kolon en direkt definition av verbbetydelsen.¹⁵ Angivelsen av subjektet efter *om* kan vara mycket preciserad, som på **SOTA**, v.² 3 d β : *om lädersvärta i samband med torkning: bilda ett sotliknande överdrag.*

SPRUTA *spru³ta²*, v. -ade [...]

om (i verbdefinition, angivande subjekt)

2) med saksbj. l. oper. (i sht i fråga om vatten l. annan vätska): fara upp l. fara ut l. välla fram i form av droppar l. stänk l. små partiklar l. en l. flera strålar o. d., stänka o. d.; äv. om partiklar l. stråle o. d.: kastas upp l. komma farande; jfr 3 (a β , b slutet, c slutet, i). SPEGEL GW 58 (1685). Bloden sprutade ur såret. LIND (1749). Gnistorna sprutade åt alla håll under .. (smedens) tunga slag. HULTENBERG *Zahn Fjällv.* 134 (1932). (Juno) slet bort .. (den diande Herkules) från sitt bröst. Vid denna våldshandling sprutade en stråle av mjölken upp mot himlen. BOLIN *VFöda* 165 (1933). En skötbåt, som för fulla segel slörar ut till havs så det sprutar kring stäven. HEMMER *Morgongäv.* 335 (1934). — jfr **FRAM**, **IN**, **NED**, **UPP**, **UT-SPRUTA**. — särsk.

a) om eld från eldvapen: komma farande i form av projektiler l. ljunga l. blixtra. KKD 7: 307 (c. 1715). Muskötelden sprutade från alla sidor. HEIDENSTAM *Karol.* 2: 206 (1898).

I en adjektivdefinition anger *om* vad som kan vara adjektivets substantiviska huvudord. När det i definitionen av *rank* står *om båt*, får vi alltså på det sättet veta att ordet *rank* används för att beskriva båtar.

om (i adjektivdefinition, angivande substantiviskt huvudord)

SPRAGGIG *sprag³ig²*, adj. -are. adv. -T. [san. nol. avledn. av **SPRAGGA**, v.] (i vissa trakter, bygdemålsfärgat) om kvistar o. d.: utspretande l. dyl. Rådjurs lätt synliga vägar i snåren .. Ibland ett långt skrämselkast med fötterna väl samlade vid nedslaget, rödbruna hårtottar på spraggigt ris. PARLING *NödLust.* 8 (1953).

SPRANT *spran⁴t*, adj. -are. [sv. dial. *sprant*; till **SPRINTA**, v.²; jfr med avseende på bildningen bl. a.

15. Med **direkt definition** menas att definitionen ordagrant kan bytas ut mot ordet i ett språkprov, i regel inte utan stilförändring som följd men i princip utan att betydelsen blir annorlunda. Detta att definitionen är direkt kallas ibland av lexikografer att definitionen är kommensurabel.

GLANT (till GLINTA), SLANT, adj. (ytterst till SLINTA)] (i vissa trakter, bygdemålsfärgat)

1) om häst: yster, livlig, som lätt skenar, skygg. ENGELKE *Småstad* 66 (1906). Gunnar hade fått låna Svenséns sprantaste häst att köra. *MinnGPräst.* 3: 194 (1926). Hultgrens märr var inte så sprant som hon trodde, tagen hade hon kanske i sig men inte krafterna, och hennes ansats till sken dog bort i ett skumpande trav. SPONG *Tavl.* 405 (1946).

2) om person: (som står) strong l. spänstig l. livfull (o. med skärpta sinnen); äv. bildl.: yster, livlig (särsk. i överförd anv., med sakligt huvudord). Det hvilar öfver hela boken en sträfvande efter rättfärdighet, som kännas värmande, äfven där man måste erkänna, att målet ej hunnits, och den något spranta hållningen i stilen förtager ej känslan af, att det är under smärta, förf. afslöjar de mörka .. drag, han upptäckt i lifvet. *NordT* 1885, s. 617. (*Båten*) där Gustave François .. vacker som en ung gud stod sprant och rak i fören. AHRENBERG *Roj.* 134 (1901).

Slutligen används *om* i en omskrivande definition av substantiv. Det anger att det som följer inte är en direkt definition. Med andra ord redovisas inte rakt på sak vad ordet betyder och man kan inte byta ut definitionen mot ordet i ett språkprov. En omskrivande definition visar vad ordet används om. Den kan vara lika preciserad som en direkt definition i fråga om att ange det egna i ordets betydelse, men den går alltså inte att byta ut mot ordet i de exemplifierande språkproven. Det kanske är svårt att finna en adekvat och smidig direkt definition, så omskrivningen har blivit en lösning.

SPETS *spet*⁴s, sbst.² [...]

om (i omskrivande definition av substantiv)

5) om (liten) tillsats av sprit till kaffe l. vin l. av konjak till punsch o. d. (som ger drycken en "piffig" smak l. sätter "pricken över i" på dess smak); äv. om annan kryddande l. smakskärpande tillsats till sprit l. ngt annat som förtäres; äv. i uttr. *sätta spets på ngt*, skärpa (smaken på) ngt l. krydda ngt, spetsa ngt; jfr 4. *SöndN* 1879, nr 30, s. 1. "Jag blandar aldrig punsch och konjak!" .. "Utter!" skrek Nalle, "för Lasses skull få vi blanda; man måste vara artig, då han består. .." "Allmän spets!" proklamerade värden. "Allmän spets var det!" MELANDER *KolletSpens.* 62 (1881). "Kulör" af brändt socker med peppar ss. tillsats ("spets") till spritdrycker. *WoL* 465 (1889). Sedan vi satt lite spets på teskvätten med ett glas rom. LAGERCRANTZ *KolmKarp.* 67 (1935). Kaffe med spets. HAMMAR (1936).

SPIRAL *spira*⁴l, r. l. m. [...]

Direkt definition

1) kroklinje l. kurva beskriven av en punkt som i ett o. samma plan rör sig med konstant hastighet ett l. flera l. ett oändligt antal varv

om (i omskrivande definition av substantiv)

kring en fast punkt (polen) samtidigt som den kontinuerligt o. likformigt avlägsnar sig från (l. närmar sig) denna; [...]

2) [eg. specialfall av 1] om spiralformat l. -liknande föremål l. spiralformad osv. del av ett föremål [...]

c) om kvinnligt preventivmedel (livmoderinlägg) bestående av ett föremål som, infört i livmodern, gm ett ännu delvis oklart biologiskt skeende (verkan förstärks gm närvaro av metallens koppar) framkallar en mycket tidig abort av ett befruktat ägg; dels (o. urspr.; äv. [jfr d. *Margulies' spiral*, t. *margulies-spirale*] i uttr. *Margulies' spiral*) om ett av den amerikanske kvinnoläkaren L. Margulies (i början av 1960-talet) introducerat, numera dock icke längre nyttjat, livmoderinlägg i form av en spiral av plast (som gm utvecklande av viss spännverkan hölls på plats i livmoderhålan), dels [jfr d. *spiral*, t. *spirale*] (o. numera bl.) i utvidgad anv., allmännare, om livmoderinlägg (av plast med l. utan pålindad koppartråd) oavsett form (i fråga om nutida förh. särsk. om inlägg i form av bokstaven T l. siffran 7).

Med avseende på

Frasen *med avseende på* (förkortad *med avs. på*) anger liksom ibland *om* en grammatiskt bestämd kategori. *Med avseende på* utpekar objektet. Frasen används alltså i definitioner av transitiva verb.

Exempel finns bl.a. på **STOCKA**, v.¹ 3 a. Där står *med avseende på handeldvapen...*: *förse med stock*. En beteckning för handeldvapen kan alltså vara objekt till *stocka*, t.ex. *stocka ett gevär*, vilket då betyder 'förse ett gevär med stock'.

Man kanske i detta fall behöver upplysas om vilken betydelse av ordet *stock* som avses. Det framgår av en hänvisning före definitionen. Där står: motsv. **STOCK**, sbst.¹ 2 d. Med hjälp av *motsvarande* (motsv.) hänvisas till det ord som utgör avledningsbas för verbet *stocka*. Om man tar reda på vilken definition *stock* har i moment 2 d förstår man betydelsen av *stocka ett gevär*, nämligen 'förse ett gevär med den av trä förfärdigade huvuddel varpå pipan och övriga huvuddelar av vapnet är fästa'.¹⁶

16. Om ett annat sätt att ange att verbet konstrueras med objekt, se avsnittet om parenteser (s. 46).

SPRITA *spri*³*ta*², v.³ -ade [...]

I. [...]

6) *sömn.* med avs. på *rynka* på tyg: från sammanrynkad kant sprida o. jämna ut samt ge stadga åt gm att dra ett (vasst) föremål (t. ex. en synål l. ett finger) i rynkans förlängning, stripa; ss. vbalsbst. -ning förr äv. konkret: rynkning, rynka. *VetAH 1757*, s. 144 (: spritningar; *konkret*). "Husmamsellen", som var skickligare än alla andra i s. k. slätsöm, satt .. (*i en skånsk prostgård under 1860-talet*) och spritade rynkor, tills hon blev en enda stor rynka själv, tyckte man. *BENDZ Landsv. 26 (1916)*. *HOLMSTRÖM Folkdräktssömn. 3: 5 (1976; i p. pf., om rynkor)*.

med avseende på

Ledord
Kommentar
(se s. 52)

Så eller så, sådan eller sådan

Konstruktion med sättsadverbial omtalar SAOB med frasen *så eller så* (förkortat *så l. så*). Den betyder 'på visst sätt'.

Verbet *se* kan t.ex. med betydelsen 'betrakta' eller 'tänka' användas i konstruktioner där det uttrycks hur en person ser på någon eller något, dvs. hur personen betraktar eller vad han eller hon har för tankar om någon eller något: Man kan *se smått på någon* eller *se ljust på tillvaron*. Att ordet i aktuell betydelse står med adverbial bestämning, t.ex. *smått, pessimistiskt, mörkt* eller *ljust*, anges alltså med frasen *så l. så*.

SE *se*⁴, v. *ser*, *såg så*⁴*g* [...]

I. tr., refl. o. intr. [...]

5) i vissa bildl. anv. av **2 h β**, i uttr. *se på* (i sht förr äv. *uppå*) *ngn l. ngt.* [...]

d) betrakta l. uppfatta *ngn l. ngt* (så l. så) **l.** *så eller så* tänka (så l. så) *om ngn l. ngt*; äv. i sådana uttr. som *se smått på ngn l. ngt*, betrakta *ngn l. ngt* på ett småskuret l. trängsinnat sätt, *se ljust på ngn l. ngt*, ha en ljus l. optimistisk uppfattning av *ngt* (jfr **3 e γ—ε**); jfr **2 h β ζ', v'**. Man lärar her retteligha, huad Salomon haffuer hafft for öghon och huru han haffuer seedtt på Ecktastandh. *LPETRI Æc. 38 (1559)*. *LUNDEGÅRD LaMouche 232 (1891: ser smått på mig)*. Män, som i mångt och mycket se olika på frågorna. *GHT 1895*, nr 240, s. 2. *GUMMERUS JägAktiv. 292 (1927: såg .. ljust på läget)*. Skriv om hur arbetarna ser på oss. *LO-JOHANSSON Förf. 95 (1957)*.

Ledord i årtalsparentes
(se s. 52)

På motsvarande sätt anges med *sådan l. sådan* en icke preciserad adjektivisk bestämning, t.ex. *i sådan l. sådan utsträckning*, dvs. 'i viss eller i sammanhanget närmare angiven utsträckning'. Se definitionen av *sprida* i illustrationen på s. 32.

I fråga om

Frasen *i fråga om* tjänar syftet att ringa in en sfär. Den inleder en definition eller ett tillägg och anger att det beskrivna ordet används när det är tal om... , när det gäller... eller i sammanhang som har att göra med det som nämns efter *i fråga om*.

SPRÄCKA *spräk*³*a*², v.¹ -er, [...]

I. tr.: (gm slag l. stöt l. på annat sätt) komma (ngt, i sht ngt skört) att spricka l. brista l. rämna l. bräckas, i sht i fråga om ofullbordat i fråga om sönderdelande, liktydigt med: åstadkomma en l. flera sprickor l. bräckor l. rännor i l. på (ngt); [...]

e) i utvidgad l. mer l. mindre bildl. anv.; särsk. dels: förstöra l. kullkasta l. omintetgöra (ngt), dels: klyva l. splittra (ngt), dels: bryta, göra slut på (ngt); [...]

e) i fråga om talande l. sjungande o. d.: (på grund av överansträngning l. förkylning l. skrikande o. d.) komma (röst o. d.) att bli hes l. klanglös l. oklar l. kraxande l. skrällig l. skrovlig o. d.; i sht i p. pf. i mer l. mindre adjektivisk anv., särsk.: sprucken. Tenorens stämma tillgjord är och spräckt. CVASTRANDBERG 4: 226 (1857). HÖGBERG *Frib.* 98 (1910); i p. pf., om röst). "Nå då så!" flabbade Pelle Enqvist med sitt spräckta skratt. *Därs.* 349. Skrika så att man spräcker rösten. *SuHandordb.* (1966).

SPIRAL *spira*⁴*l*, r. l. m. [...]

1) [...]

j) (i fackspr., i sht *handarb.*) i fråga om rundstickad strumpa l. socka, om resärmönster som med jämna mellanrum förskjutits med en maska så att de (av de räta o. aviga maskorna bildade) upphöjda resp. nedsänkta partierna löper i en spiral runt hela skaftet o. ut i foten; företrädesvis ss. förled i ssg. Strumpor i spiral. *UNT* 1940, nr 10, s. 9.

Definitionerna kan föregås av andra uttryck som ringar in en sfär. Ofta är det prepositionsuttryck som preciserar hur ordet används, t.ex. att *has* betecknar del av bakbenet på fyrfotadjur.

HAS *ha*⁴*s*, sbst.¹, [...]

1) på fyrfotadjur, särsk. häst l. nötkreatur: (den) del av bakbenet som ligger mellan skanken o. skenbenet (eg. mellanfoten) o. hos människan motsvaras av hälen o. vristen; särsk. med tanke på baksidan av detta parti; [...]

Passivum övergående i deponens

Det som SAOB vill beskriva bland annat med formuleringen *i pass. närmande sig* (övergående i) *deponentiell anv.* är en verbform som slutar på -s utan att ha vanlig passiv innebörd men ändå inte är entydigt deponens.¹⁷ Frasen kommer fr.o.m. *stryka* att ändras till *i pass. närmande sig* (övergående i) *dep.* (=i passivum närmande sig (övergående i) deponens). I tidigare SAOB-band kan det förbryllande *i pass. med intr. bet.* (=i passivum med intransitiv betydelse) användas som term, också *i pass. närmande sig intr. bet.* (vid t.ex. *pinas, plågas*) eller *pass. i intr. bet.*

Ett exempel: I meningen *Om man kokar äpplena så att de mosas* uttrycks det inte att någon person eller något sakligt förorsakar mosningen. Verbet *mosas* står alltså inte i passivum, men är inte heller aktivt. Mosningen orsakas ju inte av äpplena själva. Den är närmast en process eller resultatet av en process som äpplena utsätts för eller är föremål för; något sker med dem.

Samma slags fenomen kan ibland uttryckas med reflexiva verbformer: *tråden snärjer sig* – *tråden snärjs* ('trasslar sig'). Om man föreställer sig att tråden snärjer sig av egen kraft och såsom en aktiv handling, så har verbformerna aktiv betydelse. Om man däremot tänker sig att någon gör så att den blir snärjd, så uttrycker s-formen en passiv betydelse. Men både den reflexiva formen och s-formen kan betyda att någonting sker med tråden utan att vi föreställer oss tråden själv som vållare och utan att vi tänker oss en personagent, dvs. någon som utför handlingen, eller tänker oss något sakligt som vållar resultatet. Detta att tråden snärjer sig eller snärjs är något som sker med den. Verbet *snärjas* står då i *passivum övergående i deponens*.

SAOB har valt den beskrivande eller omskrivande termen i *passivum övergående i deponens* och motsvarande för att påvisa vaga gränser och en glidande övergång: Verbet är åtminstone inte aktivt. Det uttrycker inte att subjektets referent själv utför den handling eller vållar den process som verbet betecknar. Det är snarare passivt med sitt -s, men inte övertygande. Det uttrycker ju inte att någon annan skulle utföra handlingen. Verbet har s.k. medial diates,¹⁸ en innebörd i ett gränsland mellan passivum och deponens.

Den mediala diatesen är ibland svår att urskilja. Det kan vara förklaringen till att fenomenet utöver ovannämnda omskrivningar i äldre band av SAOB både har beskrivits som *deponens* (t.ex. *mosas*) och som *passivum* (t.ex. *avfärgas* = 'förlora sin färg').

¹⁷. Deponens är verb på -s som inte har passiv innebörd. Ganska ofta saknar de en motsvarande verbform utan -s. Exempel på deponens är *andas, förvånas, hoppas*, som alltid har -s, dessutom t.ex. *släss* och *spottas*. Deponens skiljer sig från passiva verb genom att de senare uttrycker att något sker med subjektet och att detta skeende vållas av någon, en så kallad agent, ofta uttryckt med prepositionen *av*. Passiva s-former motsvaras alltid av aktiva former utan -s, t.ex. *bärgas* – *bärga*.

¹⁸. En mer etablerad grammatisk term som skulle kunna ha använts är alltså *medium, medio-passiv* eller *medial diates*.

SPÖRJA *spær³ja²*, v. **spörjer**, äv. **spör** [...]

I. intr., tr. o. refl.

[...]

3) (med ålderdomlig prägel) gm utfrågning l. ryktesvis o. d. (i sht förr äv. gm läsning) få reda på (ngt, äv. ngn); höra talas om (ngt, äv. ngn); höra (uttalande l. rykte l. ljud o. d.); äv. i mer l. mindre tautologisk förb. med *höra*; med personbetecknande obj. äv.: höra av (äv. i uttr. *låta spörja sig*, *låta höra av sig*). *G1R* 1: 80 (1523: hören och spörien). Konungen .. tillsatte en aff adelen och en aff clerckerijdt the förnemligeste och skickeligeste han kunde tenckia eller spöria .. the ther clockoner skule vthempta. *SVART G1* 153 (1561). Nässewijs spör tijden der .. (*dvs.*) Dhen altid haar sigh framme, han blir icke allestädes wälkommen. *GRUBB* 597 (1665). Förr skall iag afhända mig lifwet, eller gå så långt at ingen skall spörja mig, än iag wiges wid henne. *VDAkt.* 1750, nr 426. När jag första gången sporde Julinskiölds banqueroute uti avisorne, gjorde det mig hjerteligen ondt. *HÖPKEN* 2: 21 (1768). När i nattens ro ej längre / En sorgsen klagan spörs, / När rundtomkring en suck, en hwiskning, / En andning icke hörs. *QVANTEN 4Sagodikt.* 59 (1900). Till sist undrade hon hur det var fatt med deras broder Robert, som inte hade låtit spörja sig till föräldrahemmet på två år. *MOBERG Nybygg.* 203 (1956). — jfr **BE**-, **FÖR**-, **TILL**-, **UPP**-, **UT-SPÖRJA**. — särsk.

[...]

d) i pass. närmande sig deponentiell anv.; jfr 4 d. α) med saksbj.: berättas l. ryktas l. bli bekant; om rykte o. d. äv.: spridas; äv. i förb. med inf.; jfr e α α', β α'. Sedhan efter någhra dagar gick .. (*Jesus*) åter in j Capernaum, och thz spoordes ath han war i hwset, strax församblades ther monge. *Mark.* 2: 1 (*NT* 1526; äv. i *Bið.* 1917). Ää hwarest .. (*konung Valdemar*) war, thå spordes fögho gott ryckte aff honom. *OPETRI Kr.* 95 (c. 1540). Intet .. krigzfolk förmimmes (*i närheten*), .. icke heller spöries ännu emoth denne orten någre præparatorier skee. *BrinkmArch.* 1: 131 (1657). Hans beröm har sports widt och bredt. *LIND* (1749). Bror är skicklig jurist, det vet jag, sade Lindström, — sådant spörjs, ska kära bror tro. *FRIDEEN LindstrSkärk.* 141 (1922). *LundagKron.* 3: 240 (1955). särsk. i ordspr. Thet spörs wäl j by huru barnet är til dygdene. *SuOrds.* C 5 b (1604). Gör wäll, så spörs det minst. *CELSIUS Ordspr.* 5: 499 (1718). Sällan spörjes annat än ondt. *RHODIN Ordspr.* 116. (1807). Ingenting görs, som inte spörs. *ZEIPEL Set.* 1—2: 8 (1847). β) om person. α') (†) i förb. med inf.: berättas l. ryktas. *SPEGEL Dagb.* 21 (1680). Spordes H. Benct Horn wara dödth utj Ljflandh. *Därs.* 108. β') höras av; bli omtalad l. känd; jfr e β β'. Krijgsmäns Hustrur, hwilke

← i passivum
närmande sig
deponentiell
användning

tå theras Män intet mehra spörjas, gifta sigh. SCHRODERUS Os. 2: 380 (1635). Skicka dig väl, så spörjs du minst! NorrkgT 1908, nr 258, s. 1. GÖTH TräskoP 112 (1938).

Adjektivisk användning

Perfekt particip och presens particip – i SAOB förkortade *p. pf.* respektive *p. pr.* efter de latinska benämningarna *participium perfecti* och *participium praesentis* – kan ha adjektivisk funktion. Den adjektiviska användningen av en participform brukar nämnas och exemplifieras i ordboken.

Skillnaden mellan verbal och adjektivisk användning av ett particip är många gånger rätt uppenbar, men ibland hårfin och vag. Låt oss tänka oss en situation där någon har låtit måla dörren till sitt hus. När barnen kommer hem får de höra att dörren inte är torr ännu. Den är ju nyss *målad*. Användningen av *målad* i denna mening är verbal. Innebörden av verbhandling finns kvar hos participet.

Perfektparticipet *målad* kan emellertid i en annan situation närma sig en adjektivisk karaktär, t.ex. om vi beskriver hur ett hus såg ut och berättar att dörren var *målad i blått*. Vi tänker då inte så mycket på själva handlingen att måla som på det färdiga resultatet, nämligen att dörren hade en viss färg eller en viss yta. Ännu närmare en adjektivisk användning är *målad* i en mening som *Hon hade halsband, långa örhängen och var starkt målad*.

Vissa particip har en uppenbar adjektivisk betydelse. Vi uppfattar dem mer som adjektiv än som verbformer, t.ex. *intresserad*, *spänd* i betydelsen 'ivrig, förväntansfull' och *spännande*.¹⁹ Andra används omväxlande med innebörd av verbhandling och som adjektiv. Med formuleringen *i mer l. mindre adjektivisk anv.* åsyftas en adjektivisk användning med dess oskarpa gräns.

SMÖRJA *smær³ja²*, v. -er, smorde [...]

2) i fråga om smörjning (se 1) l. (allmänna-re) tillförande av olja l. fett o. d. med dominerande tanke på avsikten att få ngt att fungera bättre l. lättare (o. hålla längre) gm att friktionen minskas (o. varmgång l. hopskärning undvikas); i sht med avs. på anordning med mot varandra glidande (metall)delar l. ngt med sådan anordning (t. ex. lager, maskin, motor). [...]

e) oeg. l. mer l. mindre bildl.; särsk. i uttr. som utgår från tanken att smörjning är nöd-

19. Ett presens eller perfekt particip som bara har adjektivisk funktion bär ordklassbeteckningen *participiellt adjektiv* (förkortat *p. adj.*) när det är uppslagsform i SAOB, t.ex. *spänd* och *spännande*. Det innebär inte att användningen nödvändigtvis är mer adjektivisk än den som markeras med *i adjektivisk anv.*

vändig för att fordon skall gå lätt o. hålla (resan ut) l. för att (del av) maskineri o. d. skall fungera (tillfredsställande); i sht med syftning på bestickning (jfr 6). [...]

β) i uttr. *smörja munlädret* l. *sin tunga* o. d., göra ngn resp. sig talför (i sht med alkoholhaltig dryck; jfr 5); ofta i p. pf. i adjektivisk anv. (i sht i förbindelsen *smort munläder*), i uttr. betecknande att ngn är (l. blivit) talför l. har en rapp tunga. *Hon har smort munläder*, hon är talför l. har en rapp tunga. En riksdagsmanskandidat, som hade smort munlädret ordentligt. SCHULZE *DrängSvBönd*. 244 (1933). Hon hade druckit hon också, för att smörja tunga och gom, det märktes nog. SJÖMAN *Lekt*. 233 (1948). [...]

← i perfekt particip i adjektivisk användning

8) [sannol. eg. specialanv. av 1 f o. 2 e o. utgående från en bet.: sätta i (bättre) skick gm smörjning] (†) i fråga om ngts uppblandning med ngt (i förbättrande syfte); anträffat dels i de särsk. förb. SMÖRJA UPP, UT, dels i p. pf. (i adjektivisk anv.) om vin: med oäkta (söt) beståndsdel (i förnyande syfte) uppblandad l. förfalskad (jfr 7 b); jfr 11. Gott oförfalskat Hoglandz Wijn, som icke är smordt medh Bränwijn, Socker, Syrop, eller annan Bländing. HJÄRNE *Suurbr*. 63 (1679). (Sv.) Smordt win, (lat.) Vinum dulci quodam dilutum. SAHLSTEDT (1773). (Sv.) Smordt vin, (t.) geschmierter, verfälschter Wein. MÖLLER (1807).

SNORKA *snor*³*ka*², [...]

1) (numera bl. i vissa trakter) om person l. djur: (dra in l. utblåsa luft gm näsa l. mun o. därvid) frambringa ett snarkande l. rosslande l. frustande o. d. läte l. en följd av sådana läten (särsk. i fråga om läte(n) som åtföljer gråt, o. i denna anv. särsk. liktydigt med: snörvla); äv. i p. pr. i mer l. mindre adjektivisk anv. (särsk. i överförd anv., om tidsrum, betecknande detta ss. uppfyllt av läten av angivet slag); äv. oeg. l. bildl., o. i denna anv. äv. om ngt sakligt (särsk. tobakspipa); jfr SNORK, sbst.³ 1. Hwäsa och snorka effter en fremmande man, ther medh at bewijsa honom spott. SCHRODERUS *JMCr*. 420 (1620); möjl. till 2. (Sv.) Snorcka .. (lat.) Rhoncos ducere. SCHRODERUS *Dict*. 251 (c. 1635). Dagen för Christine daag, / Då när Syrius mest torkar, / Stora hunden häftig snorkar, / Reddes till ett slotterlag. ROSENFELT *Vitt*. 241 (c. 1700). Rätt som hästen går som qwickast, börjar han snorcka och yra. BROMAN *Glys*. 1: 375 (1719). En bonde .. far utmed berget wid solgången, får så se Berg-gubben ... När denne .. luktar Christen blod, utsperrar han näsborrarna och snårkar mot hästen, som blir wild och skräm. AFZELIUS *Sag*. 1: 61 (1839). (Flickan) skrek med vissa snorkande mellanrum, då andedräkten tröt henne. NORLIND *Hell* 1: 49

→ i presens particip i mer eller mindre adjektivisk användning

Illustrerande språkprov

(1912). Jag ber om pengar ... Han skakar på huvudet, snorkar, pustar, talar om Starbäcks fetaliebröder. BERGMAN Loew. 101 (1913). Tystnad. Så hördes ett snorkande och snyrfande — (*förskingraren*) .. grät. DENS. Kerrm. 267 (1927). EKMAN Häxring. 59 (1974; i p. pr., om tobaks-pipa).

Och så vidare (osv.)

Förkortningen *osv.* ersätter i en definition ett eller flera ord som nämnts i det föregående och som läsaren därifrån lätt hämtar upp. Ett exempel från **SKÄRA**, v.² 8 a: *välla en skarp l. genomträngande fysisk smärta (ngnstädes); äv. med obj.: välla (ngn) en skarp osv. smärta*. Med *osv.* blir definitionen lite kortare. En upprepning av ett eller flera ord undvikes, som här av *l. genomträngande fysisk*.

Även (äv.)

Som redan nämnts i avsnitt 3.1.1 kan flera nyanser av en betydelse redovisas i ett och samma moment. Nyanseringarna har ofta karaktär av och utgör ibland separata definitioner. Ordet *även* (förkortat *äv.*) markerar en sådan nyansering eller ny definition och kan samtidigt vara en bruklighetsangivelse. Det markerar då att den följande redovisade betydelsen är något mindre vanlig än den föregående.²⁰ En ytterligare betydelse kan också redovisas direkt efter ett semikolon.

Låt oss för att få exempel på hur nyanseringar av definitioner kan skiljas åt med *äv.* se hur ord som betecknar behållare brukar beskrivas. Ord som *hink*, *spann*, *säck*, *tunna* kan användas om innehållet. Det är mycket vanligt: *Han hällde ut spannen på golvet* betyder normalt att det var spanns innehåll som hälldes ut. I en mening som *Hunden har glufsats i sig hela skålen* är det oftast 'maten i skålen' som avses. Denna användning brukar presenteras efter ett *äv.* Det anges alltså först vad t.ex. *skål* betyder och efter ett semikolon står *äv. om innehåll i skål* eller *äv. med inbegrepp av (l. med tanke enbart på) innehållet*. Formuleringen *med inbegrepp av...* motiveras av att vi kan mena både själva skålen och dess innehåll: *Han tog hela skålen och sprang iväg*, dvs. att han tog skålen och det som var i den.

SKÅL *skå⁴l*, sbst.², r. l. f. [...]

1) mindre, kupigt kärl, uppåt ofta starkt vidgat o. vanligtvis utan handtag o. fot; äv. med inbegrepp av (l. med tanke enbart på) innehållet l. det som ryms i ett sådant kärl;

²⁰. Andra bruklighetsbeteckningar som hänför sig till en betydelse redovisad på annan plats än allra först i ett moment är *i synnerhet* (i *sht*), *företrädesvis*, *oftast*, *ofta* och *stundom/ibland*. Dessutom kan de bruklighetsbeteckningar som omtalats i avsnitt 3.2 användas.

Förkortningen *äv.* kan tjäna som riktmärke när man läser betydelseredovisningen översiktligt. När allt blir ett virrvarr av parenteser och hänvisningar får man anstränga sig att urskilja delar. Med hjälp av *äv.* upptäcker man lättare ett mönster i väven.

Och dylikt (o.d.)

Bortsett från *o.* (och) och *l.* (eller) är *o.d.* (och dylikt) förmodligen den vanligaste förkortningen i ordbokens definitioner. Den signalerar att definitionen har nått ut i betydelsens oklara ytterområden. Där ryms sådant som knappast kan och inte heller behöver infångas med skärpa och tydlighet. Det är t.ex. mer eller mindre omöjligt, och ur lexikalisk synpunkt onödigt, att i en definition av *reservoar* räkna upp alla tänkbara typer av förvaringskärl för vätska eller gas. Det får bli: *bassäng l. behållare l. cistern o.d. vari vätska l. gas...* Förkortningen *o.d.* står här för *kar, tank* och liknande.

Särskilt (*särsk.*) före definition

Förkortningen *särsk.* kan stå allra först i ett moment, alltså före en betydelsebeskrivning utan att någon övergripande redovisning av ordets betydelse har getts. *Bland annat* passar även i detta fall som ungefärlig synonym (jfr avsnitt 3.1.2). *Särsk.* anger att definitionen som följer är vad SAOB kan eller väljer att stödja med skriftligt belägg, men att man mycket väl kan tänka sig det beskrivna ordet i en annan men liknande och oftast självklar användning. Ordboken avstår då ofta från att ge en definition i ett övermoment.

Se t.ex. **SPEGELARBETE** bland sammansättningarna på **SPEGEL**. Där inleder förkortningen *särsk.* beskrivningen, följt av upplysningen att den följande definitionen avser en konkret betydelse. Definitionen, som står efter kolon, ger betydelsen 'arbete bestående av spegel eller speglar'. Vi hänvisas till **ARBETE**, moment 10 och 11, där konkreta betydelser av ordet *arbete* beskrivs ('konkret föremål som håller på att tillverkas' och 'det som blivit frambragt genom arbete'). Ordet *spegelarbete* betecknar alltså ett konkret föremål som är en spegel, t.ex. en dörrspegel. Men förkortningen *särsk.* före definitionen markerar att ordet mycket väl kan ha en annan betydelse, vilket är lätt insett. SAOB saknar emellertid belägg för den.

Särsk. används också på t.ex. **solrosodling**, en s.k. sekundär sammansättning till **SOLROS** bland sammansättningarna under huvudordet **SOL** (se avsnitt 5. 5). Före definitionen står *särsk. abstr.* Detta ska inte tolkas så att den abstrakta betydelsen ('odlande av solrosor') skulle vara vanligare än den konkreta. SAOB säger bara att ordet bland annat används abstrakt och visar detta med språkprov. Man kan emellertid tänka sig en konkret betydelse (t.ex. 'fält eller åker och dylikt där solrosor odlas').

Förkortningen *särsk.* tas på detta sätt i bruk i synnerhet vid sammansättningar, avledningar och särskilda förbindelser, när fullt tänkbara motsvarigheter till huvudordets olika användningar råkar vara obelagda. Det är bl.a. vanligt när ordet redovisas i en

bildlig användning men SAOB saknar belägg på den egentliga (*särsk. bildl.*; se exempel på *snyta fram* i illustrationen s. 65). Det som SAOB har belagt och presenterar efter *särsk.* är alltså en men inte den enda av ordets användningar.

Särsk. brukas flitigt i ordboken (jfr avsnitt 3.1.2, vidare noten s. 18 och avsnitt 6.1). När förkortningen, i motsats till vad som omtalats ovan, står inne i ett moment eller sist är innebörden egentligen densamma: Ordboken vill framhålla och belägga den betydelse eller de betydelser som beskrivs i det som följer. Dessa faller då som specialbetydelser in under det som övergripande har beskrivits omedelbart före. När betydelsebeskrivningen ibland däremot fortsätter i undermoment utan något *särsk.* sist i det överordnade momentet, innebär det att övermomentet sammanfattar eller bara antyder det som står i undermomenten.

Uttryck, förbindelse

Det är inte bara ord som får sin betydelse beskriven i ordboken utan också uttryck (förkortat *uttr.*). Med *uttryck* avser SAOB såväl fraser som talesätt. Begreppet är mycket vittomfattande och rymmer i stort sett alla sammanställningar av betydelsebärande ord med ett inre sammanhang.

En noggrann redovisning av uttryck bidrar i hög grad till att göra SAOB värdefull. Man kan t.ex. få veta vad *spränga* betyder i uttrycket *sprängd anka* och vad *skrot* respektive *korn* ursprungligen betyder i uttrycket *skrot och korn*. Se *skrot* moment 5 och 4 med hänvisningen till *korn* moment 9.

Ordboken använder *förbindelse* (*förb.*) för att allmänt benämna en ordkombination i dess egenskap av enhet med viss grammatisk relation mellan delarna. De förbindelser som mest framhålls är de s.k. särskilda förbindelserna, alltså verb + betonad partikel (se kapitel 7). *Förb.* används emellertid också om t.ex. sådana kombinationer av verb och adverb som liknar särskilda förbindelser (*gå baklänges*, *köra hem* etc.).

3.4 Parenteser

I definitionerna tjänar parenteser i huvudsak två syften. Dels kan de omsluta sådant som är obligatoriskt eller typiskt för ordets användning utan att ingå i den distinktiva betydelsen eller uttryckas av det definierade ordet självt, dels kan de omsluta sådant som kan vara men inte nödvändigtvis och alltid är en del av ordets betydelse.

Exempel på det förstnämnda användningssättet är parentes kring *någon* (*ngn*) eller *något* (*ngt*) för att ange att verbet som definieras är transitivt. *Någon* talar dessutom om att det konstrueras med personobjekt, *något* att objektet är sakligt.²¹ Det kan också inom parentes anges mer precist vad objektet betecknar:

SKANDERA *skand⁴era*, [...] framsäga l. uppläsa (vers, i sht latinsk vers, äv. versfot o. d.) taktmässigt (med starkt framhäande av versrytmen o. utan l. med mindre hänsyn tagen till meningen); [...]

Den första parentesen i exemplet ovan står kring något som är typiskt för ordets användning utan att ingå i dess betydelse.

Parenteser kan dessutom, som påpekats, ange fakultativa betydelsedelar, dvs. sådant som kan men inte behöver ingå i ordets betydelse. Det är t.ex. inte nödvändigt att den öppning som vi benämner *spricka* ska vara 'långsträckt och kilformig' men i regel lägger vi den betydelsen i ordet. Som möjlig och mer eller mindre framträdande men inte nödvändig del av betydelsen står *långsträckt och kilformig* inom parentes.

SPRICKA *sprik³a²*, [...]

1) i (jämförelsevis) fast kropp: gm bristning (sprickning) bildad (i förhållande till sin längd) smal (långsträckt o. kilformig) öppning l. (från föremålets osv. yta sett) streckliknande öppning; rämna; förr äv. i tyg o. d.: reva. *Sprickan är bara i ytan av bordskivan, går igenom bordskivan. Få sprickor.*

3.5 Hänvisningar

Man hänvisas ofta i definitionstexten med ett *se* eller *jfr* till andra ord i ordboken. Till en början kan dessa hänvisningar vara lite irriterande; man tappar lätt tråden. Mycket snart lär man sig emellertid vad en hänvisning gäller. Då kan man också förstå att uppskatta det koncisa uttryckssättet. Hänvisningarna erbjuder ju information som man tar del av bara om den behövs.

Det finns olika skäl för hänvisningarna. Ett kan t.ex. vara att ordboken vill göra klart vilken betydelse av ett visst använt ord som avses. I stället för att precisera uttryckligen hänvisas alltså till ordet i ordboken och till det moment där den avsedda betydelsen meddelas. Sådana hänvisningar görs inom parentes omedelbart efter det använda ordet. Det står *se d.o.* (se detta ord) följt av momentbeteckningen, eller *se* plus ett utskrivet ord, ordklassbeteckning med eventuell numrering samt momentet. Den senare typen används naturligtvis när det gäller hänvisning till en av två eller flera homografer (se avsnitt 2.2).

21. Det finns andra markeringssätt för att upplysa att ett verb är transitivt och dessutom meddela vad för slags objekt det konstrueras med. Det kan t.ex. stå *med avseende på person*, följt av definition. Då har verbet ett objekt som betecknar människa eller människor. Se s. 37.

I hänvisningarna preciseras alltså med hjälp av momentbeteckningar vilken betydelse av ett ord som avses. När det förekommer ett enda undermoment utmärks detta ju inte med någon bokstav utan bara med *särsk.* (se avsnitt 3.1.2). Hänvisning till ett sådant enstaka undermoment görs med ordet *slutet* (t.ex.: se **ROLIG 2 a** slutet).

Andra hänvisningar kan vara orsakade av en vilja att påvisa en likartad eller på annat sätt i sammanhanget intressant betydelse hos ett ord. Då står det *jfr* följt av det ord läsaren hänvisas till.

Se vidare avsnitt 4.3 om hänvisningar efter språkproven, och avsnitt 5.3 och 5.4 om hänvisningar i sammansättningsramsa.

4 Språkprov

SAOB:s väsentligaste material utgörs för hela alfabetet av mer än 7,5 miljoner språkprov (excerpter). De består av korta utdrag ur all slags litteratur från 1520-talet till idag. Varje språkprov (oftast en hel mening) exemplifierar ett visst ord.

Materialet växer kontinuerligt, och strax före redigering utökas det med upp till en fjärdedel. Det som tillkommer då är huvudsakligen belägg ur andra ordböcker, ordlistor, konkordanser och alfabetiska register i t.ex. floror, faunor och författningar.

4.1 Redovisning av språkproven

Bara en mindre del, 10-15 procent, av SAOB:s material kommer med i ordboken. Språkprov eller hänvisningar till sådana finns i nästan varje moment.¹ De exemplifierar och belägger betydelsen. Varje definierad betydelse eller framhållen användning motsvaras av minst ett men ofta flera språkprov. Sammansättningar, avledningar och särskilda förbindelser beläggs också, även om orden inte alltid definieras.

Språkproven består av citat där ordet används i den just beskrivna betydelsen. Texten med ordet står i liten antikva, följd av en **källangivelse**. Källangivelsen består som regel av författarnamn eller översättares namn (angivet med versal initial och i övrigt med kapital, dvs. till utformningen stora men till dimensionen små bokstäver),² vidare boktitel eller dylikt (i liten kursiv), sidangivelse eller annan precisering av textställe (i liten antikva) och, inom parentes, uppgift om vilket år verket är tryckt, skrivet eller utgivet (i formstil). När det står två årtal anger det sista källans utgivningsår och det första daterar textens tillkomst så nära som möjligt. De två **källförteckningar** som hittills har tryckts, se litteraturlistan s. 91, uttyder de starkt förkortade källangivelserna.

Tack vare källorna kan ordboken ge värdefull upplysning om litteratur som behandlar ett visst ämne. Om man t.ex. är intresserad av gamla hantverk och yrken i allmänhet eller av slakt i synnerhet kan man via ett språkprov på **SLAKT**, sbst.¹ moment 2 få tips

-
1. Om ett överordnat moment bara sammanfattar eller antyder den definition eller de definitioner som ges i undermoment, finns inga språkprov och inte heller någon förkortning *särsk.* i slutet av momentet. Språkprov saknas också när ett överordnat moment beskriver en självklar användning som SAOB inte kan eller väljer att inte belägga. I så fall står det som vanligt ett *särsk.* före beskrivningen av specialfall i undermoment. Jfr s. 13 och s. 45.
 2. För att skilja en författare från en annan med samma efternamn kan också förnamnsinitialer användas. Dessa är ihopskrivna med initialen i efternamnet. P. Erics anges alltså PERICI och I. Erics anges IERICI. I källförteckningen finner man källan under ERICI.

om en bok. Där anges nämligen källan KIELLBERG *KonstnHandtv.* Slackt 6 (1753). I källförteckningen får man veta att verkets författare är E. Kiellberg, att dess titel är Beskrifning öfver konstnärer och handtvärcrare och att det är utgivet i Stockholm 1753.

Språkproven kompletterar definitionerna. Ibland förstår man inte dessa ordentligt förrän man har läst språkproven. Att läsa betydelsebeskrivningen översiktligt, därefter läsa språkproven och sedan återvända till definitionerna är nog det effektivaste sättet att tillgodogöra sig SAOB:s redogörelse för ordens betydelser.

Språkprovets eller, som de också kallas, **beläggens** ålder är speciellt intressant. Det första belägget utgör alltid det av redaktionen påträffade äldsta exemplet på ordets användning med den beskrivna betydelsen i nysvenskt skriftspråk (1521 och framåt).³ Om textsammanhanget i vilket det äldsta belägget står inte är upplysande eller illustrativt – kanske står ordet isolerat, som i en orduppräknings eller i en bouppteckning – så redovisas språkprovet i regel endast med källangivelse, s.k. naken hänvisning till språkprov, ibland med upplysande kommentar i årtalsparentesen.

Den som ägnar sig åt historisk forskning av något slag kan ha stor glädje av SAOB:s förstabelägg. Den äldsta förekomsten av ordet i en viss betydelse kan påvisa intressanta förhållanden, t.ex. att en företeelse är mycket äldre än man i förstone trodde.

När det är omöjligt att knyta det äldsta språkprovet, eller något av de äldsta, till ett bestämt moment, redovisas det strax före de moment vartill det bör höra utan att man kan bestämma precis vilket. Oftast står ett sådant språkprov före de första momenten och således omedelbart efter etymologiparentesen. Se illustration s. 52.

En källa kan redovisas utan citerad text (naken hänvisning), inte bara för att ge äldsta utan även yngsta belägg. Det är då ordet, eller rättare sagt ordet i den beskrivna betydelsen, är dött eller har inskränkt bruklighet (se avsnitt 3.2) som det är intressant att få veta hur sent det har använts, eller för att vara korrekt, hur gammalt SAOB:s yngsta exempel är som belägger den beskrivna och inte längre fullt brukliga eller döda betydelsen. Därför meddelas alltid det yngsta belägget vid de döda eller bruklighetsinskränkta ord vars betydelse redovisas i eget moment. Det står nästan alltid sist bland språkproven och är ersatt av en naken hänvisning om dess text inte är belysande.

SPRÄNGA *spræŋ*³*a*², v.¹ -er, -de, -t, -d. [...]

I. tr.; äv. dels refl., dels (jfr II) utan obj. (se 5
b γ slutet, 7).

[...]

5) [jfr motsv. anv. i t.] stänka l. beströ o. i anv.
som ansluter sig härtill.

3. Observera att SAOB bara ger belägg från och med 1521. Ordet kan emellertid vara äldre och ha funnits i svenskan redan under vikingatiden eller medeltiden. Om detta har konstaterats upplyser ordboken därom i den etymologiska parentesen (se avsnitt 9.2), där i förekommande fall ordets runsvenska respektive fornsvenska form redovisas.

[...]

b) bestänka (ngt med ngt); beströ (ngt med ngt) o. d.

α) (†) bestänka (ngt med ngt; se **BESTÄNK** 1); äv. med refl. obj. Han (*dvs. "den falske Dimitri"*) affskaffade många Muskowitiske Ceremonier, .. som är at korsa sigh, nigha och bucka för beläten, sprängia sigh medh wigdt watn (*osv.*). [**PETREIUS Beskr.** 2: 157 (1614). Spräng (*de avtagna rosorna*) .. medh franskt Wijn, som lijtet Salt är smält uthi. **RÅLAMB** 14: 51 (1690). Spränga något med tårar. **SCHULTZE Ordb.** 4817 (c. 1755).] (*Sv.*)

Sprenga .. (*lat.*) conspergere. **IHRE** (1769); äv. att hänföra till β | — jfr **AN-, BE-, ÖVER-SPRÄNGA.** ←

β) (lätt) beströ (ngt med ngt); särsk. (*kok.*) i utvidgad anv.: (lätt) beströ l. ingnida (kött) med salt, lätt salta; numera bl. i fråga om matlagning: (lätt) gnida in (fågel, stundom, äv. annat kött l. fisk) med salt, socker (o. salpeter) o. låta den ligga ett l. några dygn innan den kokas (ofta (särsk. i namn på maträtter) i p. pf. i mer l. mindre adjektivisk anv.). *Sprängd gås, anka.* Sprengde med Salt, gifwa de (*dvs. trädgårdssnäckor*) en Salwa som stillar Blod. **BOBERG Beynon** 227 (1697). Köttet är sprängt med salt. **SCHULTZE Ordb.** 4818 (c. 1755). **MÖLLER Jordbr.** 112 (1881; i p. pf., om änder). En man kom och bjöd ut sprängd ur, den vackra röda fisk, som vi kalla kungsfisk. **GHT** 1936, nr 182 B, s. 4. Gås eller anka gnides någon gång in med salt, socker och eventuellt salpeter och får ligga några dagar, varefter den kokas. Sådan fågel kallas sprängd. *StKokb.* 413 (1940). *AlltMat* 1981, nr 7, s. 44 (i p. pf., om rostbiff). **SDS** 7/2 1984, s. 19. — jfr **BE-, SALT-, ÖVER-SPRÄNGA.** ←

8) [eg. specialfall av 7] med avs. på de olika individerna i ett kollektiv: skingra (se **SKINGRA** v.¹ 1) [...]

b) jäg. med avs. på (de enskilda individerna i en) djurkull o. d., i sht om (jakt)hund; (skrämma l. dyl. o. därigm) skingra (se **SKINGRA**, v.¹ 1); äv. i uttr. *spränga* (ett djur) *ur hjorden*, (skrämma l. dyl. o. därigm) bortdriva l. skilja (ett djur) från hjorden; stundom äv. refl., om djurkull: skingras. [**LEJONFLYCHT** (1827).] Blifva .. (*rapphönsen*) flera gånger efter hvarandra uppskrämde, skingra de sig förr eller senare och flyga åt olika håll. Kullen säges då vara sprängd. **HAHR HbJäg.** 402 (1866). Drifvande hundar äro .. farliga att nyttja, då de lätt förorsaka en sprängning af hjortstånden. **Balck Idr.** 2: 80 (1887). [Kullen sprängde sig, om jag ej såg felt, där inne i hagen emellan hasselbuskarna.] [**NORLIN Jaktstig.** 52 (1892).] Vargens taktik består i att ur hjorden försöka spränga en eller helst flera renar. **MUNSTERHJELM TavSkog.** 87 (1932). Barnen tryckte i halvmörkret på golvet som kyck-

Källangivelse
(äldsta belägg)

Yngsta belägg
(vid död betydelse)

Hänvisning till sammansättningar (med ordet i just definierad betydelse som efterled)

Källangivelse
(äldsta belägg; naken hänvisning till språkprov)

Illustrerande språkprov
Källangivelse
(med författarnamn, titel, sida, årtal)

Citerad text

lingar från sprängd kull. NILSSON *HistFärs* 69 (1940).

SPOLA *spw³la²*, v.¹ -ade [...] [fsv. *spolning*, om överspolning varigm i mässan prästens fingrar begjuts med vin o. vatten; jfr d. *spule*, *spøle*, nor. *spyle*, mlt. *spōlen* (lt. *spōlen*), (m)nl. *spoelen*, fht. *spuolen* (i ssgn *sih irspuolen*, tvätta sig), t. *spülen*; av ovisst urspr.; formen **spola** är (liksom d. *spule*) lånad från (m)nl. *spoelen* l. en däremot svarande mlt. form (utan omljud); formen **spöla** är (liksom d. *spøle*) lånad från lt. *spōlen*; formen **spyla** är (liksom nor. *spyle*) lånad från t. *spülen*; ordet inlånades i fsv. ss. kyrklig term o. synes i nsv. ha inlånats ånyo, varvid det till en början används dels (i formerna **spola** o. **spöla**) om förh. till sjöss, dels (i formen **spyla**) om förh. vid textilfabrikation]] (*Sv.*) Spola, skölja, (t.) spülen. LIND (1738).

Språkprov

(som hör till något av de första momenten, oklart vilket)

1) (i sht för att rengöra l. svala ner l. svalka) överskölja l. begjuta (ngt, äv. ngn) med vätska; skölja (ngt) i rinnande vätska; äv. med obj. o. predikativ: gm översköljning l. begjutning med vätska l. sköljning i (rinnande) vätska göra (ngt, äv. ngn, sådant l. sådant resp. sådan l. sådan); äv. med bestämning inledd av prep. *med* l. *i*, betecknande (apparat o. d. som sprutar) vätska; äv. abs.; ss. vbalsbst. -ning äv. konkretare, om enskild omgång av översköljning l. begjutning med vätska l. sköljning i rinnande vätska. *Sjöregl.* 1741, 1: A 1 a. (*Vävnaderna*) blötas .. i ljumt vatten, spylas och klappas i rinnande vatten. FISCHERSTRÖM 2: 84 (1780). De varma kolen spolades genast med vatten. *TT* 1899, Allm. s. 321. Febus, / Trött efter dagslång färd, ger det rykande spannet en spolning. WULFF *Petrarcab.* 199 (1905). HOLMSTRÖM *Däck* 191 (1927; *abs.*). Spola däckent rent. ÖSTERGREN (1944). (*Kvinnan*) berättade om den misshandel hon utsattes för (*av fostermodern*): .. att bli spolad med vattenslang och gå med kläderna på tills de torkade. *SDS* 1977, nr 12, s. 10.

Kommentar

(i årtalsparentes i naken hänvisning)

Förklarande tillägg i språkprov

Det finns flera skäl till nakna hänvisningar. De kan t.ex. förekomma för att språkprov med eventuella redaktionsexempel (se nedan) helt ska täcka definitionerna, även i de nyanseringar som gjorts. Det händer alltså att ett i övrigt inte särskilt talande språkprov har medtagits i form av en hänvisning bara för att exemplifiera och belägga en viss beskriven användning av ordet. Det kan då vara försett med upplysande ledord eller kommentar i årtalsparentesen, eller i en egen parentes i liten fet stil (formstil). Ledorden är citat från språkprovet och står i liten antikva efter kolon. Denna citerade text har nämnts också i definitionen (för exempel, se illustrationerna s. 38). Kommentaren däremot står i liten kursiv. Den upplyser, ensam eller som komplettering till citat, om hur ordet har använts. Se illustrationen ovan och s. 26, 38.

Ganska ofta finns inskott i språkproven. De citerade texterna kan nämligen vara så hårt stympade att en läsare inte skulle förstå sammanhang och betydelse utan förkla-

rande tillägg. Sådana står inom parentes och i liten kursiv.

I enstaka fall kan det språkprov som redovisas sist föregås av korstecken. Det anger att den exemplifierade användningen av ordet är sökt och förmodligen inte stämde med språkvanorna ens på den tid som det härrör ifrån. Det är huvudsakligen språkprov från 15- och 1600-talet som SAOB på detta sätt kan visa lite extra omsorg. Se illustrationen s. 27: *sjuk*. I det fallet framhålls också, som möjlig förklaring till det avvikande ordbruket, vad det står i det latinska original som texten har översatts ifrån.

SKOL *skw*⁴*l*, sbst.¹, r. l. m. l. f. (*TeknVet. VoV* 2: 294 (1928) osv.) l. n.; best. -en resp. -et; äv. **SKOLA** *skw*³*la*², sbst.¹, r. l. f.; best. -an, pl. -or; äv. (i vissa trakter, bygdemålsfärgat) **SKOLE** *skw*³*le*², sbst.¹, r. l. m.; best. -en; pl. -ar. [...]

1) (i sht i vissa trakter o. i fackspr.) stenflisa o. d.; i sht om var o. en av de småstenar l. skärvar varmed ngt stöttas upp l. kilas fast (särsk. varmed håligheter i mur, särsk. av oregelbunden natursten, utfyllas); numera företrädesvis (i formen *skol*) koll.: småsten l. småflis l. stenskärv l. dyl. *BUREUS Suml.* 54 (c. 1600). (*Då första murstensvarvet till en masugn skall muras på fast berg fordras*) större urval af inkom passade stenar och skolor. *GARNEY Masmäst.* 52 (1791). Man var (*i mitten av 1800-talet*) noga med att det skulle vara gott om bindare i muren och att skol ej fick läggas på skol. *HESSSELMAN HusbyggSthm* 13 (1941). *MilByggstandard* 1944, s. 108 (koll.).

Förklarande tillägg i språkprov

Kommentar (i naken hänvisning till språkprov)

4.2 Redaktionsexempel

Betydelser exemplifieras inte bara av citat från böcker eller andra skriftliga källor. Ordboken kan också ge exempel som har formulerats av redaktören själv. Dessa kallas redaktionsexempel och står omedelbart efter betydelsebeskrivningen, alltså före de egentliga språkproven. De är tryckta i stor kursiv och utgörs av vanliga, fullt brukliga fraser. På t.ex. **SOL**, sbst.¹ ges på moment 1 som redaktionsexempel bland annat *Solen skiner. Solen står högt på himlen.*

SNÄSA *snä*³*sa*², r. l. f.; best. -an; pl. -or [...] snäsigt yttrande, avsnäsning, reprimand, åthutning; äv. om stryk som ngn erhåller ss. åthutning; företrädesvis i pl.: snubbor, bannor, skäll. ovett o. d] *Bemöta med snäsor. Få uppbara snäsor. Avfärda ngn med en snäsa.* [HH XXXIV. 2: 29 (c. 1715)] Det var ju en sakramenskad bra snäsa, du gaf den der rödgölingen. *BJÖRLIN Elsa* 166 (1879; om

Redaktions-exempel
Naken hänvisning (till äldsta språkprov)

stryk). Uppfostran blef snäsor och luggar, "Gud som hafver" och vara lydig. STRINDBERG *TjvS* 1: 10 (1886). Jag fick bara snäsor och ovett till svar, då jag bad att få låna en tidning. LAGERLÖF *Troll* 2: 198 (1917, 1921). KERNELL *UtfGrönGob.* 271 (1942).

4.3 Hänvisningar efter språkproven

Efter språkproven, alltså allra sist i ett moment, står i feta versaler (**LITEN RUBRIK**) ofta några ord uppräknade efter *jämför* (förkortat *jfr*), oftast med ett föregående tankstreck. Det är de eller några av de sammansättningar som behandlas på sin plats i ordboken och vars andra led utgörs av det ord som är under beskrivning, i den betydelse som just har redovisats. Upplysningen är avsedd för den som vill skaffa sig en vidare bild av ordets liv och användning (se illustrationen s. 51: *spränga*).

5 Sammansättningar

Sammansättningar behandlas i regel i samma artikel som huvudordet, dvs. deras förled, har beskrivits i. De står redovisade i alfabetisk följd i en s.k. sammansättningsramsa, efter rubriken *S s g r* i spärrad stor kursiv. De har sin plats efter momenten med betydelsebeskrivning av huvudordet eller, vid verb, efter presentationen av särskilda förbindelser (se kapitel 7). Sammansättningarna *skogsbruk*, *skogsskötsel* och *skogvaktare* t.ex. står alltså på huvudordet *skog* efter alla betydelsemomenten.

Vissa vanliga sammansättningar och avledningar (se kapitel 6) som har rikt utvecklad betydelse eller av olika skäl uppfattas som egna huvudord kan stå som sådana i egen huvudartikel. De blir inte svårare att hitta för det; det står nämligen en hänvisning på ordets alfabetiska plats bland de andra sammansättningarna eller avledningarna. Vid t.ex. —**MAKARE** bland sammansättningarna på **SKO**— står det: se d.o. (se detta ord). På det viset hänvisas man till huvudordet **SKOMAKARE**.¹

I värsta fall tvingas man gå lite omvägar för att hitta en sammansättning vars förled kan vara en av flera homografer, kanske både substantiv och adjektiv, eller kan vara ett verb lika väl som ett substantiv eller adjektiv. Ser man upp eller har lite tur hittar man rätt utan besvär. Om man t.ex. förgäves har letat efter *segelsten* bland sammansättningarna på *segel* bör man ta fasta på vad det står i början av presentationen av sammansättningarna, nämligen att vissa även går att hänföra till *segla*. Man uppmanas också att jämföra med de sammansättningar som tas upp under *segla*. Visserligen finner man i det här fallet ingen definition där, men man får en hänvisning (se d.o.) till *segelsten* som eget huvudord. Detta hade man naturligtvis kunnat slå upp direkt om man hade förmodat att ordet behandlades som eget huvudord eller om man inte tänkt på att sammansättningarna normalt redovisas efter sitt huvudord.

Det kan vidare vara svårt att snabbt hitta det ord man söker i en sammansättningsramsa (eller i en ramsa med avledningar) bl.a. därför att uppslagsorden, som står mitt i textmassan och inte börjar på ny rad, drunknar i de talrika och framträdande momentbeteckningarna. Uppslagsorden är alltså inte så iögonfallande som man kunde önska.

Ännu ett förhållande som gör att en sammansättningsramsa kan vara svår att få grepp om är att momentsiffrorna har samma stil och storlek antingen de betecknar ett

¹. Det finns vissa sammansättningar och avledningar som visserligen står i ramsa men inte i en garanterat obruten sådan. Det gäller ord där förleden presenterats som huvuduppslagsord med streck efter (i en s.k. streck- eller divisartikel). Om denna förled kan kombineras med många efterleder och det därför skulle bli en mycket lång ramsa, t.ex. för alla ord med förstavelsen *o-* (*oacceptabel*, *oklanderlig* osv.), bryts följden för att ge plats åt andra ord som kommer in i alfabetisk ordning, t ex *oidipuskomplex* mellan *o-iden* och *o-idog*.

moment inom beskrivningen av den aktuella sammansättningen eller betecknar ett moment hos ett ord som det hänvisas till. Den enda skillnaden är att sammansättningens egna momentsiffror följs av ett högerställt parentestecken i samma feta stil som siffran.

Nedan ges några fler upplysningar som kan göra det lättare att hitta i och förstå sammansättningsramsorna.

5.1 Sammansättningarnas uppslagsord

Förleden i en sammansättning sätts bara ut en gång. Sedan står efterlederna i alfabetisk ordning efter ett längre och ett kortare streck; **SKOGS-BRUK**, — **-BY**, — **-OMRÅDE**. Det är detta arrangemang som kallas ramsa.

Sammansättningarnas uppslagsform är liten rubrik.

5.2 Indelning efter sammansättningsfog

Under rubriken *S s g r* kan det finnas flera avdelningar eller ramsor: **A**, **B**, **C** etc. Uppdelningen är gjord med hänsyn till sammansättningsfogen. Man får alltså gå till olika ramsor beroende på om det finns t.ex. ett **-s-** eller ej mellan de bägge leden i sammansättningen, om en vokal ändras eller om det kommer till en sådan i fogen.

Sammansättningar på t.ex. **SKOG** utan **-s-** redovisas i en ramsa med beteckningen **A**. Där står bl.a. **SKOG-BEKLÅDA**, — **-BEKRÖNT**, — **-BELUPEN** och — **-VAKTARE**. I ramsa **D** står i det här fallet alla sammansättningar med **-s-** i fogen, t.ex. **SKOGS-ADMINISTRATION**, — **-ANTILOP**, — **-ARBETARE** och, 72 spalter senare, — **-VAKTARE**, med hänvisning till ramsa **A**, där sammansättningen behandlas under den nu brukliga fogformen, **SKOG-VAKTARE**.²

Variationer i sammansättningsfogen medför i regel två eller flera ramsor betecknade **A**, **B** etc. Det kan emellertid förekomma att variationen redovisas i samma ramsa. Då står det t.ex. **SKOMAKAR-**, äv. **SKOMAKARE-ADEL** etc. Ibland står det l. (eller) och inte äv. (även) mellan förlederna. Det markerar att varianterna är likvärdiga vad gäller använd-

2. I en formparentes omedelbart efter uppslagsordet redovisas och dateras fogvariationerna: — **-VAKTARE** (**skog-** 1614 osv. **skoga-** 1665. **skoge-** 1614-1760. **skogs-** 1615-1939.) Formen **skog-**, som tillsammans med **skoge-** är den äldsta i SAOB:s material, används fortfarande. Det framgår av osv. **Skoga-** har bara belagts en gång. **Skoge-** har sitt sista belägg 1760 och **skogs-** har belagts senast 1939. Jfr avsnitt 8.4, som kommenterar formvarianter av huvudorden.

ningsfrekvens. Med äv. signaleras att den första förledsformen är något vanligare. Redovisningen sker på detta sätt i en och samma ramsa när variationen är levande och vardera förleden kan kombineras med vilken som helst av efterlederna.

5.3 Sammansättningsarnas anknytning till huvudordets betydelse

Varje sammansättning knyts an till en betydelse hos huvudordet. Det sker ofta genom att en siffra inom parentes anger till vilket moment förleden går, dvs. i vilket moment på huvudordet som förleden har en passande definition. Det kan t.ex. stå (3) före en efterled, vilket talar om att denna sammansättnings förled betyder (eller ursprungligen eller egentligen betyder) det som uppges i moment 3 på huvudordet.

När en sammansättning har flera moment och förleden i vart och ett går till olika moment på huvudordet, står en hänvisande siffra före varje moment i sammansättningen.

Det är inte alltid nödvändigt att det vid varje sammansättning upprepas en hänvisning till moment på huvudordet. Om alla eller flertalet förleder hänförs till ett och samma moment anges detta i parentes före första sammansättningen: *S s g r* (till 3) respektive *S s g r* (i allm. till 3). I det sistnämnda fallet ges momenthänvisning till huvudordet endast på den eller de enskilda sammansättningar som i helhet eller i någon av sina betydelser inte går till moment 3 på huvudordet.

5.4 Betydelsebeskrivning av sammansättningarna

I föregående avsnitt redogörs för hur förledens betydelse delvis klargörs genom anknytning till ett moment på huvudordet. Även efterleden får ofta sin betydelse förankrad genom hänvisning till ett uppslagsord och det moment där betydelsen beskrivs. Det kan ske genom att det ord som utgör efterled används i en utförd definition och betydelsen då preciseras genom att det står t.ex. (se d.o. 5 a) eller (se **spel**, sbst.³ 4 b), om efterleden är samma som **spel**, sbst.³ med den betydelse som framgår av moment 4 b. Det förekommer också att betydelsebeskrivning av efterleden endast består i en hänvisning till huvudordet. På det sättet klargörs t.ex. efterleden i substantivet **REGERINGSBILDANDE**: jfr **bilda**, v.¹ 4. De ord som det hänvisas till i en sammansättningsramsa står alltid i formstil.

I de fall då ingen tvekan kan råda beträffande betydelsen hos en sammansättning, när alltså sammansättningen är fullt bruklig och bara har en enda betydelse, kan definition helt saknas. Då står det ofta dessutom bara en naken hänvisning till det äldsta påträffade språkprovet, alltså en källangivelse som inte föregås av citerad text.

När betydelsebeskrivningen består av en utförd definition framgår det vilken relation som råder mellan leden i sammansättningen. Läsaren kan informeras om detta även vid sådana tillfällen då ingen definition ges. Det sker genom hänvisning till andra sammansättningar. På **SAND-KLOSTER** eller **SAND-KYRKA** t.ex. står det som enda förklaring av betydelsen: jfr **-byggnad**. Det anger inte att orden är synonyma, bara att relationen mellan för- och efterled är densamma. När läsaren går till **SAND-BYGGNAD** och får definitionen 'byggnad uppförd i sandsten', förstår han eller hon att **SAND-KLOSTER** betyder 'kloster uppfört i sandsten'. Detta är ett av många sätt som tillämpas för att minska sammansättningsartikelns omfång.

Även efter en betydelsebeskrivning men före första språkprovet kan det stå ett *jämför*, förkortat jfr (i stor antikva), följt av en eller flera andra efterleder till sammansättning i samma ramsa eller följt av andra uppslagsord, i formstil. Ofta är det synonyma sammansättningar eller andra ord med i sammanhanget intressant betydelse som läsaren på detta sätt blir uppmärksam på.

Det kan påpekas att trots strävan att behandla sammansättningarna kort och koncentrerat svarar sammansättningar i ramsa för omkring hälften av ordbokens omfång. SAOB är nämligen i jämförelse med andra ordböcker av samma typ mycket frikostig i fråga om att ta med sammansättningar.

5.5 Sammansättningar och avledningar till sammansättningar

Raden av primära sammansättningar kan brytas av en eller flera sekundära sammansättningar, alltså sammansättningar till ett redan sammansatt ord. Även avledningar till sammansättningar kan, om än mindre ofta, på motsvarande sätt bryta sviten. Efter **SKOG-VAKTARE** t.ex. kommer det en sammansättning **skogvaktar-bostad** och efter sammansättningen **SKULD-VÄRD**, ett ord med den döda betydelsen 'skyldig', redovisas avledningen **skuldvärdhet**.³

De sekundära sammansättningarna (ibland kallade andragradssammansättningar) redovisas efter rubriken Ssgr, eller Ssg om det bara ges en enda. Rubriken står i stor antikva och är placerad omedelbart efter beskrivningen av den sammansättning som

3. Skälet till att det redovisas få avledningar till sammansättningar är att man bara sällan har anledning att anta att sådan ordbildning föreligger. De flesta avledningar har gjorts av ett icke sammansatt ord, som sedan mycket väl kan förekomma i sammansättning. T.ex. *skoltröthet* behöver inte vara en avledning av *skoltrött*, och *skolkamratlig* eller *skolkamratskap* inte av *skolkamrat*. Däremot är det kanske troligare att *skolomogenhet* har avletts av *skolomogen* och att det alltså inte är en sammansättning av *skola* och ett redan avlett *omogenhet*.

är förled. De sekundära sammansättningarna står i formstil (**formstil**; feta, gemena bokstäver), vilket gör att man relativt lätt skiljer dem från de primära sammansättningarna i liten rubrik (**LITEN RUBRIK**; feta versaler).

Huvudord —→ **SNAPPA** *snap*³*a*², v. -ade. [...]

I. med direkt obj. l. prep.-adverbial: hastigt rycka till sig o. i anv. som närmast ansluter sig till denna bet.

1) med avs. på ngt sakligt: hastigt (o. i smyg) rycka till sig (o. tillägna sig l. lägga beslag på); äv. (numera i sht i vissa trakter, mer l. mindre bygdemålsfärgat) övergående i bet.: snatta l. stjäla (undan); [...]

II. ss. förled i ssgr betecknande (anordning försedd med) föremål som (med ett knäppande l. smällande ljud) sprätter upp l. slår igen o. d.

Hänvisning till
moment på huvud-
ordet där förleden
definieras (om ingen
annan hänvisning
görs)

Betoning

Hänvisning till
moment där förle-
den i *snapphänt*
definieras

Hänvisning till
annan sammansätt-
ning med samma re-
lation mellan för-
och efterled (i st. f.
definition)

**Sekundära
sammansätt-
ningar**

[...]
S sgr (i allm till **II**): **A: SNAPP-BANTLÄRHAKE**
~0020 l. ~0200. *vapenhist.* med snapplås (se d. o. 1)
försedd hakebössa som bars l. var avsedd att
bäras i bantlär (se d. o. 1) l. tillsammans med
bantlär med patronkök. JAKOBSSON *BevBeklädn.* 413 (i *handl. fr.* 1608). — **-BÖSSA.** *vapenhist.* snapp-
lås-bössa. JAKOBSSON *BevBeklädn.* 457 (i *handl. fr.* 1613). — **-FJÄDER.** [jfr t. *schnappfeder*] (föga br.) slag-
fjäder (se d. o. 3). *2UB* 6: 344 (1904; i *mausers meka-*
nism). — **-HAKE.** *vapenhist.* hakebössa med
snapplås (se d. o. 1); jfr **-bantlärhake.** *ArkliR* 1564,
avd. 22. — **-HANE,** se d. o. — (**I 1**) **-HÄNT** l. **HÄND,** p.
adj. [sv. dial. *snapphänt*; jfr d. *snaphåndet*] (numera
bl. i vissa trakter, bygdemålsfärgat) som (gär-
na) snappar åt sig med händerna, som stjäla,
tjuvaktig. SCHENBERG (1739). — **-KARBIN.** *vapen-*
hist. jfr **-musköt.** JAKOBSSON *BevBeklädn.* 413 (i
handl. fr. 1608). — **-LÅS.** (**snapp-** 1547 osv. **snappe-**
1547—1927) **1)** *vapenhist.* på eldhandvåpen: lås
(se d. o. 2 a) med hane omslutande ett stycke
flinta (l. urspr. svavelkis) som i samband med
hanens nedfallande vid avfyrning bringades att
slå mot ett på fångpannan befintligt eldstål,
som därvid kastades tillbaka varvid fångkrutet
blottades o. antändes av de vid slaget alstrade
gnistorna; jfr **snapphane-lås.** *ArkliR* 1545, avd. 1
(1551). **2)** [jfr t. *schnappschloss*, eng. *snaplock*] *tekn.*
dörrlås försett med en fjäder som (vid nyckelns
kringvridande) bringar en (horisontellt) rörlig
låskolv att (med ett knäppande l. smällande
ljud) inta låsande läge; jfr **snäpp-lås.** *UB* 6: 153
(1874). Ssgr (till **-lås** l. *vapenhist.*): **snapplås-bössa.**
jfr **-lås-musköt** o. **snapp-bössa.** *ALM VapnH* 165 (1927).
-gevär. jfr **-lås-musköt.** JOCHNICK *Handgev.* 123 (1854).

Ramsa A (med
förledsformen
snapp)

Hänvisning till
annan samman-
sättning som här
kan vara av in-
tresse

Fackbeteckning

Uppslagsord

Moment 1 av be-
tydelsebeskrivning

Moment 2

Hänvisning till
moment där för-
leden *snapplås*
definieras

Uppslagsord → **-hane hane** till snapplås. *SAO ArkSakkSvar* (1976).

för sekundär → **-lodbössa**. jfr **-lås-bössa** o. **-lås-musköt**. *ALM Eldhandv.*

sammansättning 1: 137 (1933; om förh. på 1600-talet). **-musköt**. musköt

med snapplås. *OxBr* 9: 5 (1618). **-pistol**. pistol (se pi-

stol, sbst.¹ 1) med snapplås; jfr **-lås-revolver** o.

snapp-pistol. *JAKOBSSON BevBeklädn.* 443—444 (i

handl. fr. 1610). **-revolver**. jfr **-lås-pistol**. *ALM Eldhandv.*

1: 210 (1933; från 1600-talet). **-stål**. eldstål (se d. o.

slutet) på snapplås. *ArkliR* 1545, avd. 1 (1552).

→ **-vapen**. jfr **-lås-bössa**, **-lås-gevär**, **-lås-lodbössa**, **-lås-**

musköt, **-lås-pistol**, **-lås-revolver**. *RedKultFören.* 1902—

1903 s. 19. — **-MUSKÖT**. | (**snapp-** 1608 osv. **snappe-**

1786—1846) | [delvis elliptisk bildning till **-lås-musköt**].

vapenhist. snapplåsmusköt. *JAKOBSSON BevBe-*

klädn. 412 (i *handl. fr. 1608*). — **-PISTOL**. [delvis ellip-

tisk bildning till **snapplås-pistol**] **vapenhist.**

snapplåspistol. *JAKOBSSON BevBeklädn.* 413 (i

handl. fr. 1608). — **-RÖR** (**snapp-** 1561 osv. **snappe-**

1562—1860) **vapenhist.** rör (se **rör**, sbst.³ 4) med

snapplås. *ArkliR* 1560, avd. 3 (1561). Ssgr (**vapen-**

hist.): **snapprörs-pipa**. jfr **pipa**, sbst.¹ 3 a. *ArkliR* 1561,

avd. 6 a. **-stock**. stock till snapprör. *ArkliR* 1561, avd.

13 (1562). — (I 1) **-SACK**. [liksom t. *schnappsack* o. eng.

snapsack av lt. *snappsack*, säck för mat, ryggsäck, rän-

sel; jfr **snapp-säck**] (†) byx- l. kjortelsäck; jfr **sack**,

sbst.¹ 1. *VLBibl.* Bouppt. 1782 fol. 131 (: *snapsackar, pl.*).

Anm. I ovanstående språkprov kan *snapsackar*

möjl. vara felaktigt för *snapsäckar*. — (I 1, 3)

-SINT, p. adj. (†) bildl.: som (gärna) snappar efter

ngt, sniken. *WENNÆSIUS Klingd.* 49 (c. 1675). — (I 1

a, 3) **-SKÖLDPADDA**^{~020}. [jfr t. *schnappschildkröte*, eng.

snap(ping)-turtle] zool. den i Nord- o. Mellaname-

rika samt norra Sydamerika levande vatten-

sköldpaddan *Chelydra serpentina* Lin. (som

snappar sitt byte med den kraftiga munnen o. i

övrigt är allmänt aggressiv o. bitsk), alligator-

sköldpadda. *2SvUppslB* 1: 654 (1947). — **-SLAGLÅS-**

BÖSSA **vapenhist.** till bössa med slaglås föränd-

rad snapplåsbössa. *Livrustk.* 1937—1939, s. 163. — (I

1) **-SÄCK**. (**snapp-** 1640—1936. **snappe-** 1616—1643) 1)

[sv. dial. *snappsäck*; ytterst av lt. *snappsack* (se **snapp-**

sack)] (numera bl. i vissa trakter, bygdemålsfär-

gat) byxsäck; äv.: kjortelsäck (se d. o. (I 2); förr

äv. dels: matsäck (se d. o. 1), dels: (soldat)ränsel;

jfr **-sack**.

[...]

Ramsa B med

förledsformen

snappe-

Ramsa C med

förledsformen

snappnings-

→ **B** (numera bl. i vissa trakter): **SNAPPE-LÅS,**

-MUSKÖT, **-RÖR**. **-SÄCK**, se **A**.

→ **C**: (I 1 g slutet) **SNAPPNINGS-ARBETE**^{~020}.

(mera tillf.) om (arbetet att utföra) signalspa-

ning. *SvD(A)* 1931, nr 159, s. 6.

Fogvariation

Etymologisk

parentes

Hänvisning till

uppslagsord och

moment där ef-

terleden **-rör** de-

finieras

6 Avledning

Efter ramsan eller ramsorna med sammansättningar kommer i aktuella fall en liknande med avledning. Den inleds av rubriken *Avledn.*, i spärrad stor kursiv, och är uppställd i princip på samma sätt som redovisningen av sammansättningar (se föregående kapitel).

Bland avledningarna finner man de ord som bildats av det aktuella huvudordet och en avledningsändelse, som t.ex. *-het*, *-skap*, *-eri*, *-are*, *-erska*, *-inna*, *-aktig* etc. Avledningarna definieras ofta något utförligare än sammansättningarna. De står mera sällan helt utan definition eller bara med hänvisningar.

På ett sätt som har motsvarighet vid sammansättningar hänvisas det från avledning-
ar till moment på huvudordet. Det kan före avledningens definition stå t.ex.: till **1**, **2**, **2 e**, vilket anger att basen i det avledda ordet har (eller ursprungligen eller egentligen har) de betydelser som redovisas på huvudordet i moment 1, 2 och 2 e.

Huvudord	→ SNAPPA <i>snap</i> ³ <i>a</i> ² , v. <i>-ade</i> . [...]	
	<i>Avledn.</i> : SNAPPARE , om person m.l.lig., om djur m. l. r., om sak r. l. m. [jfr ä. d. <i>snappere</i> (d. <i>snapper</i>), t. <i>schnapper</i>] 1 till I 1 ; person som snappar (åt sig); i sht förr äv. närmande sig l. övergående i bet.: snattare l. tjuv l. [sannol. under påverkan av <i>snapphane</i>] plundrare l. rövare; nästan bl. i ssgr; jfr <i>penninge-</i> , <i>upp-snappare</i> , 2 till I 1 (a) : djur som snappar (åt sig); numera nästan bl. i ssgr <i>flug-snappare</i> (l. elliptiskt härför). ÖSTERGREN (1942; om <i>flugsnappare</i>). jfr <i>paradis-snappare</i> , 3 [möjl. utvidgad l. bildl. anv. av 1 , 2] <i>urmak.</i> i slagverk hos ur: på mellersta bommen sittande liten hake som reglerar antalet slag gm att gripa tag i timtrappan o. lyfta denna hak för hak tills den är helt upplyft o. släendet därmed stoppas. <i>HusgKamRSthm</i> 1756—57, s. 491. Ssgr: <i>snappar-</i> , äv. <i>snappare-arm</i> . <i>urmak.</i> till <i>snappare</i> 3 , i slagverk hos ur: från snapparhjulet utgående arm (se <i>arm</i> , sbst. III 4) som bildar snapparens huvuddel. ERICSSON <i>Ur</i> . 115 (1897). <i>-hjul</i> . <i>urmak.</i> till <i>snappare</i> 3 , i slagverk hos ur: hjul vid vilket snapparen är fästad. ERICSSON <i>Ur</i> . 115 (1897). <i>-hövding</i> . (knappast br.) till <i>snappare</i> 1 : hövding för tjuvar l. plundrare. ALLARDT <i>Byber</i> . 4: 27 (1908). <i>-par</i> . (tillf.) till <i>snappare</i> 2 , om par (hane o. hona) av flugsnappare. KSTANG-ENBERG (c. 1920) hos ÖSTERGREN. — SNAPPERI ¹⁰⁴ , n. [jfr (ä.) d. <i>snapperi</i>] (numera föga br.) till I 1 , om verksamheten l. handlingen att snappa (åt sig); förr äv. övergående i bet.: snatteri l. tjuveri l.	Uppslagsord
Betydelse- moment 1		Hänvisning som anknäver avledningen till moment på huvudordet
Betydelse- moment 2		
Betydelse- moment 3		
Sammansätt- ningar till <i>snappare</i>		Uppslagsord

röveri; jfr **uppsnapperi**. *RR* 27/9 1543. (*Han hade sagt sig*) af sin Huusbonde .. waret inrådder till att sökia sin froma medh stöldh, snapperije och Tiufnadt. *VRP* 1690, s. 505.

Huvudord —→ **REDUCERA** [...]

Avledn.: **REDUCERBAR**, adj. [jfr t. *reduzierbar*] som kan reduceras; särsk. a) (i vetenskapligt fackspr., i sht *filos.*) till **3**; **stundom**: härledbar. *WIKNER Tidsex.* 229 (1888). En ej vidare reducerbar psykisk differens. *SCHÉELE Själsl.* 180 (1895). b) i sht *kem.* o. *metall.* till **8** (a o.) b. *FOCK IFys.* 362 (1861). *Avledn.*: **reducerbarhet**, r. l. f. *BJÖRKMAN* (1889). särsk. (i sht *kem.* o. *metall.*) till **reducerbar b.** *JernkA* 1897, s. 280. — **REDUCERLIG**, adj. (numera bl. mera tillf.) reducerbar; särsk. (i sht *kem.* o. *metall.*) till **8**, = **reducerbar b.** *JernkA* 1874, s. 41. *Avledn.*: **reducerlighet**, r. l. f. (numera bl. mera tillf.) reducerbarhet; särsk. (i sht *kem.* o. *metall.*) = **reducerbarhet** slutet. *JernkA* 1871, s. 16.

Hänvisning
som anknyter
reducerbar, mo-
ment a, till hu-
vudordets mo-
ment 3

**Betydelsebe-
skrivning** i
form av hänvis-
ning till annat ord
och den bet. som
redovisas efter
särsk. (slutet)

**Sekundär
avledning**

Som redan nämnts beträffande såväl sammansättningar som avledningar behandlas en del som huvudord (se kapitel 5). Avledningar är alltid lätta att finna. Om de inte är egna huvudord har de på platsen där de skulle ha stått som huvudord ersatts av en hänvisning till det ord som utgör avledningsbas och efter vilket de då behandlas i ramsa.

Huvudord —→ **RAMLA** ram^3la^2 , v.² -ade. vbalsbst. -ANDE, -ING; -ARE (se *avledn.*). [jfr d. *ramle*, av lt. *rammelen* l. t. (o. mht.) *rammeln*, om får, harar m. m.: para sig (av fht. *rammalōn*), besläktat med **RAM**, adj., o. **RAMM**, sbst.⁵ (i den urspr. bet.: gumse). — Jfr **RAMA**, v.⁴, **RAMLING**, sbst.³] **1** (†) om tjur: rida (på ko). Oxar och Stutar böra särskilt fällas, at de icke ramla och skada Molckekon. *SALANDER Gårdsf.* 178 (1758). **2** *jäg.* om harar (o. kaniner): para sig; i sht om hanen; om hane stundom äv.: (ströva omkring o.) söka honor under parningstiden. *NILSSON Fauna* 1: 219 (1820). Harna ramla både nätter och dagar. *GREIFF Jagt* 69 (1828). *BiblJäg.* 4: 291 (1897: ramling).

**Samman-
sättningar**

—→ *S s g r* (till **2**; *jäg.*): **A**: **RAMLINGS-PLATS**. Ramlingsplats: (*dvs.*) stället för harhonans beslagning. *BiblJäg.* 4: 291 (1897). — **-TECKEN**. Ramlingstecken: (*dvs.*) Vissa märken, såsom afrifna ulltappar, egendomliga spårställningar o. s. v. som antyda att ramling egt rum. *BiblJäg.* 4: 291 (1897). — **-TID**. (harens) parningstid. *KÄLLSTRÖM Jagt* 142 (1850). *HEMBERG ObanStig.* 5 (1896). *2NF* 22: 964 (1915).

Ramsa A

B (knappast br.): **RAMMEL-TID**. ramlingstid. *ÖoL* (1852).

Ramsa B

Avledningar —→ *Avledn.*: **RAMLARE**, m. l. r. [jfr d. *ramler*, t. *rammler*] *jäg.* könsmogen hare av hankön (som

Avledning på huvudords plats med hänvisning till ställe där ordet behandlas (avledningsramsa efter huvudordet *ram*)

under parningstiden strövar vitt omkring för att uppsöka honor); numera ofta: gammal hane som under stövardrev sträcker ut ovanligt långt. NILSSON *Fauna* 1: 219 (1820). LILLJEBORG *Däggdj.* 435 (1871). ENGSTRÖM *Adel* 99 (1923).

→ **RAMLIG**, se **ram**, adj. *avledn.* — **RAMLING**, sbst.¹⁻², se **ramla**, v.¹⁻²

RAMLING, sbst.³, r. l. f. [efter t. *rammeln*, vbal-sbst. till *rammeln*, v. (se **RAMA**, v.⁴)] (†) *bärgv.* Ramling .. kallas då tvenne, eller i synnerhet flere malmgångar stöta tillsammans, och förena sig med hvarandra. RINMAN (1789). MÖLLER (1807).

6.1 Särskilt (*särsk.*) före hänvisning och definition

Förkortningen *särsk.* kan vid avledningar och sammansättningar i ramsa användas före definition där betydelsen förankras genom hänvisning till moment på huvudordet. Förkortningen anger som alltid när den står före någonting att det följande är vad SAOB belägger. På t.ex. **STAMAKTIG**, adj.¹ (på avledningar till **STAM**, sbst.³), hänvisas det till flera moment på huvudordet, men strax före definitionen står: till **II 13**. Detta visar att avledningsbasen (vid sammansättningar handlar det om förleden) i den belagda användningen har den betydelse som presenteras på huvudordet *stam*, moment **II 13**. Sedan uppges den förresten dödförklarade betydelsen av *stamaktig* vara: 'som utgör "stamljud", när ordet förekommer som bestämning till beteckningar för språkljud.¹ Före korstecknet står emellertid förkortningen *särsk.*, eftersom man mycket väl kan tänka sig även annan betydelse hos avledningen och då med annan hänvisning till huvudordet. De moment som i så fall kommer ifråga har det också hänvisats till efter uppslagsordet. Redaktionen har dock inte kunnat belägga någon annan betydelse eller avstår från definition eftersom betydelsen är alltför självklar.

Avledn.: **STAMAKTIG**, adj.¹ (tillf) till **I 1, 2 a, II 2, 3, 13**; jfr *-aktig* (*b*); *särsk.* (†) till **II 13**, om språkljud: som utgör "stamljud". TULLBERG *Sv-Rättskr.* 76 (1862). — **STAMLIG**, adj. (tillf.) till **II 2, 3**: som tillhör l. utmärker l. kännetecknar o.d. en *stam* l. *stammen* l. *stammar*. EKHAMMAR *Fornt-Östersv.* 100 (1944; om *sammanhållning*).

¹. Ordet *stamljud* omges av citationstecken eftersom en död betydelse avses (se **stamljud**, sbst.¹). Oftast undviker SAOB att använda ord i icke längre gångbara betydelser. Om alternativet är en otymplig upprepning av ordets definition kan det emellertid ske.

7 Särskilda förbindelser

Efter huvudordets betydelsebeskrivning och före sammansättningarna presenteras hos verben de s.k. särskilda förbindelserna. Redovisningen inleds av rubriken *Särsk. förb.* i spärrad stor kursiv.

Med termen *särskild förbindelse* åsyftas sådana konstruktioner av verb och partikel som bildar en betydelsemässig enhet och har uttalstryck på den efterställda partikeln, t.ex. *ställa in*. Oftast finns en motsvarande sammansättning som är behandlad eller kommer att behandlas i SAOB. Mot *ställa in* svarar *in-ställa* osv.¹

SAOB har bestämt och för egen del förtecknat vilka slags förbindelser av verb och partikel som ska redovisas som särskilda förbindelser. De utgörs av verb + ett 60-tal olika partiklar, i vissa fall med varianter, t.ex. *an*, *av*, *fram*, *ifrån* (även *från*), *in*, *ned* (eller *ner*), *upp* osv. Samtidigt har SAOB valt att inte som särskild förbindelse behandla verb + en betonad partikel som exempelvis *baklänges*, *fatt*, *hem*, *hit*, *vilse*. Om förbindelse av verb och ett av dessa adverb uppmärksammas sker det i en huvudartikel.

Redovisningen av de särskilda förbindelserna påminner om den som sammansättningar och avledningar i ramsa får (se kapitel 5 och 6). Liksom i fråga om sammansättningar och avledningar ges hänvisning till aktuellt moment på huvudordet för att förankra betydelsen. Ibland är den särskilda förbindelsen så självförklarande att definition utelämnas. Ibland ersätts en definition med en hänvisning till moment där partikeln behandlas, t.ex.: jfr på III 2 a. Hänvisning i stället för definition kan också göras till visst moment på verbet.

Huvudord —→ **SNYTA** *sny³ta²*, v. -er, **snöt** *snø⁴t* (*snöto* *snø³tw²*) l. (numera föga br.) **snytte** *snyt³e²*, **snutit** *snut³tit²* l. **snytit** *sny³tit²* l. (i sht i bet. 4, vard.) **snytt** *snyt⁴*, **snuten** *snut³ten²* l. **snyten** *sny³ten²* l. (i sht i bet. 4, vard.) **snytt** *snyt⁴* [...]

1) i fråga om handlingen att befria ngns l. sin näsa från slem (snor); äv. (o. urspr.) allmänare: blåsa ut genom näsborrarna. [...]

¹. Att kalla verb med partikel för "särskild förbindelse" är något man kan rikta invändningar mot. Det är emellertid svårt att hitta en kort beskrivande term för konstruktionen. Som motsats till benämningen *fast förbindelse* (t ex *inställa*) har *lös förbindelse* prövats, men inte i SAOB. I grammatikböcker kallas verbtypen numera ofta partikelverb.

Grunden för benämningen *särskild förbindelse* är att förbindelsen av verb och partikel behandlas särskilt, dvs. för sig och inte i huvudartikeln (jfr om *särskilt* i avsnitt 3.1.2). Förklaringen finns inte i detta att partikeln är skild isär från huvudordet. Söderwall, som spelade en framträdande roll när SAOB:s redigeringsprinciper lades fast, har nämligen redan i sin fornsvenska ordbok rubriken *särsk. förb.* Han behandlar under den mer än partikelverb.

2) (med fingrarna l. speciellt redskap) avlägsna förkolnad del av (lyssticka) l. av veke på (ljus); putsa (ljus), snoppa (ljus) [...]

3) [jfr motsv. anv. av t. *schneuzen*; eg. specialanv. av 2 b] (†) i fråga om stjärnskott; i ssgn STJÄRN-SNYTING.

4) [eg. bildl. anv. av 1] (vard.) lura (på pengar), snuva o. d.; samt i uttr. med samma innebörd. [...]

5) [sannol. utvecklat ur 4; jfr dock äv. 2 (a)] (vard.) (i strid mot vad som är rätt l. tillbörligt) lägga beslag på (ngt), knycka, stjäla; äv. allmänare: knipa l. lägga beslag på (ngn l. ngt), äv.: haffa (ngn; se HAFFA 1). [...]

6) (†) [jfr 5] med indir. refl. obj., i uttr. *snyta sig av ngt* l. *ngn*, knipa (sig) l. få ngt l. ngn, särsk. negerat, äv. med verbet i imper. (: låt ngt vara); äv. utan förbindelse med prep.-uttr., i uttr. *inte snyta sig*, inte få ngt l. ngn, gå miste om ngt l. ngn. [...]

Särskilda
förbindelser

→ Särsk. förb.: SNYTA AV ^{10 4} 1) (numera mindre br.) till 2: snoppa (ljus), snyta; särsk. bildl. (*Krögaren Ahlqvitter hade kunnat dricka mycket mer*) om ej döden mellankommit, som snöt af detta fuktiga ljuset. BELLMAN 5: 190 (1781). jfr avsnyta. 2) (numera föga br.) till 2 a: knipsa av (ngt). Understundom händer att en sådan oförsämd best, som en kanonkula, råkar passera ett stycke på sidan om det der huvudet, som hon ämnade snyta af, ... tolf tum, sex tum, tre tum på sidan, allt hur det faller sig. TOPELIUS Vint. II. 1: 428 (1856, 1881). jfr avsnyta. 3) (vard.) till 5: snyta l. ta (ngt) från (ngn). R(iks) Marschen .. trodde liqväl, att .. (*danske kungen*) medh (*sina krav på*) Hamburg gjorde allenast en prætext, män vela snyta oss något aff i Mechlenburg. RP 10: 177 (1643). Ey något annat tu nu aff migh snyter. CHRONANDER Surge F 6 b (1647). — SNYTA BORT ^{10 4} (mera tillf.) 1) till 1 a: snyta till l. snyta sig o. därigm få bort (ngt i l. på näsan). Han snöt bort några tårar, som dallrade på nästippen. JJOLIN (1846) i Jolin 62. 2) (föga br.) till 2 a: knipsa bort (ngt). (*Målarinnan*) snyter elegant med palettkniven bort en smula koboltblått som har råkat hamna på (*tavlan*). UNNERSTAD Snäckh. 256 (1949). 3) (vard., mindre br.) till 5: stjäla bort (ngt), snyta. HÖGBERG Baggböl. 2: 177 (1911). — SNYTA FRAM ^{10 4} till 1 a; särsk. (vard.) bildl.: skaffa fram (så l. så stor summa pengar) i en handväning, snyta (ngt) ur näsan (se snyta, v. 1 a β). Säljer du (*villan*), då säger jag upp .. (*inteckningarna*) mesamma. Då måste du hitta nån som snyter fram trettiått tusen extra, utöver kontantsumman. GUSTAF-JANSSON Kiv. 59 (1971). — SNYTA TILL ^{10 4} till 1 a:

Uppslagsord

Hänvisning
till det moment
på huvudordet
där betydelsen
förankras

Uppslagsord

Uppslagsord

Uppslagsord

låta höra l. frambringa en snytning (se *snyta*, v. 1
f). HALLSTRÖM *VilsnF* 80 (1894). → SNYTA UT^{10 4}. 1) ←
till 1 a, b: snyta så att (ngt) kommer ut (ur nä-
san); äv. utan obj.: stöta ut luft genom näsan för
att rensa den från slem (snor) l. ngt annat. (Sv.)
Han snyter ut, (lat.) Nasum emungit. SCHULTZE *Ordb.*
4667 (c. 1755). Den (*muhammedan*) som sitter och röker
tobak måste, så snart han fåt höra .. at .. (*fastan*) är
inne, rycka .. pipan ur munnen ..; likaså den som snusar,
måste i detsamma snyta alt ut i största hast. BJÖRN-
STÅHL *Resa* 3: 188 (1778). 2) (numera mindre br.)
till 2: släcka (ljus) gm att nypa av (l. nypa om)
veken; jfr 3. (Lat.) Emungere. ... (Sv.) Snyta ut, putsa,
njupa af. EKBLAD 231 (1764). 3) (†) i imper. av 2
(möjl. äv 1), i uttr. *heta snyt ut* (äv. skrivet *snyt-
ut*), dels om ljus: vara utbrunnet l. moget att
"snytas ut", dels [sannol. eg. betecknande att ngt är
så bra att annat kan undvaras (liksom ett praktfullt ly-
sande ljus kan göra det möjligt att "snyta ut" andra ljus]:
heta duga (se d. o. 4 slutet), *förslå* (se *förslå*, v.³
10 d). "Nie Riksdaler för kretturet," inföll en röst (*på
auktionen*). "Tie då," ropade en annan; "det är häst som
heter snyt ut, det må jag veta." WETTERSTEDT *Mut.* 274
(1832). Det der kommer att kosta åtskilliga tårar, det, om
det ageras bra; .. jag skall lamentera, så att det skall
heta snyt ut. HAGBERG *Shaksp.* 1: 14 (1847). Ljuset ser
ut som om det skulle heta snyt ut. *Därs.* 87. jfr: Då bred-
vid .. (*ett tvåvåningshus*) byggdes ett tvåvåningshus, kal-
lades det af folkhumorn Snytut, emedan man ansåg, att
dess ägare ville, att det skulle öfverglänsa det andra.
HJELMQVIST *ImperSubst.* 84 (1913).

8 Redogörelse för ordets form

De delar av ordboken som har presenterats i kapitlen ovan behandlar i huvudsak ordens innehåll, dvs. betydelse. I det här kapitlet ska jag kort beröra SAOB:s presentation av ordens form.

Redovisningen av uttal, böjning, formväxling och etymologi (se kapitel 9) ges i den övervägande småstilta avdelning av varierande längd som föregår betydelse-redovisningen, alltså i den inledande del av artikeln som kallas huvudet.

Uppslagsform	REGATTA	Uttal	Genus
Äldsta belägg (för nu brukbara pluralis -or)	pl.-or (UB 7: 555 (1875) osv.)	regat ³ a ² , äv. 040 ¹ r. l. f.; best. -an;	Böjning (best. sing.; obest. pl.)
	bRes. 9/5 1784 (: Regaterne), se vidare under regatt ned-	-er ADLERBETH Dag-	Böjnings-
	an; -as Cooper Band. 1: 138 (1833; i bet. 1), DN 1894, nr	8982 B, s. 1 (i bet. 3)); förr äv. REGATT, r. l. f.; pl. -er (äv.	parentes (pl. -er resp. -as)
	att hänföra till sg. regatta, SD 1892, nr 38, s. 8 (i bet. 3))	l. -s (DN 1892, nr 8405 A, s. 4 (i bet. 3), KatalLeja 1897—	Sidoform (genus; pl. -er resp. -s)
	98, s. 7 (i bet. 3)). (regater, pl. 1784. regatt 1892—1898,	regatta c. 1800 osv. regatte 1791. regatter, pl. 1892) [jfr	Formparentes
	holl. regatta, regatte, t. o. eng. regatta, fr. régate; av ä. it.	regatta resp. it. regata, eg.: tävlan, strid, till ä. it. regatar,	Etymologi-
	tävla (jfr ä. it. ragatar, strida, twista), möjl. till it. gatto	(se KATT)] 1) kapprodd (urspr. på Canal grande i	parentes
			Betydelse-
			beskrivning

8.1 Uttal

Av varje huvudord som inte är dött anges uttal i stor kursiv stil omedelbart efter uppslagsordet. Det är vad man skulle kunna kalla ett riksspråkligt läsuttal av ordet ensamt som avses. Ibland anges ett alternativt uttal efter *eller* (förkortat l.), ibland efter äv., stundom, ngn gg. Det händer också att en äldre och inte längre, eller knappast längre, giltig uttalsuppgift ges inom parentes, tillsammans med upplysning om vilken äldre källa som uppgiften har hämtats ifrån.

Uttalsbeteckningen är grov, vilket innebär att den t.ex. inte återger olika varianter av sje-ljud. Beteckningen är lätt att läsa ut, men det är oundvikligt att vissa tecken inte har ett självklart ljudvärde när uttal av svenska ord ska återges i skrift. Det finns därför en uttalsförklaring i ordbokens första band. Jag ger nedan också några upplysningar.

Iögonfallande hos uttalsbeteckningen är de siffror som står ett halvt steg upp på raden. Dessa utmärker a) var trycket (betoningen) ligger b) om stavelsens vokal eller konsonant är lång c) vilken accent ordet uttalas med. Ordet har huvudtryck på den stavelse där någon av de höga siffrorna, 4 eller 3, står. Siffran är placerad efter det ljud som är långt; står siffran efter vokal är denna lång, står den efter konsonant är denna

lång och vokalen följaktligen kort (*sil* har beteckningen *si⁴l*, och uttalet av *sill* markeras *sil⁴*).

Vidare anger siffran 4 akut accent (i andra sammanhang även kallad accent ett) och siffran 3 anger grav accent (accent två). För att markera bitryck i ett ord där 4 anger huvudtrycket används siffran 1, medan siffran 2 utmärker var bitrycket ligger i ord med grav accent, där huvudtrycket utmärks med 3. 4 kombineras alltså med 1, och 3 med 2. Siffran 0 anger trycklöshet. Sålunda återges uttalet av substantivet *stege* med *ste³ge²*, eftersom ordet har grav accent. Om ordboken hade angett uttalet av bestämd form singularis, vilket den inte gör, hade det stått *ste³gen²*. Detta uttal skiljer sig från bestämd pluralis av *steg* (*de mystiska stegen ekade i trappan*). Om ordboken angett uttalet av den senare ordformen hade det blivit *ste⁴gen*, akut accent.¹

Det är självklart vad de flesta tecknen i uttalsangivelserna återger för ljud, men några behöver förklaras:

<i>a</i>	återger det	långa a-ljudet ²	som i	<i>barn, lam.</i>
<i>ɑ</i>	"	korta a-ljudet ²	"	<i>lamm.</i>
<i>å</i>	"	långa å-ljudet	"	<i>våt, få, kol, sova.</i>
<i>o</i>	"	korta å-ljudet	"	<i>rått, kotte.</i>
<i>u</i>	"	långa u-ljudet	"	<i>buse.</i>
<i>u</i>	"	korta u-ljudet	"	<i>sprund.</i>
<i>ω</i>	återger	o-ljudet	"	<i>bo, ko; sporadisk.</i>
<i>ɶ</i>	"	tje-ljudet	"	<i>kejsare, kär, tjära.</i>
<i>ŋ</i>	"	ng-ljudet	"	<i>många.</i>
<i>ʃ</i>	"	sje-ljudet	"	<i>själv, duscha.</i>

1. Det markeras även uttal av särskilda förbindelser och ibland också av sammansättningar. Då är det i regel bara siffrorna som används. För sammansättningar ges uttal när tryckfördelningen på efterleden är annorlunda än då ordet förekommer självständigt. Ett självständigt ord *utredning* har trycket på första stavelsen (*ut-*) men i sammansättning med *skola* (*skolutredning*) ligger efterledens starkaste tryck på (*-red*). I sådana fall anges tryckfördelningen med siffror efter ett vågstreck som markerar sammansättningsfogen, i det här fallet ~⁰²⁰.

Ungefär motsvarande gäller beträffande avledning. Uttalet markeras när avledningen har huvudtryck på annan stavelse än i det icke avledda ordet, t.ex. *regulatorisk* (med tryck på *-tor-*) av *regulator* (med tryck på *-la-*).

Vidare markeras uttalet av sammansättningar i de fall då huvudtrycket för ovanlighetens skull ligger eller kan ligga på efterleden. Ordet *plåtslageri* t.ex. markeras **PLÅTSLAGERI**¹⁰⁰⁴ 1. ⁰¹⁰⁴, äv. ^{3~020}. I de två första fallen ligger huvudtrycket på efterleden, i det senare på förleden.

2. De tecken som återger a-ljuden kan vara förbryllande; de är ju precis de motsatta mot IPA-beteckningarna (International Phonetic Alphabet).

en stor fet parentes (böjningsparentes). Varje böjningsform som inte i dag har full bruklighet åtföljs av belägg med årtalssuppgift. Det första belägget är det äldsta anträffade exemplet på den föråldrade böjningen, det sista den yngsta anträffade användningen. En böjningsvariant som fortfarande är i bruk redovisas bara med beläggställe och årtal som daterar det första anträffade exemplet från nysvensk tid. Det följs av *och så vidare* (osv.) som markerar att böjningen ännu används.

Böjningsparentes	PLOG <i>plw</i> ⁴ <i>g</i> , r. l. m.; best. -en; pl. -ar (G1R 2: 268 (1525) osv.) ((†) -er RA 1: 445 (1545), VgFmT I. 10: 90 ¹)	Äldsta belägg (för nu brukbara pl. -ar)
Formparentes	(1586); -or SALANDER <i>Gårdsf.</i> 168 (1731, 1795: nyplogor). (plog (plo(o)gh, ploog) 1525 osv. plåg 1595—1737)	Pl. -er (följt av äldsta resp. yngsta belägg)
		Enda belägg (för pl. -or)

8.4 Olika stavning och annan formvariation

SAOB använder en stor fet parentes dels för att redovisa böjningar som inte brukas längre eller har inskränkt bruklighet (se ovan), dels för att redovisa olika stavning och sådan variation i ordets form som inte beror på alternativ böjning. Den senare redovisningen står i formparentesen (stavningsparentesen).⁴ Den uppträder sist i det parti som har mycket formstil (gemena feta bokstäver) och omedelbart före den etymologiska parentes (se kapitel 9).

I formparentesen anförts bl.a. sådana varianter av ordet i grundform som är eller kan vara tecken på uttalsskillnader. Varianterna dateras med årtal utan källuppgift. Om stavningen tillämpas idag står det oftast ett enda årtal, formens äldsta, följt av *och så vidare* (osv.). Ibland står det två eller flera årtal följda av *och så vidare*. Därmed vill SAOB visa att formen förekommer också när ordet har annan betydelse eller andra betydelser än den som det äldsta belägget representerar. Det beläggårtal som står omedelbart framför osv. daterar en förekomst där ordet har en nu levande betydelse. När formen har inskränkt bruklighet anförts minst två årtal, formens äldsta och yngsta i det av SAOB behandlade materialet.

Ibland anförts inom parentes efter en form sådan stavningsvariation som inte är tecken på att uttalet har varierat, t.ex. stavning med *f* - *fv* - *ffw* för modernt *v*. Då ges inga årtal. I illustrationen ovan visas hur stavning med *-gh* har varierat med *-g*, i kombination med omväxlande ett och två *-o*.

4. *Formparentes* är en riktigare benämning på denna parentes än *stavningsparentes*. Där redovisas visserligen mest varierande stavning men också en sådan formvariant som t.ex. *sjögar* i plural av *sjö*. Det gäller ju då inte en viss stavning, inte heller en form som helt och hållet kan tillskrivas pluralangivelsen. Om det senare hade varit fallet skulle den ha presenterats i böjningsparentesen (se ovan, avsnitt 8.3). Formen *sjögar* har ärvts från fornspråket, där den utvecklats genom inskott av en hjälpkonsonant, som i *snöga* för *snöa*.

9 Etymologi

För varje huvudord presenteras en etymologi, dvs. ordets ursprung och historia, så långt man kan uttala sig någorlunda säkert därom. Genom uppslagsordens mängd är SAOB vår största etymologiska ordbok. Etymologierna är oftast formelartat knapphändiga och orden följs inte i alla sina internationella förgreningar. Men SAOB:s etymologier är ändå mycket värdefulla, i synnerhet som även sådana ord blir behandlade som inte får sitt ursprung utrett och presenterat i andra verk.¹

9.1 Etymologiredovisningens placering

Etymologien står sist i huvudet, alltså omedelbart före betydelseredovisningen och efter böjnings- och andra formupplysningar. Den ges inom hakparentes: []. Det enklaste sättet att hitta den är att ögna baklänges från betydelsebeskrivningens början eller från översikten av betydelser, om sådan finns. Då ser man, oftast omedelbart, ett vänsterställt haktecken. Därifrån letar man vidare tills man hittar det högerställda haktecknet. Där börjar etymologien.

Etymologi	MATJESSILL <i>mat³jes~sil²</i>, r. l. f.; best. -en, äv. -n; pl. -ar. [jfr dan. o. nor. <i>matjessild</i>; efter holl. <i>maatjesharing</i>, av mnt. <i>madikeshering</i>, ä. <i>maegdheken's hae-rinck</i>, vars första led är diminutiv av holl. <i>maagd</i>, mnl. <i>maget</i>, ung kvinna, mö, jungfru] ung (fet), icke köns-mogen sill, fångad tidigt (som vid saltning blir av hög kvalitet); ungsill; holländsk sill av bästa kvalitet. <i>UnderrHafsfisk</i>. 10 (1754). Matjessillen, den finaste af handelns sillsorter. WALIN <i>Födoämn</i>. 69 (1906).	Betydelsebeskrivning
Sidoform	SPOLA <i>spw³la²</i>, v.¹-ade (<i>HFinlÖ</i> 411 (1730: spolat, <i>sup.</i>) osv.) ((†) ipf. spolde <i>HFinlÖ</i> 449 (1730)); förr äv. SPYLA, v.; anträffat bl. i inf. pass. o. ss. ssgsförled; förr äv. SPÖLA, v.; anträffat bl. i p. pf. spölt (PTROTZIG (1662) i <i>SymbLitt</i>. 139). vbalsbst. -ANDE, -ING (†, RIDDERSTAD <i>Samv.</i> 2: 235 (1851)), -NING (GYNTHER <i>Förf.</i> 3: 264 (i <i>handl. fr.</i> 1778) osv.); -ARE, se <i>avledn.</i>; jfr SPOL, sbst.³ (spol- 1730 osv. spyl- 1753 (: <i>spylkannor</i>, <i>pl.</i>), 1780—1783 (: <i>Spyltråg</i>). spöl- 1662) [fsv. <i>spolning</i>, om överspolning varigm i mässan prästens fingrar begjuts	
Etymologi-parentes		

¹. Se Bengt Sigurds avsnitt SAOB som etymologisk ordbok i Allén, Loman, Sigurd 1986, s. 176-179.

**Etymologi-
parentesens
slut**

med vin o. vatten; jfr d. *spule*, *spøle*, nor. *spyle*, mlt. *spō - len* (lt. *spülen*), (m)nl. *spoelen*, fht. *spuolen* (i ssgn *sih irs- puolen*, tvätta sig), t. *spülen*; av ovisst urspr.; formen **spola** är (liksom d. *spule*) lånad från (m)nl. *spoelen* l. en däremot svarande mlt. form (utan omljud); formen **spöla** är (liksom d. *spøle*) lånad från lt. *spülen*; formen **spyla** är (liksom nor. *spyle*) lånad från t. *spülen*; ordet inlånades i fsv. ss. kyrklig term o. synes i nsv. ha inlånats ånyo, var- vid det till en början används dels (i formerna **spola** o. **spöla**) om förh. till sjöss, dels (i formen **spyla**) om förh. vid textilfabrikation] (*Sv.*) Spola, skölja, (*t.*) spülen. LIND (1738).

1) (i sht för att rengöra l. svala ner l. svalka) överskölja l. begjuta (ngt, äv. ngn) med vätska; skölja (ngt) i rinnande vätska; [...]

**Betydelse-
beskrivning**

Inte så sällan ges etymologisk information också före enstaka definitioner.

Den löpande texten i etymologiredovisningen trycks i liten antikva. Anförda ord har samma lilla stilstorlek men är kursiverade (liten kursiv).

9.2 Sättet att presentera etymologien

Redovisningen av etymologien kan variera i fråga om hur detaljerade upplysningarna och kommentarerna är men följer ett visst mönster: Först anges ordets runsvenska och fornsvenska form, om ordet är belagt i runsvenskan respektive fornsvenskan. Därefter i vissa fall eventuella dialektformer, i regel utan att de lokaliseras till ett visst dialekt- område.²

Om ordet är ett fornärvt nordiskt ord nämns i tur och ordning motsvarande (förkor- tat motsv.) eller nära besläktade ord (efter ett jfr) i några andra nordiska språk, i några andra germanska språk än de nordiska och i några andra indoeuropeiska språk än de germanska.

Om möjligt lämnas uppgift om ett ords förekomst i både fornspråk och i modernt

2. SAOB behandlar normalt inte dialektord mer än genom att i den etymologiska redovisning- en nämna att ordet förekommer i svensk dialekt. Man ska alltså inte räkna med att finna dia- lektord som uppslagsord. SAOB behandlar ju det svenska skriftspråket, och dialekt är van- ligtvis ett språk som talas. Men om ett dialektord har ingått i en skrift som inte är en direkt återgivning av dialektalt talspråk kan det mycket väl tas med i ordboken. Alltså kan sådana egentligen dialektala ord som har använts i riksspråkliga texter, t.ex. de dialektord som Sara Lidman har i sina romaner, mycket väl redovisas i SAOB.

Det utges en dialektlexikografisk motsvarighet till SAOB, nämligen Ordbok över Sveri- ges dialekter (OSD). Se litteraturlistan!

språk. Språkstadierna behandlas tillsammans på så sätt att det anges en förekomst i fornspråket åtföljd av parentes med yngre direkta motsvarigheter, t.ex.: fht. =fornhögtyska (mht. =medelhögtyska, t. =tyska).

När ord har lånats från ett visst språk meddelas det ofta med prepositionen *av* följt av beteckning för det språk som ordet direkt kan härledas ifrån. Skulle det i stället stå *efter* följt av en språkbeteckning och ett ord på detta främmande språk, innebär det att ordet är bildat efter mönster av det främmande ordet, t.ex. det döda *sprödighet* 'sprödhet' efter tyskans *sprödigkeit* eller *rättfärdig* efter medellågtyska *rechtverdict* (tyska *rechtvertig*). När *efter* används påminner förhållandet mellan orden ibland om det som råder vid översättningslån, men vid sådana anförs det ord som är det sannolika ursprunget till det förmodade översättningslånet ofta efter ett *jämför* (jfr), t.ex. *rörelsefrihet*: jfr t. *bewegungsfreiheit*.

Äldre lånord i svenskan sammanställs med eventuella motsvarande lån i andra nordiska och andra germanska språk, som svenskan kanske har fått ordet via. När ord har lånats in under sen tid uppger SAOB inte några motsvarande lån i nordiska språk.

Etymologien försöker härleda indoeuropeiska ord till en s.k. rot³ eller bas. Den mesta energin läggs emellertid ner på sammanställningar med nordiska och andra germanska ord.

Efter den egentliga etymologien kommer eventuellt upplysningar och kommentarer som rör en speciell form eller ordets ljudutveckling, påverkan från annat ord eller liknande. Exempelvis förklaras mot slutet av etymologiparentesen på *simma*, v.¹ varför svenskan saknar det *v* som ordet har i andra språk.

SIMMA *sim*³*a*², v.¹ *-ade*, [...] [fsv. *si(m)a*, *sema*, sv. dial. *simma*, *sem(m)a*; jfr fd. *suemme*, *sømme* (d. *svømme*), fvn. *svim(m)a*, nor. dial. *søma*, *svømja*, *svæmja*, fsax. *swimman* (mlt. o. lt. *swemmen*), mnl. *swimmen*, *zwimmen*, *swemmen* (holl. *zwemmen*), fht. *swimman* (mht. *swimmen*, t. *schwimmen*), feng. *swimman* (eng. *swim*); möjl. till den rot som äv. föreligger i nor. dial. *svamra*, *svamsa*, *sväva* omkring, o. i **SVÄMLA**; bortfallet av *v* i sv. utgår från sådana former som sup. **summit** där *v* ljudlagsenligt fallit före *u*; bet. **3** är sannol. uppkommen under påverkan av **SVÄMMA**. — Jfr **SAMKOJAR**, **SUND**, sbst., **SVÄMMA**]

3. Rot = "kort ordelement som antages ligga till grund för ett enskilt ord l. ett antal besläktade ord o. som erhålles gm att från ordet resp. orden avlägsna alla affix o. bildningselement." (SAOB: *rot*, sbst.¹ 10)

9.3 Hänvisningar till andra uppslagsord

När det i den etymologiska redovisningen står att ordet är bildat *till den rot som äv. föreligger i...* följt av ett ord som är behandlat eller, i mer sällsynta fall, kommer att behandlas i SAOB, innebär det att etymologien på detta besläktade uppslagsord ger ytterligare upplysningar om ordets härledning och historia. Det hänvisas så här för att ordboken ska spara utrymme; den gemensamma delen av etymologien behöver bara ges en gång. Hänvisningen innebär inte att det svenska ord vartill det hänvisas utgör grund för det behandlade ordets historia och inte heller att det ligger till grund för motsvarigheter till det behandlade ordet i andra språk. Orden är bara besläktade. Etymologiredovisningen tar på detta sätt ofta genvägar över andra ord där en fullständig etymologi finns presenterad. Formuleringar som då kan förekomma utöver ovan nämnda är t.ex. *etymologiskt identiskt med...*, *avledn. av*, eller bara *till*. Både *avledn. av* och *till* markerar en avledning.

Sist i etymologiparentesen står ofta ett streck och *jämför* (— Jfr). Detta inleder hänvisning till uppslagsord som är etymologiskt besläktade med det behandlade. Presentationen av deras etymologi har gjorts avhängig av redovisningen på det ord varifrån det hänvisas.

9.4 Etymologiska termer

Det skulle leda för långt att utöver vad som sagts ovan förklara de termer som kan förekomma i den etymologiska beskrivningen. Visserligen är de inte många, men i en del fall förutsätter de förtrogenhet med språkhistoriska resonemang. På de sista sidorna i Hellquists Svensk etymologisk ordbok förklaras emellertid sådana termer som ibland också används i SAOB:s etymologier. Dessa förklaringar är utmärkta och i rätt stor utsträckning förståeliga även för den som saknar språkhistoriska kunskaper.

10 Ordbokens historia och det redaktionella arbetet

De ordböcker som är närmast jämförbara med Svenska Akademiens ordbok är Grimms Deutsches Wörterbuch, Woordenboek der Nederlandsche Taal och Oxford English Dictionary. Ordbog over det danske sprog täcker en kortare tidsperiod. Den beskriver språket från och med 1700-talet. Det finns dessutom bl.a. franska, spanska, italienska och ryska ordböcker av rätt anseende storlek.

Tidiga ansatser

När Svenska Akademien instiftades 1786 stadgades att en av dess uppgifter var att ge ut en ordbok. Gustav III, Akademiens grundare, var i detta och andra avseenden inspirerad av Franska Akademien. Det ansågs angeläget för en stat med självaktning att estetiskt odla sitt språk. Ordboken skulle med upplysning om ordens rätta stavning, böjning och betydelse bidra till språkets förskönande.

Akademien tog mycket tidigt itu med uppgiften att göra en ordbok. Ledamöterna fördelade arbetet sinsemellan så, att var och en beskrev orden på en viss begynnelsebokstav. Trots att vissa arbetade med stor flit nådde man inget färdigt resultat. Förutsättningarna var otillräckliga, planläggningen dålig och enhetligheten i utförandet bristfällig.

Under 1800-talet gjordes flera försök att blåsa liv i ordboksarbetet. Framför allt anlätades lexikografer utanför Akademiens egna led. Emellertid förmådde ingen visa hur arbetet borde bedrivas och hur verket skulle se ut för att vinna Akademiens helhjärtade stöd. Dessutom saknades det tillräckligt med pengar fram till 1850-talet (Schück 1938, s. 498 ff).

SAOB tar form

När professorn i nordiska språk i Lund, tillika ledamoten i Svenska Akademien, Theodor Wisén, 1883 lade fram ett förslag hur ordboksarbetet skulle bedrivas fanns det bättre förutsättningar än tidigare. Knut Fredrik Söderwall hade nyligen avslutat arbetet med sin ordbok över det svenska medeltidsspråket och kunde ställa sig till förfogande för att leda arbetet. Överhuvudtaget fanns det en rik lexikografisk erfarenhet både inom och utom landet att dra nytta av. Bröderna Grimm gav sedan 1854 ut sin tyska ordbok och första häftet av den nederländska hade kommit 1865.

De tyska och nederländska ordböckerna var i hög grad nationalromantiska alster, frambringade av viljan att skapa en nation och hålla samman ett folk. Särskilt i Central- och Östeuropa utvecklades efter Napoleonkrigen tanken att en nation var identisk

med en språkgemenskap. Denna idé var levande vid tillkomsten av det tyska riket och den bidrog till att stärka banden mellan den flamländska delen av befolkningen i det nybildade Belgien och människorna i Nederländerna. Motsvarande bevekelsegrunder för en svensk ordbok var inte lika starka. Visserligen levde även här viljan att odla språket för att stärka och vidmakthålla en nationell gemenskap, men romantiken slog också ut i skandinavism. Tårar fälldes för det av Preussen härjade Danmark och vi hade ett norskt broderfolk som vi gärna ville vara i union med. Motiven för en nationell ordbok hade vid 1800-talets mitt inte heller något särskilt stöd hos finlands-svenskarna. Deras tongivande kulturpersonligheter tvivlade länge på en framtid för svenska språket i Finland och såg finskan som sitt rätta modersmål (Mörne 1927, s. 4). En svensk ordbok måste alltså i stor utsträckning motiveras med annat än de national-romantiska idéer som satte likhetstecken mellan språk och nation. Att göra det litterära arvet tillgängligt för medborgarna var ett självklart och gångbart motiv. Därjämte var under 1800-talets senare del tiden inne för den moderna språkvetenskapen att lämna sitt bidrag till lexikografien.

Oxford English Dictionary, eller som verket då hette, A New English Dictionary, började ges ut samma år som Svenska Akademien gav klartecken åt Wiséns planer för redigerandet av en nysvensk ordbok under Akademiens uppdrag och insyn. I den engelska ordboken fanns en god förebild. Både denna och den svenska präglades redan från starten tydligt av den historiska språksynen, som utgick ifrån att språken förändrades och att deras utveckling kunde göras till föremål för vetenskapligt studium. Den indoeuropeiska ords-katten borde dokumenteras och beskrivas såväl internationellt som sarspråkligt. Form-, betydelse- och stilförändringar förtjänade uppmärksamhet. Tack vare det vetenskapliga språkintresset kom den engelska och den svenska ordboken att få en lyckosam inriktning på beskrivning av ett skriftspråk i dess rika variation. Man begränsade sig inte i puristiskt nit till endast fornärvda ord eller inriktade sig ensidigt på ett litterärt högspråk. De vetenskapliga ambitionerna bar frukt också i en väl genomarbetad ordbeskrivning, där slump och godtycke i stor utsträckning eliminerades. Samma tankar kom att påtagligt göra sig gällande också i den nederländska och den tyska ordbokens senare band.

Om ansvariga personer 1884 hade vetat vilket gigantiskt arbete som förestod och hur länge det skulle dröja innan ordboken blev klar, så hade troligen inga medel beviljats. Icke desto mindre kan Sverige nu gratulera sig till en förnämlig ordbok som förhoppningsvis är fullbordad inom några decennier. Tack vare SAOB har ordförrådet från och med 1500-talet blivit noggrant beskrivet. Språkvetenskapen har fått en mycket värdefull faktabas¹ och folk i allmänhet en rik kunskapskälla som hjälp vid läsning av både äldre och yngre texter.

Ordboksredaktionens arbete

Redaktionen för Svenska Akademiens ordbok förlades till Lund. Den inrymdes först i

den vita byggnad med benämningen Bondpinan som numera är Kulturens huvudbyggnad. När universitetsbibliotekets hus stod klart 1907 flyttade redaktionen in i lokaler som där iordningställts med speciell tanke på SAOB:s behov. Bibliotekets bokmagasin utnyttjas flitigt, framför allt vid kontroll av språkprov.

Söderwall och hans medarbetare ledde under de första åren ett intensivt excerperingsarbete. Litteratur genomgicks i jakten på språkprov och SAOB:s stora materialsamling växte snabbt fram. Vidare fastställde man detaljerade riktlinjer för redigeringen. Härvid tog man emot råd och synpunkter från först och främst Esaias Tegnér d.y. Han gjorde SAOB värdefulla tjänster redan innan han blev dess chef 1913 efter Söderwalls pensionering. 1893 trycktes det första häftet.

Arbetet har sedan dess fortgått, naturligtvis med vissa förändringar beträffande organisation och metoder, men eftersom förberedelserna gjordes så väl har man i huvudsak kunnat följa redan tidigt framtagna principer. En stor organisatorisk förändring i syfte att påskynda utgivningen vidtogs dock på 1920-talet, varvid redaktörerna ålades att arbeta på beting. SAOB har sedan dess hållit en genomsnittlig produktionstakt av ett band på tre och ett halvt år. Däremot har marschen genom alfabetet minskat i hastighet, dels till följd av ökad materialmängd, dels och väsentligen på grund av utförligare beskrivning.

Personalen vid ordboksredaktionen består av nitton anställda: sex redaktörer, varav en är ordbokschef, och tretton assistenter. Fyra av dessa kompletterar materialet, gör en förberedande redigering och noterar alla böjnings- och stavningsvarianter. En redaktör tar sedan ställning till förarbetet och skriver den redaktionella texten efter att ha undersökt ordens etymologi och betydelse. Redaktören väljer också illustrerande språkprov. Därefter skrivs texten in i ordbehandlare av skrivpersonal, sammanlagt fyra, som också sköter redaktionen administration. Efter utskrift vidtar en noggrann kontroll, som ibland medför mycket omfattande ändringar. Det är framför allt en av fem assistenter, de s.k. kontrollanterna, men också ordbokschefen och en redaktörskollega som i olika omgångar granskar en svit artiklar. Bl.a. kontrollerar man språkproven för att se om citaten är korrekta och tydliga, att källangivelserna är riktiga och att språkproven verkligen illustrerar betydelsen i det moment där de står. Man ser också till att det görs relevanta hänvisningar inom och mellan artiklarna. Allt nagelfars med inställningen att det som har skrivits kan och bör ifrågasättas. Slutligen preparerar skrivpersonalen texten för fotosättning.

Även personer utanför redaktionen anlitas. SAOB:s excerpister har i uppgift att läsa en viss bok eller tidskriftsårgång eller liknande och välja några ord per sida som med

1. Språkdata, Institutionen för språkvetenskaplig databehandling vid Göteborgs universitet, har gjort en datamaskinell inläsning av SAOB-banden. Efter kodning kommer ordboken att finnas tillgänglig i databas för mer än vanlig alfabetisk sökning. Se Sture Alléns uppsats i Allén, Loman, Sigurd 1986, s. 246 ff.

förtydligande kontext vart och ett skrivs på en lapp med uppgift om var språkprovet står att finna. Numera fotokopieras ofta boksidorna och excerptisten behöver därför bara markera det utvalda ordet och ange källa.

SAOB har också en stor sakkunnigstab bestående av ämnesexperter och specialister inom över hundra områden (botanik, geologi, textilt hantverk, schack, orgelbyggnad, garveri osv.). Dessa rådfrågas när ett ords användning som fackterm ska beskrivas. Förkortningslistan antyder genom mängden fackbeteckningar med vilken flit SAOB beskriver fackspråk. Det rör sig dock om fackliga ord och uttryck som har en någorlunda allmän spridning.

Under mer än hundra års verksamhet har SAOB-redaktionen sett många tekniska nyheter introduceras, t.ex. skrivmaskin, kulspetspenna, fotokopiering, datorsättning, ordbehandling. Eftersom personalens arbete i princip har bestått i detsamma ända sedan ordboken började utges finns det goda förutsättningar att kritiskt bedöma nya hjälpmedel och anamma dem bara i den mån arbetet underlättas. Därför används fortfarande blyertspenna, som är enkel att transportera, och papperslappar, som är lätta att ordna, placera in bland andra och flytta vid behov. Men i stor utsträckning utnyttjas datorer, framför allt vid utskrift av artiklar och vid preparering för fotosättning, men också på ett tidigare stadium när artiklarna redigeras. SAOB:s första redaktör, K. F. Söderwall, sägs ha varit rädd för eller tyckt det vara obehagligt att telefonera. Han skulle nog ha blivit skakad om han sett hur redaktionen arbetar idag, men han hade säkerligen glatts åt att ordboken kännetecknas av den ackuratess som han själv var med och skapade.

Stilsorter

Ordbokstexten är satt i tio olika stilar. Åtta av dem beskrivs och exemplifieras här, och deras användning omtalas. Den senare upplysningen är emellertid ofullständig beträffande några av stilarna.

De någorlunda beskrivande benämningarna "stor rubrik" osv. används av ordboksredaktionen men är inte allmänt vedertagna termer.

Benämning	Exempel	Användning
Stor rubrik	STIL	— Huvudordets uppslagsform. Momentsiffror.
Liten rubrik	STIL	— Sammansättningsars, avledningars, särskilda förbindelsers uppslagsform. Huvudordets sidoformer. ² Hänvisningar i huvudartikelns betydelsebeskrivning. Uppslagsord på huvudords alfabetiska plats varifrån bara hänvisning görs, t.ex. till avledning i ramsa.
Stor antikva	<i>stil</i>	— Betydelsebeskrivningens brödtext.
Liten antikva	<i>stil</i>	— Formbenämning. Etymologiens brödtext. Citat ur språkprov.
Stor kursiv	<i>stil</i>	— Uttal. Fackbeteckningar. Redaktions-exempel. Uttryck.
Liten kursiv	<i>stil</i>	— Ordformer i etymologiparentes. Kommentarer och tillägg i språkprov. Boktitel, tidning och liknande i källangivelse.
Formstil	stil	— Ordformer i böjningsuppgift, i böjningsparentes och i formparentes (stavningsparentes). Årtal. Hänvisningar i sammansättnings- och avledningsramsa och i ramsa med särskilda förbindelser. Sekundära sammansättningar och avledningar.
Författarstil	STIL	— Författare eller översättare till svenska i källangivelse.

² Se exempel i illustrationen på s. 67 och 71 (*spola*).

I SAOB använda förkortningar

De förkortningar som här föregås av asterisk * används inte i SAOB:s senare band, t.ex. mnt. (=medelnedertyska, dvs. medellågtyska – förkortat mlt.), och holl. (=holländska; numera används nl., dvs. nederländska).

I ordbokens första band s. XXVI f. finns en förkortningslista. Fr.o.m. band 31 kommer en lista över aktuella förkortningar att ingå i varje band.

De kursiverade förkortningarna står oftast i kursiv också i ordboken. De flesta används som fackspråksbeteckningar, några förekommer som rubrik.

A.	Adolf (i regentbeteckning)	<i>antropol.</i>	antropologisk term
abl.	ablativ	anv.	användning(-en, -ar)
abs.	i absolut användning	* <i>apot.</i>	apotekarterm
abstr.	abstrakt(a), i abstrakt betydelse	arab.	arabisk(-t, -a), arabiska
ack.	akusativ	aram.	arameisk(-t, -a), arameiska
adj.	adjektiv(-et, -en)	* <i>ark.</i>	arkeologisk term
<i>adm.</i>	administrativ term	<i>arkeol.</i>	arkeologisk term
* <i>admin.</i>	administrativ term	armen.	armenisk(-t, -a), armeniska
adv.	adverb(-et, -en)	art.	artikel(-n, klar)
* <i>af.</i>	avledning(-en, -ar, -arna)	<i>artill.</i>	artilleriterm
* <i>afs.</i>	avseende(-t, -n)	assy.	assyrisk(-t, -a), assyriska
* <i>ags.</i>	angelsaxisk(-t, -a), angelsaxiska	* <i>astr.</i>	astronomisk term
akt.	(i) aktiv form, aktivum, aktiv(-t, -a)	<i>astrol.</i>	astrologisk term
alban.	albansk(-t, -a), albanska	<i>astron.</i>	astronomisk term
allm.		avest.	avestisk(-t, -a), avestiska
(i förb.: i allm.)	allmänhet	avledn.	avledning(-en, -ar, -arna)
* <i>allm.</i>	allmän(-t, -na)	avljudsförh.	avljudsförhållande
amer. eng.	amerikanskengelsk (-t, -a), amerikansk engelska	avs.	(i förb.: med avs. på) avseende
<i>anat.</i>	anatometisk term	babyl.	babylonisk(-t, -a), babyloniska
* <i>andl.</i>	i andlig betydelse	<i>bag.</i>	bageriterm
* <i>anf.</i>	anförd(-t, -da)	<i>bakteriol.</i>	bakteriologisk term
anglofr.	anglofransk(-t, -a), anglofranska	baltoslav.	baltoslavisk(-t, -a), baltoslaviska
<i>anm.</i>	anmärkning		

bankv. term inom bankväsendet
bef. term inom befästningskonsten
**bem.* bemärkelse(-n, -r)
bergv. term inom bergväsendet
best. bestämd (bestämt, bestämda),
 (i) bestämd form
bet. betydelse(-en, -er, -erna)
bibelövers. bibelöversättning
 (-en, -ar, -arna)
bibet. bibetydelse(-n, -r, -ma)
bibliogr. bibliografisk term
bibliot. term inom biblioteksväsendet
bildh. term inom bildhugarkonsten
bildl. bildlig(-t, -a), i bildlig användning
biodl. biodlarterm
biol. biologisk term
bl. blott
bl. a. bland annat
blecksl. bleckslagarterm
Blek. Blekinge
Bohusl. Bohuslän
bokb. bokbindarterm
bokför. bokföringsterm
boktr. boktryckarterm
Bornh. Bornholm
bot. botanisk term
br. brukligt
brandv. term inom brandväsendet
bretonsk. bretonsk(-t, -a), bretonska
brygg. bryggeriterm
brännvinsbr. term inom brännvinsbränningen
bulg. bulgarisk(-t, -a), bulgariska

byggn. byggnadsteknisk term
c. cirka
cg centigram
cit. fr. citat från
cl centiliter
cm centimeter
cm² kvadratcentimeter
cm³ kubikcentimeter
d. (ny)dansk(-t, -a), (ny)danska
Dalsl. Dalsland
dan. (ny)dansk(-t, -a), (ny)danska
dans. term inom danskonsten
dat. dativ
datal. datalogisk term
dekl. deklination(-en, -er, -erna)
demonstr. demonstrativ(-t, -a)
DENS.
 (om författare) densamme(-a)
dep. deponens
determ. determinativ(-t, -a)
dets. detsamma
dg decigram
dial. dialekt(-en, -er, -erna)
dimin. diminutiv(-t, -a)
dipl. diplomatisk term
dl deciliter
dm decimeter
dm² kvadratdecimeter
dm³ kubikdecimeter
d. o. detta ord, dessa ord
dt deciton
dual. dualis
duv. term rörande brevduvor och duvavel
dvs. det vill säga
dyl.
 (i förb.: l. dyl., o. dyl.) ... dylikt
därigm därigenom

Därs därsammastädes,
på samma ställe,
i samma källa

E Erik (i regentbeteck-
ning)

eg egentlig(-t, -a), egent-
ligen

Eg. Finl. Egentliga Finland

egypt. egyptisk(-t, -a), egypt-
tiska

egyptol. egyptologisk term

ekon. ekonomisk term

el.-tekn. elektroteknisk term

embryol. embryologisk term

eng. (ny)engelsk(-t, -a),
(ny)engelska

Engl. England

enl. enligt

**enst.* enstaka förekomman-
de

entomol. entomologisk term

estet. term inom estetiken

Estl. Estland

estn. estnisk(-t, -a),
estniska

etnogr. etnografisk term

f. forma

f. och följande sida
(l. spalt)

f. femininum

fackspr. fackspråk

fam. familjärt

farm. farmakologisk term,
farmaceutisk term

fd., fdan. forndansk(-t, -a),
forndanska

f. d. före detta

fem. feminin(-t, -a)

feng. fornengelsk(-t, -a),
fornengelska

fenic. fenicisk(-t, -a),
feniciska

ff. och följande sidor
(l. spalter)

ffr. fornfransk(-t, -a),
fornfranska

ffris. fornfrisisk(-t, -a),
fornfrisiska

fgutn. fornгутnisk(-t, -a),
fornгутniska

fht. fornhögtysk(-t, -a),
fornhögtyska

filos. filosofisk term

fin. finsk(-t, -a), finska

find. formindisk(-t, -a),
fornindiska

Finl. Finland

fisk. fiskeriterm

flfrank. fornlagfranskisk(-t,
-a), fornlagfrankiska

flygv. term inom flygväsen-
det

fnor. fornorsk(-t, -a),
fornnorska

folklor. folkloristisk term

folkrätt. folkrättslig term

formavd. formavdelning(-en,
-ar, -arna)

fotogr. fotografisk term

fpers. fornpersisk(-t, -a),
fornpersiska

fpreuss. fornpreussisk(-t, -a),
fornpreussiska

fr. (ny)fransk(-t, -a),
(ny)franska

fr.
(i förb.: i handling fr.,
äv.: cit. fr.) från

frank. frankisk(-t, -a),
frankiska

frenol. frenologisk term

frimur. term inom frimurar-
väsendet

fris. frisisk(-t, -a), frisiska

fr. o. m. från och med

**fsachs.* fornsaxisk(-t, -a),
fornsaxiska

fsax.fornsaxisk(-t, -a),
fornsaxiska
fslav.fornslavisk(-t, -a),
fornslaviska
fsv.fornsvensk(-t, -a),
fornsvenska
fut.futura
fvn.fornvästnordisk
(-t, -a), fornväst-
nordiska
fyrväs.term inom fyrväsen-
det
fys.term inom fysiken
fysiol.fysiologisk term
fångv.fångvårdsterm
fäkt.fäktningsterm
fär.färböisk(-t, -a),
färböiska
färg.färgarterm
f. ö.för övrigt
*följ.följande (ord)
förb.förbindelse(-en, -er,
-erna)
*föreg.föregående (ord)
*förek.förekommande
förf.författare
*förf.författad(-at, -ade)
förh.
(i bruklighetsuppgift)förhållanden
försäkr.term inom försäk-
ringsväsendet
förvaltn.förvaltningsterm

g.gram
G.Gustav (i regentbe-
teckning)
gael.gaelisk(-t, -a),
gaeliska
gall.gallisk(-t, -a), galliska
*garf.garveriterm
garv.garveriterm
Gbg.Göteborg
gen.genitiv
geneal.genealogisk term
genet.genetisk term

geod.geodetisk term
geogr.geografisk term
geol.geologisk term
geom.geometrisk term
germ.germansk(-t, -a)
gg, ggr.gång, gånger
glasfabr.term inom glasfabri-
kationen
glasm.glasmästarterm
*Gld.Götaland
gm.genom
got.gotisk(-t, -a), gotiska
Gotl.Gotland
gr.grekisk(-t, -a),
grekiska
*gradf.gradförhöjning,
komparation
gram.grammatisk(-t, -a)
grundbet.grundbetydelse(-en,
-er, -erna)
guldsm.guldsmedsterm
gymn.term inom gymnasti-
ken
Gästrik.Gästrikland
Götal.Götaland

h.häfte
Hall.Halland
handarb.handarbetsterm
handel.handelsterm
handl.handling
handskm.handskmakarterm
*handtv.hantverksterm
hantv.hantverksterm
hattm.hattmakarterm
hebr.hebreisk(-t, -a),
hebreiska
herald.heraldisk term
hett.hettitisk(-t, -a),
hettitiska
hg.hektogram, hekto
hippol.hippologisk term
hist.historisk term
histol.histologisk term
hl.hektoliter

*holl.	holländsk(-t, -a), holländska, nynederländsk(-t, -a), nynederländska
hovsl.	hovslagarterm
hskr.	handskrift(-er)
hund.	term rörande hundar eller hundavel
*hvard.	vardagligt, i vardags- språket
Hälsingl.	Hälsingland
hänv.	hänvisning(-en, -ar, -arna)
Härjed.	Härjedalen
*idrott.	idrottsterm
ieur.	indoeuropeisk(-t, -a), indoeuropeiska
ig.	individens genus
imper.	imperativ
ind.	indikativ
*ind.eur.	indoeuropeisk(-t, -a), indoeuropeiska
inf.	infinitiv
innehållsobj.	innehållsobjekt(-et, -en)
intensivbildn.	intensivbildning(-en, -ar, -arna)
interj.	interjektion
interr.	interrogativ(-t, -a)
intr.	i intransitiv använd- ning, intransi- tiv(-t, -a)
ipf.	imperfektum
ir.	irisk(-t, -a), iriska
i sht.	i synnerhet
isl.	fornisländsk(-t, -a), fornisländska
i st. f.	i stället för
it.	italiensk(-t, -a), italienska
J.	Johan (i regentbe- teckning)

jap.	japansk(-t, -a), japanska
jfr.	jämför
jur.	juridisk term
Jyll.	Jylland
jäg.	jägarterm
Jämtl.	Jämtland
järnv.	järnvägsterm
K.	Karl (i regentbeteck- ning)
kam.	kameral term
*kansl.	i kanslistil
*kav.	kavalleriterm
kartogr.	kartografisk term
kelt.	keltisk(-t, -a), keltiska
kem.	kemisk term
keram.	keramisk term
kg.	kilogram, kilo
kines.	kinesisk(-t, -a), kinesiska
kir.	kirurgisk term
km.	kilometer
km ²	kvadratkilometer
K. Maj:t.	Kunglig Majestät
kok.	term inom kokkonsten
koll.	med kollektiv bety- delse, kollek- tiv(-t, -a)
komp.	komparativ
kondit.	konditoriterm
konj.	konjunktion
kons.	konsonant(-en, -er, -erna)
konsthanv.	konsthanterverksterm
*konstr.	konstruktion(-en, -er, -erna)
konstvet.	term inom konstve- tenskapen
kopparsl.	kopparslagarterm
korgm.	korgmakarterm
korn.	kornisk(-t, -a), korniska
kortsp.	kortspelsterm

nat.-ekon. nationalekonomisk
term
naturv. naturvetenskaplig
term
**navig.* navigationsterm
neutr. neutral(-t, -a)
ngn, ngt, ngra någon, något, några
ngnstädes någonstädes
nl. nederländsk(-t, -a),
nederländska
**Nld* Norrland
**nnt.* nynedertysk(-t, -a),
nynedertyska,
platttysk(-t, -a),
platttyska,
lågtysk(-t, -a),
lågtyska
nom. nominativ
nor. norsk(-t, -a), norska
Norrb. Norrbotten
Norrl. Norrland
nr nummer
numism. numismatisk term
**nuv.* nuvarande
nygr. nygrekisk(-t, -a),
nygrekiska
nyisl. nyisländsk(-t, -a),
nyisländska
Nyl. Nyland
nylat. nylatinsk(-t, -a),
nylatin
nysv. nysvensk(-t, -a),
nysvenska
näml. nämligen
O. Oskar (i regentbe-
teckning)
o. och
obest. obestämd (obestämt,
obestämda),
(i) obestämd form
obj. objekt(-et, -en)
obl. oblik(-t, -a)
obr. obruklig(-t, -a)

obstetr. term inom obstetri-
ken
oböjl. oböjlig(-t, -a)
o. d., o. dyl. och dylikt
odontol. odontologisk term
oeg. oegentlig(-t, -a),
i oegentlig använd-
ning
oftalm. oftalmiatrik term
opers. opersonligt
opt. term inom optiken
ordspr. ordspråk(-et, -en)
orgelb. orgelbyggarterm
osk. oskansk(-t, -a),
oskanska
osv. och så vidare

p. particip
p. adj. participiellt adjektiv
paleontol. paleontologisk term
paleozool. paleozoologisk term
participbildn. participbildning(-en,
-ar, -arna)
pass. (i) passiv form, passi-
vum, passiv(-t, -a)
patol. patologisk term
**ped.* pedagogisk term
pedag. pedagogisk term
pers. personlig(-t, -a),
person
personobj. personobjekt(-et, -en)
personsubj. personsubjekt(-et,
-en)
**petrogr.* petrografisk term
pf. perfektum
pl. plural
plåtsl. plåtslagarterm
pol. polsk(-t, -a), polska
polit. politik
port. portugisisk(-t, -a),
portugisiska
poss. possessiv(-t, -a)
post. term inom postväsen-
det
p. pf. perfektparticip

Teckenförklaring

Denna teckenförklaring är hämtad från SAOB band 1 s. XXV, med något förändrad utformning och ett tillägg.

- † betecknar föråldrad betydelse eller användning.
- * framför en ordform utmärker att denna inte har anträffats såsom verkligen förekommande men att man har skäl för antagandet att den en gång har funnits. S.k. stjärnformer anges ytterst sparsamt, och endast i SAOB:s tidigare band.
- || tätt efter genusbeteckning (m., f. eller n.) och omedelbart efterföljt av ig., dvs. individens genus, betecknar att substantivet kan ersättas av pronomen, motsvarande den i det särskilda fallet åsyftade individens naturliga kön.
- / inuti språkprov utmärker var en versrad slutar; används i verbformsbeteckningen sg./pl., vilken markerar böjningsform som numera kan användas vid såväl singular som pluralt subjekt.
- .. i språkprov anger att något är uteslutet som förekommer i källskriften.
- = efter best., pl., n. eller adv. utmärker att ifrågavarande böjnings- eller avledningsform är likalydande med uppslagsformen.
- () omsluter de former av ordet som anförs för att visa ordets formella växlingar eller utveckling inom nysvenskan.
- [] omger etymologiska upplysningar.
- () i förklaring av ordets betydelse omsluter dels uppgifter om ordets bruklighet eller obruklighet i nyare tid, dels förtydligande tillägg till definitionen. Se vidare avsnitt 3.4.

Litteratur

- Allén, S., Loman, B., Sigurd, B. 1986: *Svenska Akademien och svenska språket. Tre studier*. Norstedts, Stockholm.
- Ekbo, S., Loman, B. 1971: *Vägledning till Svenska Akademiens ordbok*. (Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård, 32.) Läromedelsförlagen, Stockholm.
- Hast, S. 1983: Om SAOB:s material. I: *Nysvenska Studier* 63. Stockholm.
- Hellquist, E. 1922: *Svensk etymologisk ordbok*. Lund. (Även senare upplagor.)
- Jonsson, H. 1983: Om historisk lexikografi typ SAOB. I: *Nysvenska Studier* 63. Stockholm.
- Jonsson, H. 1988: Lexikografi och ordbestämning. I: *Språkvård. Tidskrift utgiven av Svenska språknämnden* 2, 1988, s. 11-16.
- Kring en ordbok. Festskrift till Sven Ekbo. 1975. Norstedts, Stockholm.
- Mörne, A. 1927: Axel Olof Freudenthal och den finlandssvenska nationalitetstanken. Helsingfors.
- Ordbok över svenska språket, utgiven av Svenska Akademien. (Svenska Akademiens ordbok.) 1893 -. Lund.
- Ordbok över svenska språket, utgiven av Svenska Akademien. Källförteckning. 1939. Lund.
- Supplement. 1975. Lund.
- Ordbok över Sveriges dialekter. 1991 -. Uppsala.
- Schück, H. 1938: *Svenska Akademiens historia* 6. P. A. Norstedt & Söners Förlag, Stockholm.
- Sigurd, B. 1968: *Svenska ordböcker*. Liber, Lund.
- Svensson, L. Under utgivning: Om SAOB:s material och en bibliografisk databas. I: *Nordiske studier i leksikografi*. (Skrifter fra Nordisk forening for leksikografi 1. Rapport fra Nordisk konferanse i leksikografi.) Oslo.

Register

- absolut 31
- abstrakt 33, 33
- accent 67
- adjektiv 34
- adjektivisk användning 42
- adjektivisk bestämning 38
- adverbial 38
- akut accent 68
- allmänne 27, 25 (not)
- andragradssammansättning 58
- anmärkning (anm.) 9 (not)
- antikva
 - liten antikva 49, 72, 79
 - stor antikva 10, 79
- appellativ 9
- artikel 5 (not)
- av 73
- avledning (avledn.) 58, 61
- avseende 37

- belägg 50 (jfr redaktionsexempel)
- betoning 67
- betydelse 9 ff., 57
- betydelseutveckling 12
- betydelseöversikt 12
- bildlig (bildl.) 15, 21, 23, 25
- bruklighet 16, 44, 44 (not), 67, 69, 70
- bygdemålsfärgat 17
- böjning 69
- böjningsparentes 70

- citat 49
 - i årtalsparentes 52
- citationstecken 63 (not)

- definition 9
- deponens (dep.) 16, 16, 40 (not)
- deponentiell 40
- detta ord (d.o.) 47, 55, 57
- dialekt 17, 72
- diates 40
- direkt definition 35
- divisartikel 55
- djur 35, 69
- döda ord 17, 18 (not), 50, 63 (not)

- efter 73
- eller 56, 67
- encyklopedisk information 9
- etymologi 71
- etymologisk parentes 12
- excerpt 49
- exempel 49

- fackspråk 18
- femininum (f.) 69
- formparentes 70
- formstil 49, 70, 79
- fornsvenska 50 (not), 72
- fras 46
- fula ord 19
- föga brukligt (föga br.) 17
- förbindelse (förb.) 46
- företredesvis 44 (not)
- författarangivelse 49
- författarstil 79
- förhållande 33
- förr 18
- förr även (förr äv.) 18 (not)
- första belägg 50

- genus 69
- grav accent 68

- hakparentes 12, 71
- handlingen 34
- huvud 10, 67
- huvudmoment 13
- huvudord 7, 55
- hänvisning
 - efter språkprov 54
 - i definition 23, 47, 57
 - i etymologiparentes 74
 - i sammansättningsramsa 55, 57
 - vid avledning 37, 61, 62

- i bild 21
- ibland 44 (not)
- i fråga om 39
- inbegrepp 44
- individens genus (i.g.) 69

initial 49
 inskränktare 29
 intransitiv (intr.) 16
 i skildring av äldre förhållanden 18
 i synnerhet (i sht) 44 (not)
 i vissa trakter 17

 jfr
 efter definition 54
 i definition 47
 efter etymologiredovisning 74
 i etymologiredovisning 72, 73
 i sammansättningsramsa 58
 jämförelse 15

 kapital 49
 knappast brukligt (knappast br.) 17
 kolon (:) 35, 52
 kommensurabel definition 35 (not)
 kommentar i årtalsparentes 52
 konkret(are) 33
 korstecken (†) 17, 53
 kursiv
 liten kursiv 49, 72, 79
 stor kursiv 53, 67, 79
 källangivelse 49
 källförteckning 49

 ledord i årtalsparentes 52
 lekar 15
 likhetstecken (=) 69 (not)
 liten rubrik 79

 maskulinum (m.) 69
 med avseende på (med avs. på) 37, 47 (not)
 med inbegrepp av 44
 medial diates 40
 mediopassiv 40 (not)
 medium 40 (not)
 mera tillfälligt (mera tillf.) 17
 mer eller mindre bildlig 21
 mindre brukligt (mindre br.) 17
 motsvarande (motsv.) 37, 72

 naken hänvisning 50, 57
 neutrum (n.) 69
 numera blott i skildring av äldre förhållanden 18
 numera blott i vissa trakter, bygdemålsfärgat 17

numera blott mera tillfälligt
 (numera bl. mera tillf.) 17
 numera blott tillfälligt (numera bl. tillf.) 17
 numera föga brukligt (numera föga br.) 17
 numera knappast brukligt
 (numera knappast br.) 17
 numera mindre brukligt (numera mindre br.) 17
 någon (ngn) 46
 någon gång (ngn gg) 17, 67
 något (ngt) 46
 närmande sig betydelsen 29

 objekt (obj.) 31, 37
 och dylikt (o. d.) 45
 och så vidare (osv.) 44
 oegentlig (oeg.) 23
 ofta 44 (not)
 oftast 44 (not)
 om 34
 omskrivande definition 36
 om äldre förhållanden (om ä. förh.) 18
 ordklass 8
 ordspråk 15
 ortnamn 9
 osv. 44

 parentes 46, 70, 70, 73
 particip 42
 participiellt adjektiv (p. adj.) 42 (not)
 partikelverb 64
 passivum (pass.) 40
 perfekt particip (p. pf.) 42
 person 35, 47 (not), 69
 personnamn 9
 personobjekt 46
 personsubjekt 35
 plurala verbformer 20
 pregnant 32
 presens particip (p. pr.) 42

 ramsa 55
 realgenus (r.) 69
 redaktionsexempel 53
 reflexiv (refl.) 16
 rot 73
 runsvenska 50 (not), 72

 sak 35, 46, 69
 sakligt 46

sammansättning 55
sammansättningsfog 56
sammansättningsramsa 55
se 47, 57
sekundär avledning 58
sekundär sammansättning 58
semikolon (;) 44
sidoform 71, 67, 79
sista belägg 50
skeende 34
slutet 48, 62 (ill.)
speciellare 29
språkprov 49 (jfr redaktionsexempel)
starkt vardagligt (starkt vard.) 19
stavning 20, 70
stavningsparentes 70
stil 16
stilsort 79
stjärnformer 90
stor rubrik 79
streck (före huvudord) 7
streckartikel 55 (not)
stundom 44 (not), 67
subjekt 35
subjektsväxling 27
synonym 9, 58
så 38
sådan 38
särskilt (särsk.) 13 f., 18 (not), 45, 49 (not), 63
särskild förbindelse (särsk. förb.) 64

talesätt 46
till 74
tillägg i språkprov 53
transitiv (tr.) 16, 37, 46
tillfälligt (tillf.) 17

undermoment 13
uppslagsord 7, 56
utan objekt 31
uttal
 av avledning 68 (not)
 av huvudord 67
 av sammansättning 68 (not)
 av särskild förbindelse 68 (not)
uttryck (uttr.) 46
utvidgad 28, 25 (not)

vardagligt (vard.) 19

verksamheten 34
vitter 19
vulgärt 19

.yngsta belägg 50

årtal 49, 70
årtalsparentes 50, 52

äldre förhållanden (ä. förh.) 18
äldsta belägg 50
även (ä.v.) 44, 56, 67, 69

överförd 25
övergående i betydelsen 29
övermoment 16
översikt av betydelserna 12
översättningslån 73